

FOKUS PÅ ÖSTERSJÖN

EUROPAINFORMATIONEN • UTRIKESMINISTERIET

Östersjöns avrinningsområde
omfattar 14 stater med nästan
90 miljoner invånare.

FOKUS PÅ ÖSTERSJÖN

Fokus på Östersjön

© Ari Andersin/Vastavalo (vågor) © Raimo Rosholm/Vastavalo (infälld bild)

eurooppatiedotus.fi
europainformationen

ulkoasiainministeriö • utrikesministeriet

Utgivare: Utrikesministeriets Europainformation
Förläggare: Edita Publishing Ab
© Författarna och utrikesministeriets Europainformation

Intervjuer s. 18, 50, 66, 68, 80, 90, 92, 94, 96, 98: Susanna
Niinivaara

Redaktion: Outi Pitkänen/Edita Publishing Ab
Päivi Toivanen/Europainformationen, UM
Grafisk planering och ombrytning: Mika Launis
Bildredaktör: Elli Alarotu

Originalalets titel: Kansalaisen Itämeri
Översättning till svenska: Christina Tallberg

ISBN 978-951-37-5857-8

PDF ISBN 978-951-724-869-3

Tryck: Edita Prima Ab
Helsingfors 2010

© Inga H./Vastavalo

Östersjön – dagsaktuell

Sommaren 2010 stannade i finländarnas minne. Vi njöt av värmen och sommarvarma badvatten i sjöar och hav. Men när värmeböljan höll i sig växte vår oro för algbloomningar i våra tusen sjöar och längs våra havsstränder.

Lyckligtvis fick vi inte den värsta algbloomningssommaren i historien – och trots den ökande sjötrafiken har Östersjön hittills ändå klarat sig undan ödesdigra oljeolyckor. Men oron för att en sådan olycka ska ske, visar att vi är djupt medvetna om att våra vattendrag och vår natur är sårbara.

I februari 2010 ordnades i Finland Östersjötoppmötet Baltic Sea Action Summit, som gav ett prov på styrkan i samarbetet mellan beslutsfattare och olika former av medborgaraktivitet. Syftet med toppmötet var att få alla kuststater att påskynda sina ansträngningar för att rädda Östersjön. Toppmötet blev en framgång. Det resulterade i en ny arbetsmetod, där företag, organisationer, städer, hamnar och vanliga medborgare i Östersjöområdet verkar i nära samarbete med staternas representanter.

Också EU:s Östersjöstrategi fokuserar på praktiskt samarbete. Till strategin hör en handlingsplan med drygt 70 så kallade flaggskeppsprojekt. Som exempel kan nämnas projektet EfficienSea, där 17 partner från sex länder under Finlands ledning ska ta fram ett automatiskt instrument för identifiering av riskerna i fartygstrafiken.

Länderna i området svarar på frivillig bas för samordningen och genomförandet av projekten. Det är viktigt

att invånarna i alla Östersjöländer noggrant följer upp regeringarnas och myndigheternas beslut och åtgärder, att de kommer med egna initiativ och genom sina dagliga val deltar i det gemensamma arbetet till förmån för Östersjön.

Trots att havsforskningsfartyget Arandas undersökningar har visat att det syrelösa, döda bottenområdet har blivit större, har vi också fått hoppningivande nyheter. Kvävebelastningen i Östersjön har minskat när avloppsreningsverk längs Finska viken har moderniserats. Mussalo avloppsreningsverk i Kotka kan till exempel redan avskilja nästan 90 procent av kvävet som eutrofierar havet och de nya reningsverken i S:t Petersburg når upp till 70 procent.

Boken Fokus på Östersjön påminner oss om att Östersjön, som är en handels- och transportled för nio stater, inte bara är en miljöfråga, utan att det också handlar om ekonomi och politik. Skyddet av Östersjön kräver samarbete på många håll och engagemang hos var och en av oss.

Vi bär alla ett ansvar för Östersjön.

Päivi Toivanen

publikationsredaktör vid Europainformationen

Innehåll

POLITIK

Susanna Niinivaara:
Fiskämbar, gasledning och oljeolyckor 10

Myt eller verklighet: Alexander Stubb 18

Jari Luoto:
Europeiska unionen och Östersjön 20

MILJÖN

Eeva-Liisa Poutanen:
Östersjöns ekosystem är hotat 34

Myt eller verklighet: Kaisa Kononen 50

Jouni Lind:
Jordbruket och Östersjöns tillstånd 52

SÄKERHET

Hiski Haukkala: Östersjön och Ryssland 58

Civiltjänstgörare utbildas för
oljebekämpning *Anni Sinnemäki* 66

Myt eller verklighet: Anita Mäkinen 68

FRAMTIDEN

Björn Grönholm och Marko Joas:
Mot regionalt samarbete 72

Myt eller verklighet: Johanna Leino 80

MEDBORGARNA

Susanna Niinivaara:
Östersjön behöver vårt engagemang 84

Myt eller verklighet: Carl Haglund 90

Myt eller verklighet: Liisa Rohweder 92

Fiskaren kalasar gärna på
stekt flundra *Leif Johansson* 94

Myt eller verklighet: Juha Nurminen 96

Myt eller verklighet: Ilkka Herlin 98

Projektet Tankerskydd *Juha Nurminen* 100

Kjell Westö:
Korpo, Katthammarsvik, Kuolka –
nio korta kapitel om kärleken till ett hav 101

English Summary 115

Författarna 121

Politik

© Heikki Saukkomaa/Lehtikuva

Fiskämbbar, gasledning och olje- olyckor

SUSANNA NIINIVAARA

© Johannes Jansson/norden.org

Barndomssomrarnas Östersjön på 1970-talet var ett fiskämbbar som fylldes med fångst på morgonen.

Daggen glittrar på stigen ner till stranden. I en liten burk slingrar sig feta daggmaskar om varandra i myllan. Mormor sitter i roddbåten och i handen håller hon ett gammaldags metspö med ett rött-vitt korkflöte som guppar i vattnet. Barnet i båten håller ett eget litet metspö i handen. Feta abborrar med röda fenor nappar på bägge metspöna.

De minsta abborrpinnarna kastas tillbaka i sjön för att växa till sig, om inte kroken har skadat fisken. När det finns tillräckligt med abborrar i hinken för ett mål mat rör mormor tillbaka till stranden. Måsarna väntar vid fiskrensingsstället på sin andel av fångsten.

Ack så bekymmerslöst!

Ungdomens Östersjön doftade frihet. Stora passagerarbåtar tog oss över havet till Europa, dit Finland inte riktigt räknades. Då Finland inte ännu var medlem i Europeiska unionen var Europa något vi måste resa till för att lära känna.

Innan billiga flygresor vände upp och ner på resandet, erövrade vi världen via Europa. Först tog vi båten till Stockholm, givetvis endast med däcksplats. I rygg-säcken hade vi vår matsäck. Eftersom reskassan var mager kunde man spara in båtbiljetten genom att lifta med en långtradare. Chaufförerna hade rätt att ta med en passagerare gratis.

Under den nattliga båtresan tog vi ett varsamt avsked av Finland, det avlägset belägna landet bakom havet. I Stockholm fanns en snabb tunnelbana, en stor järnvägsstation och tågbiljetter till Europa.

I barndomen var Östersjön bekymmerslös och i ungdomen doftade Östersjön av frihet, men nu i vuxen ålder är Östersjön ohjälpligen lite beklämmande.

Östersjön är på allas läppar, men det rör sig alltid om något problem: miljöproblem och säkerhetshot. Barndomens abborrar i fiskhinken möter vi idag på Världsnaturfonden WWF:s kampanjaf-

Östersjömåsarna har blivit urbaniserade. På Salutorget i Helsingfors finns det måsar som gärna snor din glasstrut.

© Outi Pyhäranta/HS/Lehtikuva

fisch, där en stackars fisk iklädd skyddsmask simmar i ett smutsigt övergött hav.

Dagens Östersjön är också tvister: om förorenarna, fisket och gasledningen.

Måsarna tycks också ha blivit ett gissel. Då måsarna i barndomens Östersjön var ståtliga sjöfåglar och högljudda luftakrobater, har de i vuxenvärlden, i alla fall för stadsborna, fått epiteten glasstjuv och våffelbov.

Anslag med texten "Se upp för måsarna!" är idag nästan lika vanliga som skyltar med parkering förbjuden.

På Östersjön och vid dess stränder finns handelsfartyg för containertransport och segelbåtar för nöjesseglatser, krigsfartyg och forskningsfartyg, sommarstugor och fabriker, fiskare och sälare, badstränder och handelshamnar, oljetankers och

mormödrar på mete med barnbarnen i en roddbåt.

På något sätt ska alla rymmas i samma hav och hitta gemensamma spelregler för att samsas. Det kräver kompromisser – och därför är Östersjön som förenar nio stater också politik.

I juni 2009 publicerade Europeiska unionen sin första strategi och handlingsplan för Östersjön. Men det är fel att tänka att Östersjön är ett innanhav i EU. Också Ryssland är en stark aktör på och vid Östersjön, och därför syftar Östersjöstrategin till att allt mer få Ryssland med i Östersjösamarbetet. Den av Finland initierade nordliga dimensionen har redan utvecklats till ett behändigt verktyg i relationerna mellan EU och Ryssland, och den öppnar också möjligheter för samarbetet kring Östersjön.

Johanna Leino, projektchef vid Finlands Östersjöinstitut, ser betydelsen av EU:s Östersjöstrategi i det att den öppnar nya möjligheter för ett bredare europeiskt regionalt samarbete i Östersjöområdet,

också med tanke på utvecklingen av den ekonomiska sektorn.

President Tarja Halonen har gång på gång diskuterat Östersjön med Rysslands presidenter, Matti Vanhanens andra regering utsåg en förbättring av samarbetet i Östersjöområdet till ett av sina viktigaste mål och utrikesminister Alexander Stubb har kallat Östersjön ett av sina favoritte-man.

Det tycks således inte råda någon brist på uttalad vilja och gemensamma verktyg för att lösa Östersjöns problem. Men räcker det man gör?

För att besvara den frågan har vi i den här boken intervjuat ett flertal aktörer med betydelse för Östersjön.

Ett hav för transporter och kommers

Östersjön betyder ekonomi och framför allt trafik. Detta bekräftas av statistiken: frakterna inom Finlands utrikeshandel sker till överlägsen del, det vill säga 85 procent, till sjöss. När stuvarna strejkar i hamnarna är det således nyckelpersoner inom industrin som går i strejk.

I Östersjön rör sig dag som natt ett par tusen fartyg och antalet väntas öka med 50 procent fram till 2030. Inte ens den ekonomiska recession som följde på den internationella finanskrisen 2008 minskade trängseln på Östersjön, utan medförde närmast att trafikmängderna inte ökade lika snabbt som tidigare.

Under senare år har speciellt olje- och kemikalietransporterna samt passagerartrafiken ökat. År 2008 transporterades drygt 140 miljoner ton olja på Finska viken, vilket är över sjufalt mer än 1975. Detta beror främst på Rysslands beslut att koncentrera oljetransporterna till sina exporthamnar och att bygga nya hamnar.

Finlands tre största handelspartners är Östersjöländer: Ryssland, Tyskland och Sverige. S:t Petersburg och Leningradsområdet ökar hela tiden i betydelse. Finland är ett viktigt transitland för Ryssland, eftersom 30 procent av vår östra

grannes utrikeshandel går över Östersjön till finländska hamnar och därifrån vidare till Ryssland.

Östersjön är stort med tanke på ekonomin och trafiken. Ungefär 15 procent av alla frakter i världen går över Östersjön. Bruttonationalprodukten i Östersjöns nio kuststater var över 12 procent av hela världens bnp år 2008.

Energin står för en allt större del av handeln, och ingen handelsvara är så politisk som energin.

En politisk gasledning

Förenklart är det fråga om ett rör tillverkat av stål. När röret i det här fallet transporterar naturgas från Ryssland till Tyskland på Östersjöns botten, blir ett till synes oskyldigt stål rör internationell politik.

I Finland har diskussionen om makt-, energi-, miljö- och säkerhetspolitiken inom Östersjöområdet lämpligt koncentrerats kring Nord Stream-bolagets gasledning, de facto två parallella ledningar. Och givetvis kring Finlands relationer till Ryssland.

Trots att diskussionen om gasledningen var som livligast i slutet av 2000-talet, uppstod tanken på en gasledning på havsbotten redan i början av 1990-talet. Finländska Neste utredde tillsammans med ryssarna möjligheten att bygga en ledning på land till Hangö udd och därifrån vidare längs havsbotten till Greifswald i Tyskland. Fortum, tidigare Neste, drog sig ur projektet våren 2005 och sålde sin andel till det ryska bolaget Gazprom.

Hösten 2005 undertecknade Gazprom och de tyska bolagen E.ON Ruhrgas och BASF SE/Wintershall ett avtal om att genomföra projektet och grundade ett samägt företag, Nord Stream. Senare kom det nederländska bolaget Gasunie med i projektet.

Gasledningens ena ända finns utanför Viborg i Ryssland och den andra i Greifswald i Tyskland.

Tysklands förbundskansler Gerhard

Den omtvistade gasledningen på Östersjöns botten ska transportera naturgas från Ryssland till Tyskland. Bilden är från Hangö, där rör våren 2010 väntade på montering.

© Nord Stream

Schröder arbetade för gasledningen redan under sin tid som förbundskansler och fortsatte därefter i ledningen för Nord Streams förvaltningsråd. Detta väckte kritik, framför allt i Tyskland, om att Schröder missbrukade sin tidigare ställning till förmån för näringslivet.

I Finland väckte det sommaren 2008 rabalder när det kom fram att Paavo Lipponen, tidigare statsminister och riksdagens talman, hade blivit rådgivare åt Nord Stream

Som följd av kritiken tvingades Lipponen avstå från sitt arbetsrum i riksdagen, men fick ett rum där han kunde skriva sina memoarer hos Pohjolan Voima, där han också var konsult.

Gasledningsdiskussionen blossade upp till en politisk tvist för att gasledningen

börjar i Ryssland, som är en stormakt inom energisektorn. Tvisterna mellan Ryssland och Ukraina om gaspriset och obetalda räkningar hade under de kalla vintrarna 2005 och 2006 inflammerats så till den grad att Ryssland stängde gaskranarna, varvid det blev stopp på gasen via Ukraina till EU-länderna. I Europa frös man.

En gasledning som går på havsbotten direkt från Ryssland till Tyskland och inte via Ukraina skulle minska följderna av dylika tvister om gastransporterna, och därmed skulle EU kunna förbättra sin tillgång på energi från Ryssland, sade de som förespråkade en gasledning.

Ryssland är en opålitlig partner i energifrågor och EU:s beroende av rysk gas måste helt enkelt minskas och därför behövs ingen gasledning, var en kommentar från motståndarsidan.

Det hårdaste motståndet kom från Polen och Estland. Polen ville ha en jordledning som skulle gå via Polen och gett Polen transitavgifter. Estland ansåg sig ha

blivit så hänsynslöst behandlat av Nord Stream-bolaget att man i slutändan inte ens gav Nord Stream tillstånd att undersöka en eventuell dragning inom Estlands ekonomiska zon.

Estland och Polen ansåg att det var frågan om ett från historien välbekant otrevligt förbund mellan Tyskland och Ryssland, där de mindre grannarna får lida. Detta hade man upplevt redan under andra världskriget.

Ryssland tog upprepade gånger upp Östersjön, och samtidigt Nord Stream, när ländernas premiärministrar och presidenter träffades.

Statsminister Matti Vanhanen upprepade gång på gång att beslutet om ett tillstånd för gasledningen endast var en miljöfråga. Om myndigheterna anser att projektet uppfyller miljökraven får ledningen för Finlands del byggas.

De ryska ämbetsbröderna lyssnade och upprepade att man borde få komma igång med byggandet, men visst respekterar

I mars 2006 inträffade en oljeolycka inom Estlands territorialvatten. Halli, som är ett av Finlands 15 oljebekämpningsfartyg, deltog i räddningsarbetet.

© Hannes Heikura/HS/Lehtikuva

Ryssland Finlands beslut – vad det än blir.

I november 2008 räckte Putin i Moskva ut försoningens hand till Vanhanen i tvisten om virkestullarna och lovade att Ryssland skjuter upp höjningen av virkestullarna under den ekonomiska krisen vintern 2009. Vanhanen var nöjd. Putin väntade sig med största sannolikhet en gentjänst. En sådan skulle ha varit att snabba på beslutet om att bevilja Nord Stream tillstånd för gasledningen. Putin tyckte att Vanhanen hade ett gott tillfälle därtill i Helsingfors i juni 2009 vid Putins besök där. Men någon gentjänst syntes då inte till.

Diskussionen om Östersjöledningen lyfte också på ett intressant sätt fram relationerna mellan Finland och Ryssland –

och uppfattningarna om dessa relationer.

Motståndarna till gasröret ansåg att beslutsfattarna i Finland var fega, som inte vågade ställa sig upp mot Ryssland i gasledningsfrågan, vilket esterna och polackerna vågade. Ibland verkade man ha förbisett att gasledningen inte enbart var ett ryskt projekt, utan ett ryskt-tyskt-nederländskt.

I massmedierna i Finland ville man diskutera varför beslutsfattarna i Finland endast talar om ett miljöprojekt, när man också borde ha talat om ett säkerhetspolitiskt projekt.

En del av finländarna var för ett tillstånd för gasledningen, medan andra motsatte sig det.

En opinionsundersökning som gjordes på uppdrag av tv-kanalen MTV3 och tidningen Satakunnan Kansa i juli 2009 avslöjade att bland finländarna var understödet ungefär lika stort som motståndet mot byggandet av Nord Streams gasledning på Finska vikens botten. I undersökningen motsatte sig 46 procent ett tillstånd för ledningen, medan 40 procent sade ja till det. 45 procent trodde att byggandet av ledningen medför ett rätt stort hot för miljön, fisket och trafiken till sjöss.

Det största understödet för gasledningen fanns bland dem som understödjer socialdemokraterna och sannfinländarna, över hälften av dem understödde projektet. Det största motståndet fanns bland De grönas anhängare.

Det fanns en klar skillnad mellan kvinnor och män i inställningen till gasledningen: medan merparten av männen, 62 procent, var för byggandet av gasledningen, ville endast färre än en tredjedel av kvinnorna ha en gasledning på Östersjöns botten.

Slutligen beviljades tillstånd i alla länder inom vilkas ekonomiska zon ledningen går, det vill säga i Sverige, Finland, Danmark, Tyskland och Ryssland. I Finland beviljades det sista tillståndet för projektet av Södra Finlands regionförvaltningsverk i februari 2010.

Säkerhetspolitikens spelplan

Skeptikerna anser att gasledningen ökar den ryska arméns närvaro i Östersjön. I tidningen Helsingin Sanomat skrev man att det förekommer allt fler ryska fartyg i Östersjön, men att det nödvändigtvis inte har att göra med gasledningen.

Även om gasledningen inte påverkar säkerhetspolitiken är Östersjön en spelplan för säkerhetspolitiken.

En av staterna runt Östersjön är Ryssland, som håller fast vid sin tidigare stormaktsställning, sex länder är medlemmar av militärpaktens Nato och två, det vill säga Finland och Sverige, är EU-medlemmar som inte hör till försvarsalliansen.

När Sovjetunionen upplöstes och de forna sovjetrepublikerna Estland, Lettland och Litauen blev självständiga och anslöt sig till Nato, blev Ryssland insnört längst inne i Finska viken.

Om Finland och Sverige också skulle gå med i Nato, skulle Östersjön snarast bli ett Nato-innanhav. Här skulle finnas ett skäl för Nato att hoppas på ett finländskt och svenskt medlemskap. Och å andra sidan finns här en anledning för Ryssland att förhålla sig skeptiskt till en utvidgning av Nato.

Finlands försvarsminister Jyri Häkämies sade i september 2009 att gasledningen inte ändrar på Östersjöns säkerhetspolitiska förhållanden, utan att den har följder för miljön och ekonomin. Europaparlamentariker Liisa Jaakonsaari krävde en säkerhetspolitisk redogörelse av regeringen med anledning av gasledningen, men någon sådan gavs inte.

Risken för oljeolyckor ökar

Det största hotet för Östersjön är emellertid inte krigsfartyg eller eventuella tvister mellan länder som hör till olika militärpakter. Allt fler experter anser att det största hotet för Östersjön är en eventuell oljeolycka. Risken ökar i takt med att trafiken ökar.

Östersjön är ett grunt hav med bräckt och kallt vatten. I det grunda havet är vattenmassan liten – men å andra sidan är Östersjöns avrinningsområde stort och näringsämnen sköljs ut i det lilla havet från ett stort område.

Allt detta gör att Östersjön är speciellt sårbar. Trots att trafiken på Östersjön övervakas, föreligger det ett faktiskt hot för en allvarlig fartygsolycka. Isförhållandena på vintern och de trånga sunden ökar olycksrisken.

Inget hav tål oljeolyckor men för Östersjön skulle en sådan vara särskilt ödesdiger. Östersjön är redan nu kroniskt sjuk och har ofta kallats världens sjukaste hav.

Många anser att en oljeolycka kommer att ske. Det är bara en tidsfråga när? Oljebekämpningen i Finland samordnas av Finlands miljöcentral, som anser att det finns en realistisk hotbild om att 30 000 ton olja kan rinna ut i Finska viken om ett tankfartyg springer läck. Finlands oljebekämpningsfartyg räcker inte till för att bekämpa en sådan olycka.

Det bästa alternativet vid oljebekämpning är att kunna pumpa över oljan från ett havererat fartyg till ett annat innan oljan kommer ut i havet. Det näst bästa

alternativet är att oljan som runnit ut i havet kan samlas in. Det sämsta alternativet för miljön och det dyraste när det gäller reningen är att oljan når stränderna. Den största utmaningen för räddningsaktiviteterna vore en kollision mellan ett passagerarfartyg och ett tankfartyg då man samtidigt måste rädda människoliv och bekämpa omfattande miljöskador.

Rysslands premiärminister Vladimir Putin tog fasta på denna miljösynpunkt och betonade att Nord Streams gasledning kan vara en räddning för Östersjön när han träffade statsminister Matti Vanhanen i Villmanstrand i maj 2010. Putin framhöll att gasledningen inte transporterar olja. Enligt Putins logik är det till fördel för miljön ju mer man börjar använda naturgas i stället för olja. Gasledningen på havsbotten kan också motiveras så här: om gasledningen inte hade byggts på havsbotten, skulle naturgasen kanske kondenseras och transporteras med gastankers. Detta skulle ytterligare ha ökat trafiken på Östersjön och samtidigt olycksrisken.

Vid samma tillfälle bevitnade statsministern undertecknandet av ett kontrakt om ett nytt kombifartyg som både kan bryta is och bekämpa oljeolyckor.

På Östersjön transporteras 15 procent av världens fraktrafik. I den estniska hamnen Sillamäe väntar nya bilar på transport till Ryssland.

© Ints Kalnins/Reuters/
Lehtikuva

i Ryssland hade inte meddelat att fartyget valt fel rutt.

Även om det känns lockande att säga att en eventuell oljeolycka är det största hotet för Östersjön, är det givetvis svårt att rangordna riskerna.

Ilkka Herlin, grundare av Baltic Sea Action Group, uttrycker det så här: "Kan man göra en jämförelse mellan ett hav övergött av alger, ett hav nedsmutsat av oljeolyckor eller ett hav fullt av farliga kemikalier?"

Problemen är inte jämförbara, och för att sanera Östersjön måste vi arbeta för att lösa alla typerna av problem.

Prioritetsordning

Aven om det lyckligtvis inte skett någon oljeolycka i katastrofklass på Östersjön, inträffar det enligt Finlands miljöcentral mer än hundra mindre oljeutsläpp per år. Vissa av utsläppen är avsiktliga.

Man har heller inte varit långt från en stor oljeolycka. I februari 2007 fick den grekiska tankern Propontis bottenkänning väster om Hogland på ryskt territorialvatten. Fartyget var befraktat av Neste Shipping och det hade tagit en last på 110 000 ton råolja i hamnen i Primorsk. Propontis var på väg till Storbritannien.

Ett oljeutsläpp var mycket nära. Den yttre delen av fartygets dubbelskrov hade skadats. Fartyget fick sprickor i fören och två bucklor på 20–40 cm på högra sidan. Fartygets dubbelskrov förhindrade en storolycka, men Propontis hade också tur i oturen. En större bottenkänning eller något högre fart, och en storolycka hade inträffat. Olyckan berodde på ett navigationsfel: kaptenen valde inte den djupa farled som fartygets storlek krävde, utan fartyget gick på grundare vatten efter att det passerat Hogland. Fartyget befann sig på ryskt vatten, och trafikövervakningen

"Nord Streams gasledning förbättrar Europas energiförsörjning", säger Alexander Stubb.

© Johannes Tervo

Myt eller
verklighet?

"EU:s och Natos utvidgning har ökat stabiliteten i Östersjöområdet."

ALEXANDER STUBB
Finlands utrikesminister

Finländarna är bekymrade över Östersjöns öde, och därför bör Östersjön lyftas upp till ett allt viktigare tema i Finlands utrikespolitik och EU-politik.

Stämmer!

– Östersjöns tillstånd är så oroväckande att samtliga stater i området tillsammans helt befogat har lagt i en ny växel för att skydda Östersjön. Länderna i området har åtagit sig att minska utsläppen

så att ett gott ekologiskt tillstånd kan uppnås senast 2021. Europeiska unionen har antagit ett program om samarbete i Östersjöområdet och miljömålen har en central plats när det gäller att genomföra detta program. Finland stödjer på olika sätt också enskilda projekt, som syftar till att minska näringsämnen som rinner ut i havet eller förbättra sjötrafikens säkerhet. Finland sammankallade också vintern 2010 det första toppmötet i historien som sammanförde krafter inom den privata och offentliga sektorn i Östersjöområdet för att sätta igång nya konkreta åtgärder för att skydda Östersjön.

Europeiska unionens och militärpakten Natos utvidgning till Östersjöns kuststater har stabiliserat Östersjöområdet.

Stämmer!

– Såväl EU:s som Natos utvidgning har ökat stabiliteten i Östersjöområdet. Tack vare detta finns det idag i området exakt ett sådant nätverk av samarbete och gemensamma åtaganden som behövs för att hantera gränsöverskridande problem. Den positiva utvecklingen märks i att det blivit lättare för människorna att resa i området samtidigt som handeln och annan ekonomisk aktivitet har ökat.

– Viktigt är att detta nätverksbygge utsträcks också till Ryssland, som har blivit en samarbetspartner inom allt fler sektorer, inklusive skyddet av Östersjön. Reningen av avloppsvattnet från S:t Petersburg, som har betydelse för tillståndet i Finska viken kunde inledas tack vare internationellt samarbete.

EU tar inte risken för en oljeolycka på allvar, eftersom oljetransporterna på Östersjön ökar snabbare än sjötrafikens säkerhet och beredskapen för bekämpningen av oljeolyckor.

Stämmer inte!

– Fartygstrafiken på Östersjön ökar återigen kraftigt och allt mer olja transporteras år för år i Finska viken. Kuststaterna bär det huvudsakliga ansvaret för beredskapen

för oljeolyckor och såväl Finland, Estland som Ryssland håller som bäst på att skaffa fler oljebekämpningsfartyg. Från och med juli 2010 håller också Europeiska sjösäkerhetsbyrån ett stort fartyg som kan användas för oljebekämpning i beredskap i Finland.

– Det bästa förebyggande arbetet är att göra fartygstrafiken säkrare. Finland, Ryssland och Estland har redan i flera år upprätthållit ett anmälningssystem för fartyg som avsevärt har minskat olycksrisken. Europeiska unionen samfinansierar som bäst utvecklingen av ett kontrollsystem för de nordliga havsområdena tillsammans med myndigheterna i tio länder.

Nord Streams gasledning som ska läggas ut på Östersjöns botten hotar Europeiska unionens säkerhet.

Stämmer inte!

– Dialogen mellan staterna i området kunde visserligen ha varit bättre vid planeringen av Nord Streams gasledning, men utredningen av gasledningens miljökonsekvenser gjordes med omsorg av alla parter tillsammans. Vid utredningen av miljökonsekvenserna följde också Ryssland Esboavtalet, trots att landet inte har ratificerat det, och de konsekvensbedömningar som gjorts har varit tillgängliga för alla. Gasledningen förbättrar energiförsörjningen i Europa, där importen av naturgas från Ryssland utgör en nödvändig del. Gasledningen passar bättre för det här ändamålet än till exempel tankfartyg som transporterar flytande gas i Östersjön.

Europeiska unionen och Östersjön

JARI LUOTO

© Petri Krook/UM

Östersjön har påverkat Finlands utveckling i århundraden. Människor, varor, idéer och kulturella influenser har kommit till oss över havet. Om vi ser på de livligaste transport- och handelslederna påminner Finland närmast om en ö. Idag har resor över havet blivit vardagsmat, men Östersjön har på många andra sätt fått en större betydelse än tidigare för oss finländare.

Östersjön har blivit allt viktigare för energitransporter och handelssjöfarten samtidigt som Östersjöregionens strategiska betydelse har ökat. Persontrafiken i Östersjön omfattar 90 miljoner passagerare årligen. Östersjön uppskattas som rekreationskälla tack vare sin natur, och oron för den maritima miljöns tillstånd ökar. Skyddet av Östersjön har blivit ett centralt tema vid diskussioner mellan regeringarna i regionen.

Kontakterna mellan staterna i området, men också mellan många andra aktörer och vanliga medborgare, har ökat i nästan fenomenal takt och har gett Östersjöpolitiken ett lyft. Östersjöregionens utveckling har under de senaste tjugo åren till övervägande del präglats av positiva element. Nästan alla stater i området har upplevt en tid av kraftig tillväxt, som stoppades upp först när världen drabbades av en ekonomisk kris som började på finansmarknaden. Det ekonomiska och politiska umgänget och arbetskraftens rörlighet har ökat på ett sätt som ännu vid ingången till 1990-talet verkade vara en mycket avlägsen möjlighet. Östersjöregionen är kanske ett av de områden som allra mest dragit nytta av det kalla krigets slut.

Denna utveckling har inte skett av sig själv, utan i bakgrunden finns förutom de beslut som ledde fram till Sovjetunionens och dess intressesfärs upplösning också en vilja att i så stor utsträckning som möjligt ansluta länderna i regionen till samma (västliga) sammanslutningar; Europeiska unionen och Nato. För detta får vi tacka dels de medborgarorganisationer och politiska ledare, som raserade det gamla

systemet och strävade efter självständighet, dels dem som förstod att tiden var ute för skiljelinjerna i Europa och att välståndet kunde ökas med hjälp av en integration av Europa.

Finland, som är en medelstor och exportdominerad ekonomi, har i synnerhet gynnats, inte bara ekonomiskt utan också säkerhetspolitiskt, av den positiva ekonomiska utvecklingen i Östersjöregionen. Våra mest betydande handelspartner – Tyskland, Ryssland och Sverige – finns ju kring Östersjön. År 2008 stod handeln med länder i Östersjöregionen för 40 procent av Finlands export och 45 procent av importen. Största delen (70 %) av de direkta investeringarna i Finland kommer från detta område. På motsvarande sätt har också en betydande del, 40 procent, av Finlands investeringar i utlandet gått till Östersjöregionen.

Östersjöns säkerhetspolitiska läge är stabilt. Utvidgningen av Europeiska unionen och Nato har knutit Östersjöregionens stater till ett allt större och tätare internationellt samarbetsnätverk. När det gemensamma marknadsområdet har utvidgats till att omfatta nästan hela Östersjöregionen och den gemensamma politiken är uppbyggd på gemensamma institutioner har det bidragit till att man kunnat göra sig av med mycket gammal barlast. Samarbetet mellan EU och Ryssland har utvidgats kraftigt, och mycket är beroende av hur dessa relationer utvecklas. De spänningar som finns i området gäller nämligen till största delen friktioner mellan Ryssland och dess Östersjögrannländer.

De största hotbilderna i området har inte att göra med den militära säkerheten utan gäller framför allt miljöns tillstånd. Östersjön är ett av världens mest förorenade havsområden. Östersjön, som är ett grunt hav och i det närmaste påminner om en sluten insjöbassäng och därtill till stor del är täckt av is på vintern, tål inte den belastning som orsakas av de cirka 90 miljoner människor som bor på avrinningsområdet. Belastningen från

samhällen, jordbruket och energianvändningen kan enkelt åskådliggöras genom att jämföra Östersjöns medeldjup (cirka 55 meter) och vattenmassan med Medelhavet (medeldjup 1 500 meter): för att belastningen på Medelhavet ska komma upp till samma nivå som i Östersjön krävs en befolkning på 12 miljarder människor runt Medelhavet.

Övergödningen av havet är det värsta problemet, men ansamlingen av farliga ämnen påverkar också havet och de levande organismerna i det. Begränsningarna att äta strömming ser ut att gälla långt in i framtiden, eftersom dioxinet i strömmingen fortfarande överskrider riskgränsen. Den biologiska mångfalden i Östersjön hotas av att vissa arter försvinner – och eventuellt också av att främmande organismer förs in i Östersjön, främst med fartyg.

Östersjöns andel av hela världens sjötransporter är cirka 15 procent. Det ökade välståndet i regionen och Rysslands strategiska val gällande sin energiexport har gjort sjötrafiken, både handels- och passagerartrafiken, livligare. Ryssland vill sköta oljetransporterna och gasexporten direkt från sitt territorium till köparna och minska användningen av baltiska hamnar och gasledningar i transitländer.

I Östersjön rör sig idag ungefär 2 000 fartyg i dygnet och det har uppskattats att antalet växer med hela 50–60 procent under åren 2003–2030. När fartygstrafiken ökar växer också risken för olyckor, trots att sjösäkerheten har förbättrats. Det största hotet för Östersjön är en olycka som orsakar allvarliga oljeutsläpp. Internationellt samarbete kring fartygstrafikens säkerhet, fartygsnavigeringen och övervakningen av trafiken är en klar och tydlig prioritering i Östersjöregionen.

Skyddssträvandenas långa historia

Östersjöregionens stater har inte stått överksamma inför hoten mot den marina miljön. När kommissionen för skyddet av Östersjön, den så

kallade Helsingforskommissionen (Helcom), grundades i början av 1970-talet förenades den bästa tillgängliga forskningsinformation med politiskt beslutsfattande. Staterna i området har, framför allt sedan 1980-talet, antagit ett flertal rekommendationer för att förbättra tillståndet i den marina miljön. Till Helcoms styrka hör konkreta rekommendationer som utarbetats utifrån vetenskaplig information om Östersjöns tillstånd och det faktum att alla kuststater deltar i kommissionens arbete. Svagheten är att det är lång väg från frivilliga åtaganden till en bindande lagstiftning och finansiering av effektiva skyddsåtgärder på nationell nivå.

Det faktum att Östersjön återhämtar sig långsamt, och eventuellt också den allt bredare medvetenheten om att det står illa till med Östersjön, har fått regeringarna att reagera allt kraftigare inom Helcom. I aktionsplanen för Östersjön (Baltic Sea Action Plan, BSAP), som miljöministerrarna i kuststaterna vid Östersjön antog i Warszawa 2007, ställdes för första gången upp gränsvärden för fosfor- och kväveutsläppen i havet. Mål för att minska belastningen sattes upp för varje stat. Syftet är att återställa ett gott ekologiskt tillstånd i havet senast 2021.

Helcomländernas miljöministrar utvärderade utifrån nationella handlingsplaner det gemensamma handlingsprogrammets framgång vid en konferens i Moskva i maj 2010, vilken samtidigt avslutade Rysslands ordförandeperiod i Helcom. Det konstaterades att Östersjöns tillstånd så småningom förbättras, men regeringarnas åtgärder och den positiva utvecklingen är så till den grad långsamma att den utsatta gränsen år 2021 troligen ligger för nära i tiden. Också de finländska miljömyndigheterna har uppskattat att våra kustvatten kommer att uppfylla definitionen för ett gott ekologiskt tillstånd först flera år senare. Utsläppen från framför allt jordbruket och glesbebyggelsen borde minskas i snabbare takt för att man ska kunna hålla sig inom den utstakade tidsfristen.

Till utmaningarna i skyddet av Östersjön hör också att kostnaderna för skyddet (exempelvis utsläppsreduceringar i reningsverk och ändrade produktionssätt inom jordbruket) och nyttan (betydelsen av ett rent hav och dess användningsvärde) är så ojämnt fördelade mellan staterna i området att åtgärder på frivillig väg inte ger önskat resultat. Det diskuteras också oavbrutet om havets interna belastning som reglerar eutrofieringen i Östersjön och sätter fart på uppkomsten av de blågröna algmattorna. Den stora interna belastningen orsakade av de näringsämnen som samlats i havet sätter en allt större press på att den yttre belastningen måste minskas.

Europeiska unionens program

Östersjöområdet verkar flera tiotals organisationer som har till uppgift att främja regionalt samarbete. Många av organisationerna har bildats efter det kalla kriget och har kunnat utnyttja de nya möjligheter som då öppnades för samarbete mellan stater och andra aktörer. Av organisationerna är endast ett fåtal statliga, de flesta binder samman aktörer på regionnivå, städer, intresseorganisationer, universitet och frivilligorganisationer överallt i Östersjöregionen. Organisationerna har ett fungerande nätverk och många kan inom sitt specialområde åstadkomma ett betydelsefullt samarbete med tanke på regionens framtid. Men det finns också en risk för klickbildning och splittring av samarbetet liksom att helhetsbilden om regionens möjligheter och gemensamma utmaningar går förlorad.

Europeiska unionens övergripande strategi för Östersjöregionen strävar efter att uttryckligen svara på dessa utmaningar. Östersjöstrategin antogs i oktober 2009, men projektet hade initierats många år tidigare.

Europeiska kommissionen föreslog första gången 1996 att ett meddelande om en Östersjöstrategi skulle ges, men initiativet ledde då inte till några åtgärder.

Förbindelsebåtarna gör att folk kan bo i skärgården året runt. Rosala II trafikerar i Skärgårdshavet.

© Päivi Toivanen

Tiden var knappast mogen för en egen regional strategi för unionen före EU:s utvidgning till Öst- och Centraleuropa (2004). Initiativet innehöll då inte heller något konkret handlingsprogram, som hade lett fram till ett konkret samarbete. Dessutom lade Finland vid samma tid fram sitt initiativ om Europeiska unionens nordliga dimension. Det här initiativet, som resulterade i ett samarbete inom många sektorer mellan EU-länderna, Ryssland, Norge och Island i unionens nordöstra hörn, fick på sin tid (1997) ett starkt stöd av medlemsstaterna, och minskade på sätt och vis fokuseringen på Östersjön.

Precis som i EU:s Östersjöstrategi in-tar miljöprojekten en viktig roll i genom-förande av den nordliga dimensionen. På grund av att alla regeringar i Östersjöregi-onen, i synnerhet ännu inte på 1990-talet, prioriterade miljövården, var den hjälp som det internationella samarbetet gav av

nöden. De omfattande projekten för att bygga ett reningsverk för avloppsvattnet från S:t Petersburg blev ett flaggskepp för den nordliga dimensionens miljö-partnerskap. Med internationell hjälp, lånefinansiering och lokal finansiering samt med ett aktivt stöd från de ansva-riga för vattenförsörjningen i S:t Peters-burg har man fram till 2010 uppnått en reningsgrad på över 90 procent för av-loppsvattnet. Resultaten syns i en tydlig minskning av näringsämnesbelastningen i Finska viken.

Den nordliga dimensionens fram-gång rönt uppmärksamhet, men en ny situation uppstod inom unionen när EU 2004 utvidgades att omfatta hela åtta av de nio kuststaterna runt Östersjön. Inom Östersjögruppen i Europaparla-mentet ville man understryka Östersjöns karaktär av nästan ett "innanhav" inom unionen, och utreda hur man med en gemensam EU-politik bättre kunde svara på de utmaningar som förenar regionen.

De aktivaste parlamentarikerna i Öst-ersjögruppen tog initiativet till ett Öster-sjöbetänkande i parlamentet. I gruppen ingick då bland annat Toomas Hendrik

Ilves, som senare blev Estlands president, Cecilia Malmström, senare Sveriges Europaminister och ledamot av Europeiska kommissionen, och Alexander Stubb, sedermera Finlands utrikesminister. Stubb utarbetade ett betänkande, utifrån vilket Europaparlamentet vid tiden för Finlands EU-ordförandeskap 2006 började bearbeta Europeiska kommissionen och medlemsstaternas regeringar för att få till stånd en Östersjöstrategi för EU.

Från initiativ till handlingsprogram

Samtidigt som Europaparlamentet drev på en Östersjöstrategi gav Finlands och Sveriges regeringar allt mer synlighet åt Östersjön i sin politik. Våren 2007 skrev Finlands regering in i sitt regeringsprogram att regeringen ska intensifiera EU-samarbetet i Östersjöområdet. Sverige tog upp Östersjöstrategin som ett av sina mål under EU-ordförandeskapet 2009.

Privata stiftelser och frivilligorganisationer har på ett betydelsefullt sätt gett sitt stöd till en intensifiering av miljöskyddssamarbetet. Som exempel kan nämnas det arbete som John Nurminens stiftelse och den av Ilkka Herlin ledda stiftelsen

Baltic Sea Action Summit samlade i februari 2010 aktörer inom Östersjöområdet. De lovade göra insatser för skyddet av Östersjön. I mötet deltog också områdets statschefer.

© Eero Kuosmanen/UM

Baltic Sea Action Group utför. Båda dessa stiftelser har kanaliserat inte bara företags utan också enskilda medborgares stöd och frivilliga insatser till förmån för Östersjön. Baltic Sea Action Group sammankallade tillsammans med president Tarja Halonen och statsminister Matti Vanhanen i februari 2010 toppmötet Baltic Sea Action Summit för att ta fram konkreta projekt för skyddet av Östersjön.

EU:s toppmöte, Europeiska rådet, uppmanade i december 2007 Europeiska kommissionen att utarbeta ett förslag till en Östersjöstrategi så att medlemsstaterna kunde behandla och godkänna den under Sveriges ordförandeskap hösten 2009. I uppdraget hänvisas speciellt till miljöhoten och till unionens integrerade havspolitik. På Finlands initiativ intogs i uppdraget också att de Östersjöländer som inte är EU-medlemmar via den nordliga dimensionens politik kan tas med i programmet. I Finland har man sett det som mycket

viktigt att i synnerhet Ryssland genom ett gott samarbete kan tas med i nya insatser för miljöskyddet och sjöfarten.

Vid beredningen av sitt förslag var kommissionen synnerligen öppen och positivt inställd till förslag från olika intressegrupper. Dialogen mellan Europeiska kommissionen och regionens medlemsstater var mycket intensiv och medlemsstaterna hade en reell möjlighet att påverka innehållet i förslaget.

Den första positiva följden av arbetet med strategin var att alla EU-länder i Östersjöregionen bättre än förr började jämka samman olika myndigheters Östersjöarbete och projekt i anslutning till Östersjön. På regeringsnivå inrättades samsamarbetsstrukturer mellan olika ministerier i regionens alla stater. I Finland kallade statsminister Matti Vanhanen samman ministerierna som ansvarade för Östersjöfrågor till ett gemensamt möte 2007 och därefter har tjänstemannarbetsgrupper regelbundet sammanträtt under ledning av statsrådets kansli och utrikesministeriet.

Efter att alla Östersjöstater hade utsett tjänstemän för att samordna Östersjöfrågorna, började nätverket bestående av dessa tjänstemän och Europeiska kommissionen regelbundet hålla kontakt. Detta nätverk omfattar idag också olika fackministerier, vilket är en förutsättning för genomförandet av nya gemensamma Östersjöprojekt inom de sektorer som strategin gäller.

Några viktiga villkor uppställdes för EU:s Östersjöstrategi: nya institutioner, ny lagstiftning eller ny finansiering fick inte skapas. Vid en första anblick kan dessa villkor verka begränsande, men avsikten var att skapa rätt utgångspunkt för programmet som fokuserar på handling. För jämförelsens skull kan nämnas att den nya Medelhavsunionen har stött på svårigheter genast i initialskedet, och verksamheten har till en början koncentrerats på att bygga upp ett sekretariat och utnämna tjänstemän i stället för att starta konkreta projekt.

Europeiska kommissionen ansåg det vara en lättnad att Östersjöstrategin fokuserar på den egentliga verksamheten och inte på att bygga upp ett "Östersjösekretariat" eller en "Östersjöbudget". Medlemsländerna å sin sida var väl medvetna om att det fanns en hel mängd Östersjöorganisationer från tidigare och att gemensamma lagstiftningsprojekt skulle ta år i anspråk, och att man vid genomförandet skulle vara tvungen att ta hänsyn till situationen i alla regioner. Att anhänga om ny finansiering skulle återigen vara ett säkert sätt att inom unionen väcka tvivelsmål och detta skulle resultera i besvärliga förhandlingar med medlemsstaterna utanför Östersjöområdet.

Dessa utgångspunkter betydde å andra sidan att vid genomförandet av nya projekt måste man åtminstone under den EU-budgetperiod som sträcker sig fram till 2013 ty sig till unionens gällande program och andra finansieringskällor. Ansvaret för att organisera och samordna arbetet skulle också bäras av medlemsstaternas och Europeiska kommissionens tjänstemän, som skulle få fler arbetsuppgifter vid sidan av sina tidigare. Östersjöstrategin kan eftersträva effektivitet och bättre resultat när gemensamma prioriteringsområden nu har definierats, nya nätverk skapats, gränsöverskridande projekt har samordnats bättre och finansieringsmöjligheterna ur många olika internationella källor har kartlagts. I centrum för allt står nu den konkreta handlingsplan som antogs samtidigt som strategin och som nu ska genomföras.

EU:s strategi för Östersjöområdet är indelad i fyra pelare:

- Att göra Östersjöområdet miljömässigt hållbart
- Att göra Östersjöområdet till en blomstrande region
- Att göra Östersjöområdet till ett tillgängligt och attraktivt område
- Att göra Östersjöområdet till ett tryggt och säkert område.

Inom varje pelare finns 15 prioriterade områden med egna strategiska mål. Målen ska genomföras via drygt 70 "flaggskeppsprojekt". Dessa flaggskeppsprojekt valdes ut redan under beredningen av strategin och på framställning av olika instanser. Projekten är sådana som kan genomföras – eller i alla fall startas – redan före den första mellangranskningen av strategin, som ska göras ungefär två år efter att handlingsplanen börjat sättas i verket.

Finlands utgångspunkter

Vid beredningen av strategin satte Finlands regering upp som mål att strategin ska skapa mervärde i synnerhet för Östersjöområdets miljöskydd och sjösäkerheten. I sina ställningstaganden ansåg regeringen också att mål som gäller det ekonomiska samarbetet, bättre trafikförbindelser och förbättrad säkerhet var viktiga. I de ställningstaganden som regeringarna i regionen utarbetade om Östersjöstrategin framhölls en hel mängd olika prioriteringar, som kommissionen dock väl förmådde ta i betraktande. Det kan man sluta sig till av det positiva mottagandet som strategin fick i medlemsstaterna, när kommissionen efter beredningsperioden på ett och ett halvt år presenterade strategin i sin helhet för medlemsstaterna i juni 2009.

När Finland ställde upp sina miljömål ville man också framhålla att det arbete som gjorts i Helcom, kommissionen för skydd av Östersjön – speciellt den nyligen godkända aktionsplanen för Östersjön – fullt ut skulle beaktas i EU-strategin. Det är svårt att tänka sig att EU-staterna skulle kunna förhandla fram nya mål som avviker från de som alla Östersjöstater nyligen hade ställt upp inom ramen för Helcom. EU:s egen strategi kan bäst ge ett mervärde genom att kanalisera konkret stöd till att genomföra de mål som ställts upp inom Helcom och genom att undersöka eventuella förändringar som behövs inom unionens gemensamma jordbruks-

politik och regional- och strukturpolitik för att bättre uppmärksamma Östersjöns särskilda känslighet för miljöbelastning.

Viktigt är givetvis också att se till att de nya medlemsstaterna inför EU-lagstiftning som har betydelse för miljön inom de överenskomna övergångstiderna. Vid anslutningsförhandlingarna beviljades exempelvis övergångsperioder ända till 2015 för genomförandet av vissa direktiv om vattenförsörjningen.

Den ökande oljetankertrafiken i Finska viken, där fartygstrafiken hela tiden växer, utgör en särskild riskfaktor. Enligt siffror från 2008 rörde sig sammanlagt upp till 600 handelsfartyg dagligen i Finska viken, och man väntar sig att trafikmängderna i och med den ekonomiska tillväxten ska öka med över 50 procent på två årtionden. De nya storhamnarna i Ryssland, exempelvis oljeterminalen i Primorsk som nu fungerar med full kapacitet, har ökat oljefrakterna. Från dagens 145 ton årligen kan transporterna före år 2015 öka till hela 250 miljoner ton.

Hamnen Ust-Luga som byggts i Finska viken ökar oljefrakterna när oljeledningen som idag går via Vitryssland i framtiden kommer att ledas dit. Byggnadsarbetena på BTS-2-ledningen inleddes i juni 2009, och enligt planerna ska den i ett första skede transportera 30 miljoner ton olja i året till hamnen i Ust-Luga, senare hela 50 miljoner ton.

Finland kan inte påverka ökningen av trafikvolymen, så vår strävan bör vara att arbeta för en säker sjöfart. Oljeolyckor skulle innebära en betydande miljökatastrof för det sårbara Östersjön – speciellt för Finska viken där farlederna går nära kusten. Endast Finland har tillräckligt med adekvat oljebekämpningsutrustning, men även våra fartyg har brister när det gäller att operera på öppet vatten. Finland håller på att öka sin oljebekämpningskapacitet, men de övriga länderna i området – i Finska viken Ryssland och Estland – bör göra detsamma. Målet är att öka beredskapen så att man kan bekämpa

Två tusen fartyg rör sig dagligen i Östersjön och trafikmängderna ökar. Kartan visar Östersjöfarledernas användningsgrad under sex dagar i november 2008.

© Mika Launis

Källa: Helcom 2010

skador orsakade av en oljemängd på 30 000 ton. Detta kräver fyra eller fem större oljebekämpningsfartyg till i området under de närmaste åren.

Diversifierad handlingsmodell

Om man vid beredningen av Östersjöstrategin beaktade synpunkter från medlemsstaterna i regionen och olika intressegrupper, så är också

Giftiga röda brännmaneter har tagit sig in i en hamn i Danmark. I samband med saltpulserna kan de här stora maneterna driva in också i norra Östersjön.

© Ingo Wagner/Lehtikuva

tyngdpunkten i genomförandet utlokaliseras från Bryssel. Samordningsansvaret för att genomföra handlingsplanens 15 prioritetsområden, inklusive arbetet med att hitta dem som genomför projekten, har på frivillig bas tilldelats medlemsstaterna i regionen. I praktiken ansvarar fler än en medlemsstat för samordningen och ansvariga instanser är nästan utan undantag myndigheter på ministerienivå.

Finlands egen målsättning syns på ett bra sätt i de fyra prioritetsområden som vi tagit ansvaret för: miljöministeriet ansvarar tillsammans med det polska miljöministeriet för åtgärder för att minska tillförseln av näringsämnen i havet. Jord- och skogsbruksministeriet ansvarar för prioritetsområdet hållbart jordbruk, skogsbruk och fiske tillsammans med det svenska jord- och skogsbruksdepartementet, som också har hand om fiskeprojekt. Kommunikationsministeriet ansvarar för sjösäkerhet och sjöfartsskydd tillsammans med de danska sjöfartsmyndigheterna. För åtgärder mot gränsöverskridande brottslighet ansvarar inrikesministeriet tillsammans med Litauen.

Finland ansvarar således för en betydande del av handlingsplanens genomförande. Lika många ansvarsområden har Danmark, vars regering i slutskedet deltog mycket aktivt i utarbetandet av strategin. En tredje mycket aktiv aktör är givetvis Sverige, som under sitt EU-ordförandeskap spelade en avgörande roll när strategin antogs.

Om handlingsplanens genomförande

Prioritetsområdena i EU:s Östersjöstrategi avviker till sitt innehåll i stor grad från varandra och därmed varierar också tidsfristerna för genomförandet av projekten. Vissa av projekten innefattar konkreta åtgärder för att minska belastningen av Östersjön enligt de mål som överenskommits inom Helcom – eller utöver Helcommålen. Detta innebär till exempel att utsläppen av näringsämnen från jordbruket ska skäras ner, effektivare fosforavskiljning från avloppsvatten eller organiserandet av mottagning av avfall och avloppsvatten från fartyg och båtar.

Vissa projekt förutsätter omsorgsfulla och långtgående planer och komplicerade finansieringsarrangemang. Sådana är till exempel en hel del basstrukturprojekt inom trafiken och energisektorn. Inom den integrations- och utvecklingsplan för energinät inom området (Baltic Energy Market Interconnection Plan) som anknyter till Östersjöstrategin är avsikten att utveckla överföringsförbindelserna för el och gas. Att få till stånd ett energinätverk runt Östersjön är både ett politiskt och ekonomiskt mål. Energinätverket skulle också utgöra ett gemensamt marknadsområde. Den svagaste länken i nätverket är för närvarande Polen – och landets förbindelser till norra Tyskland och Litauen.

Handlingsplanen kom till jämsides med strategin när politiska beslutsfattare, myndigheter som administrerar energinät och bolag ansvariga för investeringar möttes och kunde enas om ett samarbete kring genomförandet av prioriterade gränsöverskridande projekt. Byggandet av elöverföringskabeln Estlink 2 mellan Finland och Estland och en kabel mellan Sverige och Baltikum har redan kommit i gång. För detta kan man delvis tacka Europeiska unionens ”stimulansbudget”. Därmed håller man på att ta flera steg framåt beträffande Östersjöstrategins mål att stärka de baltiska ländernas energisäkerhet och bygga upp ett energinät inom

Östersjöområdet.

Vissa av Östersjöstrategins projekt förutsätter i inledningsskedet framför allt ett bättre samarbete mellan myndigheterna i de olika staterna, inte nödvändigtvis stora investeringar. Bland annat ska man inom hela Östersjöområdet förbättra informationsutbytet mellan existerande anmälnings-, rutt- och övervakningssystem, vilka är viktiga för sjösäkerheten. När ett nytt samarbete inleds kan det ibland vara lättare att samordna tekniska system än att bygga upp fungerande förbindelser mellan flera olika myndigheter som har ansvar för fartygstrafiken i Östersjöstaterna.

Det faktum att finansieringen av strategin åtminstone under de första åren kommer att vara beroende av existerande källor – om än flera sådana – har väckt oro bland annat i Europaparlamentet. Parlamentarikerna inom Östersjögruppen har lyckats kanalisera 20 miljoner euro av unionens budgetmedel till genomförandet av Östersjöstrategin. Denna finansiering anvisas via den nordliga dimensionens program till projekt där en av parterna är partnerländer inom EU:s nordliga dimension, i praktiken Ryssland i det första skedet, och eventuellt även Vitryssland om landet kommer med i den nordliga dimensionens miljöpartnerskap.

Stötestenar inom samarbetet

Kontakterna mellan företagen, organisationerna och medborgarna i Östersjöområdet har blivit tätare. Denna positiva utveckling har gjort nya samarbetsformer möjliga och gett upphov till målinriktade program såsom den nordliga dimensionens partnerskap och EU:s strategi för Östersjöområdet. Men spänningarna i området, som i stor utsträckning har sitt ursprung i historien, har inte helt försvunnit. De kommer lätt upp till ytan i samband med projekt där flera länder i området är involverade.

Aktuella exempel kan hittas inom energipolitiken. Dessa spänningar ökas

av konflikter som råder mellan enskilda staters intressen, bilaterala avtal och Europeiska unionens gemensamma energipolitiska riktlinjer, vilka håller på att utarbetas, samt internationella avtal som påverkar energianvändningen.

En utdragen tvist, som visserligen avmattats när projektet slutligen kommit i gång, gällde gasledningen Nord Stream från Ryssland till Tyskland. Ryssland levererar ungefär 25 procent av all energi som förbrukas inom Europeiska unionen. Av de stora projekt som ska skapa fler rutter för energiimporten till Europa är Nord Stream ett av de viktigaste. Vid planeringen av projektet lyckades man dock aldrig få till stånd en dialog som skulle ha förenat alla länder i området. De baltiska länderna var övervägande negativt inställda till projektet.

Samarbetet förbättrades först när man började utreda gasledningens miljökonsekvenser. Esboavtalet om de gränsöverskridande miljökonsekvenserna lyckades få med alla Östersjökuststater i processen för att bedöma gasledningens konsekvenser för miljön. Ryssland har undertecknat, men inte ratificerat Esboavtalet. Ändå har Ryssland i praktiken handlat enligt avtalet. Därmed är Nord Stream ett exempel på hur stora gränsöverskridande projekt med konsekvenser för miljön kan genomföras inom ramen för ett avtal.

Det kan vara ett sammanträffande, men under utredningen av tillståndprocessen gällande Nord Stream-projektet och då byggnadsarbetena inleddes våren 2010 kunde man också se positiva tecken i relationerna mellan Ryssland, de baltiska länderna och Polen. Bättre bilaterala relationer innebär en bättre framtid för samarbetet inom hela Östersjöområdet.

För alla länder i området är det viktigt att man vid genomförandet av Europeiska unionens Östersjöstrategi får till stånd konkreta resultat redan under de två första åren före mellangranskningen av strategin. Samtidigt måste blickarna riktas på den närmaste framtiden och på besluten

Också för ekonomin är det viktigt att Östersjön är ren. Nedsmutsade stränder lockar inte turister och semesterfirare.

© Tuomas Toivanen

om programmen för unionens regional- och strukturpolitik, jordbrukspolitik, miljöpolitik, trafikpolitik samt forsknings- och utvecklingspolitik efter 2013 och på finansieringen av dessa program. EU:s prioriteringar vid utvecklingen av Östersjöområdet avspeglas på de instrument och den finansiering som unionen erbjuder områdets aktörer under nästa budgetperiod efter 2013. Här har staterna i området en möjlighet att tillsammans påverka besluten.

Genomförandet av EU-strategin gör att Östersjöområdet starkare involveras i ett mer omfattande europeiskt samarbete, vilket ökar stabiliteten i området samtidigt som det öppnar nya samarbetsmöjligheter. Unionens allt starkare insatser och intresse för Östersjöområdet är också till nytta för de stater i området som inte

är EU-medlemmar. Målen i EU:s interna strategi kan inte heller till alla delar genomföras utan likriktade och samtidiga åtgärder från områdets övriga stater.

EU:s Östersjöstrategi kan i bästa fall stärka staternas identitet som Östersjöländer och också stärka Östersjöområdets betydelse som ett framgångsrikt ekonomiskt område i den globala ekonomin. Ett område där man lyckas utveckla framgångsrika gränsöverskridande samarbetsformer som också kan tillämpas på annat håll.

Östersjötoppmötet

I dag finns det kanske ett större intresse för Östersjön, och i synnerhet för att råda bot på miljöproblemen i havet, än någonsin tidigare. Detta syns förutom i staternas ökade strävanden till samarbete och gemensamma målsättningar gällande Östersjön också i form av privata aktörers, organisationers och stiftelsers Östersjöprojekt.

**Övergödningen
utgör ett hot för
Östersjöns biolo-
giska mångfald.
I havsområdena
i Finlands närhet
är övergödningen
värst i Finska
viken och Skär-
gårdshavet.**

© Jukka Palm/
Vastavalo

Man vill påverka Östersjöfrågorna och i stället för deklarationer koncentrera sig på aktiva åtgärder. Ett bra exempel på detta är toppmötet Baltic Sea Action Summit 2010 (BSAS), som hölls i februari 2010 och som samlade stats- och regeringschefer och representanter för regeringar i området, Europeiska kommissionens ledamöter samt hundratals företrädare för företag och andra offentliga och privata instanser. BSAS har som syfte att främja samarbetet mellan offentliga och privata aktörer och arbeta för konkreta projekt till förmån för skyddet av Östersjön.

Toppmötet och projektet att sammanställa "åtaganden" blev en framgång. Man lyckades lyfta skyddet av Östersjön högt upp på den politiska agendan och påskynda de konkreta skyddsåtgärder som staterna beslutat om. Dessutom sammanställdes en förteckning med nästan 140 åtaganden som företag, organisationer, städer, hamnar och andra aktörer lovade genomföra. Åtagandena (commitments) stödjer Helsingforskommissionens aktionsplan för Östersjön.

Stats- och regeringschefernas stöd behövs för att påskynda genomförandet

av Helcom-åtagandena. Finlands åtagande gäller till exempel effektiverade åtgärder mot övergödningen av havet genom ett omfattande åtgärds paket för Skärgårdshavet. För Rysslands del lyckades man bland annat sätta fart på reningen av avloppsvattnet från Kaliningrad, ett projekt som tidigare stampat på stället.

BSAS stödjer också genomförandet av EU:s Östersjöstrategi. BSAS verksamhetsfilosofi grundar sig, precis som EU:s Östersjöstrategi, på den syn man bildat sig i området om att det behövs åtgärder och en konkret handlingsplan, som ska genomföras i samarbete mellan medlemsstaterna (och andra aktörer) och kommissionen. BSAS-toppmötet var en engångsföreteelse, men verksamhetssättet blir säkert bestående i regionen. Projektets marknadsföringsimage och argument fick efter toppmötet ett betydande erkännande när de sommaren 2010 i Cannes belönades med ett pris som kallats reklamvärldens Oscar. De nya samarbetsformer och fenomen som tagits fram inom Östersjöområdet kan sannolikt användas också på annat håll i världen.

Miljön

© Raimo Rosholm/Vastavalo

Östersjöns ekosystem är hotat

EEVA-LIISA POUTANEN

© Arto Juvonen /Lintukuva.fi

Basfakta om Östersjön

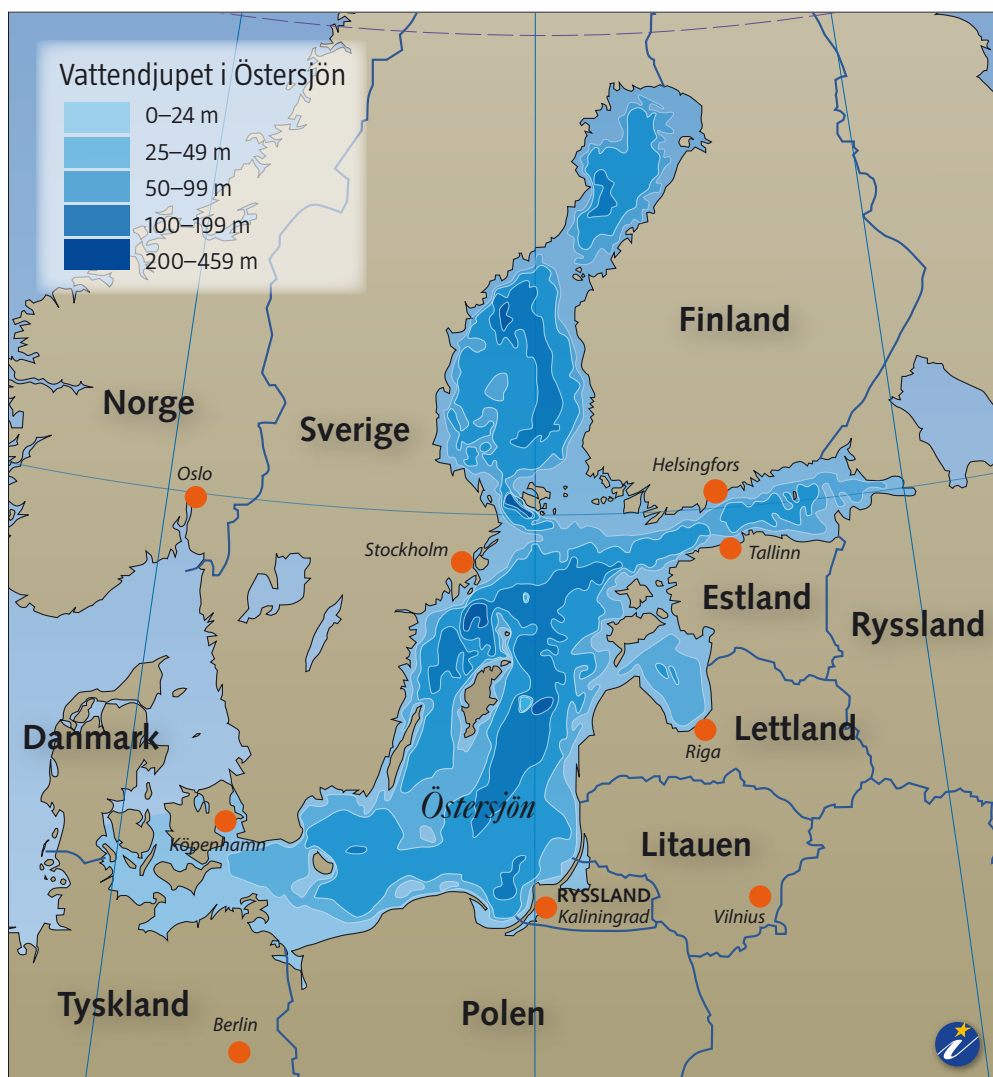
Haven gömmer fascinerande landskap, som till sin form och sammansättning varierar precis som landskapen på torra land. Det finns backar, platåer och klyftor, det finns sand, berg, lera och annat. I dessa undervattenslandskap lever för dem typiska arter – endast i de syrelösa bottenområdena saknas liv. Östersjön är ett synnerligen känsligt och unikt hav, där saltvattens- och sötvattensarter lever sida vid sida.

Östersjöns medeldjup är ungefär 55 meter. Det djupaste vattnet, 459 meter, finns i Landsortsdjupet, nordväst om Gotland. Bottenvikens djupaste punkt är 146 meter, Bottenhavets 293 meter och i Ålands hav i sundet mellan Åland och Sverige finns ett djup på 301 meter. Östersjön är ett grunt hav. Om stadiontornet i Helsingfors skulle sänkas ner till Östersjöns medeldjup, skulle 16 meter av tornet befinna sig över vattenytan.

Vattenvolymen (cirka 21 000 m³) är förstås liten i det grunda havet. Utbytet av vatten mellan Östersjön och Nordsjön sker endast via de grunda och smala danska sunden, och därför stannar vattnet mycket länge i Östersjön. Därmed stannar också skadliga ämnen som hamnat i Östersjön länge kvar där.

Trots att vattenvolymen är liten har Östersjön ett rätt stort avrinningsområde, därifrån vattnet från åar, älvar och floder rinner ut i havet. Avrinningsområdet är nästan fyra gånger Östersjöns yta. Från det stora avrinningsområdet, där nästan 90 miljoner människor bor, sköljs olika slag av ämnen ut i Östersjön vilka belastar havet och blandas i den lilla vattenmassan. Här är grundorsaken till att Östersjön är så känslig för föroreningar.

Vattnet i Östersjön är brackvatten med en salthalt som är klart lägre än i oceanerna (35 promille; dvs. av 1 m³ är 35 kg salt). Salt vatten kommer in i Östersjön via de danska sunden och sprider sig i de bottennära vattenskikten mot öster

Östersjön är speciellt sårbar, eftersom det är ett grunt hav med smala sund och inom dess avrinningsområde (se karta på omslaget) bor nästan 90 miljoner människor.

Källa: Balance-projektet/Anu Kaskela, GTK
© Mika Launis

och norr. Från åar och älvar rinner det ut sötvatten framför allt i Östersjöns norra och östra delar, varifrån det sprider sig i ytströmningar mot söder. Ytskiktets salthalt är alltså högst i söder och minskar mot norr och öster.

Ett typiskt fenomen för Östersjön är att vattnets salthalt är skiktad. När vattendjupet ökar stannar det lättare,

mindre salthaltiga vattnet på ytan medan det tunga vattnet med högre salthalt sjunker mot botten. På ett djup av cirka 50–70 meter finns en övergångszon där vattnets salthalt snabbt ökar. Detta kallas salthaltens språngskikt eller haloklin.

Att salthalten är skiktad har en betydelsefull inverkan på hela Östersjön och på förekomsten av syrelösa havsbottnar. Till exempel i Egentliga Östersjön är haloklinen så kraftig att inte ens kraftiga stormar kan bryta den och få hela vattenmassan att röra om. I Bottniska viken är haloklinen svagare än i övriga Östersjön, eftersom trösklarna på botten söder om

Åland förhindrar inströmningen av salt djupvatten till Bottniska viken.

Saltpulserna har en central betydelse för Östersjön. De upprätthåller saltskiktningen och förbättrar också syresituationen i djuphålorna i Egentliga Östersjön. Inflödet av salt och syrerikt vatten via de danska sunden är den främsta orsaken till att syresituationen i djupvattnet kan förbättras. Stora saltpulser förekommer oregelbundet. På senare år har saltpulser inte förekommit så ofta som till exempel på 1950-talet. Det finns ingen klar orsak till att saltpulserna avtagit, men klimatförändringen antas kunna vara en bakomliggande orsak.

Få arter i Östersjön

Havet är ett enhetligt ekosystem där alla delfaktorer inbördes påverkar varandra. I Östersjöns ekosystem råder en känslig balans. I det geologiskt sett unga Östersjön med sitt bräckta vatten finns få arter om vi jämför

med oceanerna. Saltvattens- och sötvattensarter, som anpassat sig till de kalla förhållandena, lever sida vid sida. Detta är en utmanande kombination, och därför saknas många artgrupper helt i Östersjön, eller åtminstone i dess norra delar. Också årstidsväxlingarna påverkar den biologiska populationen. Arterna är få, men det kan förekomma synnerligt rikligt med individer inom de olika arterna. Organismsamhällena är utsatta för förändringar orsakade av människor. Yttre faktorer, som vattnets surhet, salthalt eller bottenkvaliteten sätter gränser för vilka organismer som kan leva inom olika områden.

Havets näringsvävar sträcker sig från primärproducenter (bl.a. växter och växtplankton) via olika slag av djurplankton till större ryggradslösa djur och fiskar, och därifrån vidare till sälar, fåglar och människan. Om en art försvinner ur näringsväven kan det vara av stor betydelse för hela det marina ekosystemet i Östersjön.

Eutrofieringen är det största problemet för artrikedomen i Östersjön. När ekono-

Havets ekosystem är känsligt för förändringar i miljön. Öronmaneterna lever i Östersjön där förändringar pågår.

© Martti Londen/Vastavalo

miska aktiviteter som vindkraftsproduktion, grustäkter, transporter och infrastrukturprojekt ökar är det allt viktigare att vården och användningen av havsområdena planeras i samråd. God basinformation om undervattensnaturen behövs också för att verksamheten kan styras till områden där den orsakar den maritima naturen minst skada.

Ett övergött hav

Östersjön utsätts för en stor belastning och stora brukskrav från avrinningsområdet. Övergödningen är Östersjöns – således också de finländska kustvattnens – stora problem. I de havsområden som omger Finland är övergödningen störst i Finska viken och Skärgårdshavet. Också i Bottenhavet finns tecken på övergödning, men däremot knappt alls i Bottenviken.

Eutrofieringen av havsområden är en process i flera faser. Orsaken till eutrofieringen är för stora mängder näringsämnen – kväve och fosfor. Under normala förhållanden är näringskretsloppet i balans. Produktionen och konsumtionen tar i det närmaste ut varandra under somma-

ren. Näringsmängden påverkar algtillväxten och algerna konsumerar dessa ämnen i vissa proportioner. Algerna utgör basen för havets ekosystem. Utan dem växer inget djurplankton och också fiskarna blir snabbt utan näring.

Den alltför stora tillväxten av alger orsakad av övergödningen gör vattnet grumligt och stora mängder alger faller till botten. När algmassan sönderfaller konsumerar den syre, som ställvis helt tar slut i det bottennära vattnet. När bottensedimentets yta är syrefri uppstår så kallad intern belastning, det vill säga näringsämnen – framför allt fosfor – frigörs därifrån.

Eutrofieringens naturekonomiska, samhälleliga och ekonomiska följder är betydande. Nästan varje sommar har det förekommit massiva blomningar med blågröna alger i Egentliga Östersjön, Finska viken och Skärgårdshavet. Eutrofieringens följder syns på olika sätt i kustbefolkningens dagliga liv. Eftersom giftiga blågröna alger kan orsaka allvarliga hälsorisker för människor och djur, kan man inte bada i havet. Vattnet är grumligt och stinkande algmattor som flyter in till stränderna stör användningen av stränderna. Fångstredskapen blir slemmiga och fiskbeståndet har lidit av försämrad vattenkvalitet. En kraftig övergödning påverkar artsammansättningen, minskar den biologiska mångfalden och gör att strandnära vatten växer igen. Ökningen av växtplankton

Främmande arter sprids med fartyg. Maneten, havstulpanen och rovvattenloppan är nya arter i Östersjön.

© Ilkka Lastumäki

© Samuli Korpinen/WWF

© Kristiina Vuorio/WWF

**Blomningar av blågröna alger har blivit ett årligt återkommande fenomen.
Det har förutspåtts att blomningarna blir kraftigare i och med klimatuppvärmningen.**

© Hannes Heikura/HS/Lehtikuva

gynnar planktonätande fiskarter, som mört och strömming, medan till exempel abborre och laxfiskar minskar. Östersjöns övergödning påverkar således också fiskbeståndet och vidare fågelbeståndet.

På längre sikt kan försämringen av Östersjöns tillstånd orsaka betydande ekonomisk skada om intresset för att turista, tillbringa fritiden eller bo i kustområdena minskar. I kustområdena finns kring 80 000 privata fritidsbostäder, och därtill en stor mängd campingområden, semesterbyar och uthyrningsstugor. Båtliv har blivit allt populärare under fritiden. Fritidsfiske är den viktigaste hobbyn för nästan 200 000 finländare. Många kust- och skärgårdskommuners ekonomi är starkt beroende av de inkomster som sommargäster och turismen ger. Ett Östersjön med kraftiga algbloomingar skulle inte utomlands duga som reklam för den finländska turismen överhuvudtaget.

Näringsämnen rinner ut i Östersjön i form av punktbelastning (samhällen, industrier, fiskodlingar), diffus belastning (jord- och skogsbruk, glesbebyggelse, dagvatten) och atmosfäriskt nedfall. Förutom denna yttre belastning frigörs fosfor i vattnet via intern belastning, när näringsämnen som tidigare lagrats på botten på nytt frigörs under syrelösa förhållanden. Den diffusa belastningen står för 75–80 procent av Östersjöns totala belastning. Det är svårt att begränsa denna belastning, eftersom det ofta är svårt att fastställa belastningskällorna som dessutom finns på ett stort geografiskt område. Belastningen påverkas också av väderfaktorer. Jordbruket står för ungefär 60 procent av Finlands fosforutsläpp i Östersjön och för cirka 54 procent av kväveutsläppen. Enligt prognoserna kan klimatförändringen ytterligare öka avrinningen av näringsämnen. På grund av den diffusa belastningens stora andel kan man inte enbart genom en minskning av punktbelastningen åstadkomma betydande förändringar av den totala belastningen.

Av den yttre belastningen av näringsämnen i Östersjön kommer den klart största delen från Polen (34 % av all fosfor och 27 % av allt kväve) medan Ryssland placerar sig på andra plats (19 % av all fosfor och 14 % av allt kväve). Finlands andel av den totala belastningen är 10 procent för fosfors del och 11 procent för kvävet del. Genom långsiktig nationell och internationell vattenvård har man under årtiondenas lopp märkbart lyckats minska näringsbelastningen i Östersjön. Detta har huvudsakligen åstadkommit genom effektiv rening av avloppsvatten från industrier och samhällen i avrinningsområdet.

Östersjöns interna belastning varierar från år till år. Likaså finns det stora variationer i uppskattningarna om hur mycket fosfor som frigörs i havsvattnet som en följd av den interna belastningen. Finland och Sverige utreder som bäst möjligheterna att på konstgjord väg upprätthålla syrenivån i djupvattnet för att förbättra förmågan hos järnföreningarna i sedimentet att lagra fosfor och minska den interna belastningen. Tekniska lösningar kan dock inte permanent lösa problemet med den interna belastningen. Endast genom en effektiv reduktion av den yttre belastningen kan man förhindra att intern belastning uppstår.

Även om man sett uppmuntrande tecken på att belastningen av Östersjön minskar har hela Östersjön – med undantag för Bottenviken och Kattegatt – klassificerats som eutrofierat i en rapport som skyddskommissionen för Östersjön nyligen färdigställt.

Åtgärderna för att minska belastningen har inte varit tillräckliga. För att bekämpa eutrofieringen måste fosfor- och kväveutsläppen ytterligare minskas både i Finland och i vårt närområde. Det står klart att effekterna av en under årtionden pågående belastning syns en lång tid efter det att belastningen har minskat.

Sjötrafiken ett annorlunda hot för Östersjön

Östersjön är ett av de livligast trafikerade haven i världen. Fartygslederna går mestadels från de danska sunden öster om Gotland till den innersta delen av Finska viken. Risker för en allvarlig olycka till följd av den ökande trafiken är särskilt stor där fartygsrutterna korsar varandra. Så är fallet till exempel utanför Helsingfors där passagerartrafiken mellan Helsingfors och Tallinn korsar fraktrafiken i Finska viken.

En betydande del av fartygs trafikens ökning beror på ökade oljetransporter i Östersjön. Ungefär 145 ton olja fraktas varje år i Finska viken. Volymen har ökat sjufalt sedan 1995 och den förutspås stiga till 250 miljoner ton fram till 2015. Tankfartygen har också blivit större på senare år. Idag rör sig tankfartyg i Finska viken vilka kan lasta upp till 150 000 ton olja.

Bakom den ökade sjötrafiken står speciellt de nya hamnarna i Ryssland. Östersjöns största oljehamn är idag Primorsk i den innersta delen av Finska viken. Lyckligtvis är en allt större del av tankfartygen rätt nya, och de är i gott skick och har dubbelt skrov.

Finska viken har hittills besparats från allvarliga oljeolyckor. En stor oljeolycka skulle ha långtgående följder för den känsliga miljön och för människorna. En olycka skulle förändra rekreativ användning för hav och stränder, påverka turismnäringen, fisket och verksamheten i industrianläggningar som använder havsvatten i sina processer. Även om en olycka skulle ske på öppet hav kan olja nå Finska vikens stränder inom ett dygn. Olja från en stor olycka skulle räcka till att i olika grad förstöra en stor del av Finska vikens kust. Det är viktigt att bekämpningen kan inledas utan dröjsmål. Att avlägsna olja på stränderna är mer arbetskrävande, svårare och många gånger dyrare än att samla in den på öppet hav. En effektiv oljebekämpning kräver tillräckligt många

oljebekämpningsfartyg både i Finland och i de övriga Östersjöländerna och ett gott samarbete mellan aktörerna.

Oljeutsläpp övervakas från luften med flygplan utrustade med särskild utrustning för ändamålet. Vidare anmäler handelsfartyg, enskilda personer och andra flygplan oljeutsläpp. Satellitövervakningen av oljeutsläpp har också blivit effektivare.

Under senare år har sjösäkerheten i Östersjön förbättrats. Åtgärder har vidtagits såväl av den internationella sjöfartsorganisationen IMO, Östersjöns skyddskommission Helcom och av EU. Till följd av sjöfartens internationella karaktär följs IMO:s globala beslut också i Östersjön och Östersjöområdets skyddsåtgärder främjas. Mycket återstår givetvis att göra för att få fram gemensamma spelregler.

Förutom att det byggs hamnar i Östersjön och Finska viken planeras också andra stora byggprojekt. Det finns planer på att börja borra efter olja utanför Litauen och Kaliningrad, nya kärnkraftverk planeras längs Östersjöns stränder, den existerande hamnkapaciteten ska ökas och jordbruksenheter blir allt större och effektivare.

Naturgasledningen som ska byggas från Ryssland till Tyskland och dess eventuella följder har diskuterats livligt i Östersjöländerna. Diskussionen har gällt såväl miljö- som säkerhetskonsekvenserna av projektet. Eventuella konsekvenser kommer vi att se i sinom tid, men klart är att gasledningen är det mest betydelsefulla byggprojektet i Östersjöns historia hittills.

Främmande arter kommer med fartyg

Främmande arter utgör ett hot för Östersjöns ekosystem på grund av att det inte alltid finns naturliga fiender eller konkurrenter till dem i den nya omgivningen. De kan föröka och sprida sig snabbt och erövra livsrum av andra arter. Främmande arter kan således ha allvarliga följder för ekologin och till och med

I Finland finns det numera knappt 700 fiskare som får sin utkomst av fiske i Östersjön.

© Eero J. Laamanen/Vastavalo

orsaka ekonomisk skada.

De flesta främmande arter följer med fartyg, antingen i ballastankar eller fästa vid skrovet. Det har uppskattats att till och med mer än 4 000 arter dagligen är fripassagerare på fartyg runtom i världen. Lyckligtvis överlever inte alla eller så kan de inte föröka sig i en ny omgivning. En del arter lyckas förflytta sig på grund av snabba fartyg, trafiktätheten, nya farleder och hamnar. Man tror att klimatets uppvärmning också gör det lättare för främmande arter att anpassa sig i Östersjön.

Enligt beräkningar har Östersjön hittills fått ta emot cirka 120 främmande arter, av vilka ungefär 80 har etablerat sig här. Arter kommer huvudsakligen från Svarta havets och Kaspiska havets närområden, Nordamerika, Asien och Stilla havet. Trafiken är emellertid inte enriktad till Östersjön, utan arter transporteras också ut från Östersjön framför allt till de stora sjöarna i Amerika.

Det marina ekosystemets funktionella mångfald är mycket viktigare än antalet arter. Man kan alltså inte tänka sig att etableringen av nya arter enbart är till nytta för Östersjön, som är artfattig. Vilka följder en främmande art får kan man inte heller veta på förhand. Om en art som är viktig för ekosystemets funktion förlorar kampen mot främmande arter och den nya arten inte ersätter den utdöda artens viktiga funktioner, kan ekosystemets funktion ändras dramatiskt. Så skedde till exempel i Svarta havet, där den amerikanska kammaneten fick fiskenäringen på fall.

Vad kan då göras åt saken? Det viktigaste för Östersjöns del är att förhindra att nya arter kommer hit. Eftersom organismerna huvudsakligen transporteras till Östersjön i fartygens ballastvatten, är det viktigt att den konvention om hanteringen av ballastvatten som IMO upprättade 2004 träder i kraft. Konventionen ställer globala krav på hanteringen av ballastvatten. Utgångspunkten är att vatten som släpps ut i havet ska innehålla så få levande organismer eller celler som möjligt. Konventionen träder emellertid i kraft

gradvis, först när ett visst antal länder eller viss procent av världens fartygstonnage har ratificerat den. Av Östersjöländerna har endast Sverige hittills ratificerat konventionen. I Finland har ratificeringsarbetet påbörjats och blir antagligen klart om ett par år. Man håller alltså på att ta fram metoder för att förhindra spridningen av nya arter. Vi får hoppas att det internationella samarbetet vinner kapplöpningen.

Farliga ämnen alltjämt ett bekymmer

Under senare år har farliga ämnen inte behandlats särskilt mycket i den allmänna debatten, men problemet har inte minskat eller försvunnit. Till exempel är fiskarnas dioxinhalt i de norra delarna av Östersjön så hög att den

Avloppsreningsverk och internationella avtal är inte till stor hjälp om folk slänger sopor direkt i havet.

© Eero J. Laamanen/Vastavalo

överskrider de maximigränser som EU:s direktiv ställt upp för matfisk. Tungmetallhalterna i bottensedimenten är också fortfarande höga på många ställen.

Östersjön tillförs skadliga ämnen dels med avloppsvatten från bebyggelse och industrier, dels med avrinningsvatten eller från luften. Utan internationellt samarbete är det inte möjligt att effektivt minska utsläppen eller avrinningen. Det är särskilt de långlivade organiska föreningarna som orsakar allvarliga miljö- och hälsoproblem, eftersom de sprider sig långt från utsläppskällorna.

Handel med samt produktion, användning och utsläpp av långlivade organiska föreningar begränsas med hjälp av två konventioner, dels en konvention utfärdad av FN:s ekonomiska kommission för Europa (ECE) om långväga transport av luftföroreningar, dels den globala POP-konventionen (Stockholmskonventionen, 2001). Åtgärderna är viktiga också med hänsyn till skyddet av Östersjön. Östersjöns skyddskommission verkar för

egen del speciellt för att bekämpa ämnen som är skadliga för Östersjön och för att minimera deras påverkan. Finland har förbundit sig till de mål om en minskning av farliga ämnen som fastställts i internationella konventioner och EU-direktiv.

Skyddet av Östersjön kräver internationellt samarbete

HELCOM

Finland har aktivt varit med och utvecklat det internationella Östersjösamarbetet. I början av 1970-talet inleddes på Finlands initiativ förhandlingar om ett internationellt samarbete för att skydda Östersjön. Som resultat av förhandlingarna bildades kommissionen för skyddet av Östersjön (Helcom). Utgångspunkten för kommissionens arbete är konventionen om skydd av Östersjöområdets marina miljö, som undertecknades 1974 och trädde i kraft 1980. Konventionen har förnyats en gång (1992), då förutom kuststaterna också Europeiska kommissionen gick med i den. Intensifierade åtgärder för att förbättra Östersjöns tillstånd inleddes således redan på 1970-talet. Ett internationellt samordnat uppföljningsprogram för det öppna havet igångsattes också i slutet av 1970-talet, varefter det har utvecklats till att motsvara dagens behov och kvalitetskrav.

Redan 1988 antog miljöministrarna i Östersjöns kuststater en HelcomdeklARATION där länderna förbinder sig att halvera sina utsläpp av tungmetaller, näringsämnen och organisk belastning senast 1995 med utgångspunkt från nivån i mitten av 1980-talet. Tyvärr uppnåddes inte detta mål till alla delar, men ett långsiktigt och målriktat arbete med att skydda vattnen och havet igångsattes dock. Mycket positivt har åstadkommits, men ännu återstår mycket att göra både i Finland och på internationell nivå inom hela Östersjöregionen.

Vid Helcoms ministermöte 2007 antogs en ambitiös aktionsplan för skyddet

av Östersjön (Baltic Sea Action Plan), där Östersjöns kuststater ställde upp mål för havsmiljöns tillstånd och kom överens om ett gemensamt åtgärdsprogram baserat på de bästa forskningsrönen. Programmet innehåller cirka 150 åtgärder för att reducera övergödningen och utsläppen av skadliga ämnen och för att förbättra miljöskyddet inom sjöfarten. Åtgärdsprogrammets ambition är att nå en god status i Östersjöns marina miljö senast 2021.

En betydande ny öppning var framför allt idén med ett belastningstak och fördelning gällande övergödningen. För varje havsområde och kuststat uppställdes preliminära maximigränser för kväve- och fosforutsläpp utifrån övergödningsläget i respektive område. Målsättningen är att minska kvävet i hela Östersjön med 135 000 ton och fosfor med 15 250 ton före 2016. De största reduceringarna mätta i ton ålades Polen och Ryssland. Finland ska minska belastningen av Finska viken med 1 200 ton kväve och 150 ton fosfor. För Skärgårdshavets del uppställdes inga mål i Helcomprogrammet, men Finland förband sig att minska näringsbelastningen i Skärgårdshavet i sina nationella åtgärdsprogram för att uppnå den goda status som krävs. Detta stöds också av den förbindelse som Finlands regering gav vid Östersjötoppmötet i februari 2010 om att vidta intensifierade åtgärder för att en god status ska uppnås i Skärgårdshavet senast 2020. Samtidigt utfäste man sig att göra Finland till ett exempelområde när det gäller att återvinna närsalter.

IMO

Ett annat exempel på ett gott internationellt samarbete är Internationella sjöfartsorganisationen (International Maritime Organization, IMO), som lyder under FN och handhar säkerhets- och miljöfrågor inom den internationella sjöfarten. Också för Östersjöns del efterföljs IMO:s globala beslut och man arbetar för att skydda Östersjöområdet. Östersjön är

En stork som fallit offer för en oljeolycka vid den danska kusten 2001. Om en oljenedsmutsad fågel äts upp av andra djur, överförs effekterna vidare i näringskedjan.

© Sören Steffen/Scanpix/Lehtikuva

ett specialområde enligt den så kallade MARPOL-konventionen där strängare bestämmelser gäller för oljeutsläpp, fast avfall och utsläpp i luften än i andra havsområden. Genom IMO:s beslut har man bland annat snabbat på processen för att ta oljetankfartyg med enkelt skrov ur trafik och ställt upp begränsningar och bestämmelser för oljefartyg. Genom det så kallade anti-fouling-avtalet har användningen av tributyltenn (TBT) förbjudits i färger på fartygsdelar under vattenytan och en ballastvattenkonvention har utarbetats för att bekämpa främmande arter. IMO har också klassat hela Östersjön, med undantag av Rysslands territorialvatten, som ett särskilt känsligt havsområde (PSSA), där åtgärder för en säkrare sjöfart har genomförts.

Spillvatten från passagerarfartygens toaletter ökar övergödningen av Östersjön. I enlighet med Helcoms aktionsplan utarbetas som bäst ett förslag för IMO, enligt vilket det ska bli förbjudet att släppa ut spillvatten från passagerar-

fartygens toaletter i Östersjön. Enligt förslaget som utarbetas under Finlands ledning får passagerarfartygen inte släppa ut spillvatten från toaletterna i Östersjön, om fartygen inte har anläggningar för en tillräcklig rening av spillvattnet. Avsikten är att få utsläppen från den allt livligare kryssningstrafiken under kontroll. De nya bestämmelserna skulle kunna träda i kraft år 2014 för nya fartygs del och 2016 för gamla fartygs del. Förslaget behandlas som bäst i IMO och det väntas slutligen bli godkänt hösten 2010.

Genom de godkända förändringarna av luftskyddsbilagan i MARPOL-konventionen reduceras ytterligare stegvis fartygens utsläpp av kväveoxid och svaveloxid. Genom begränsningar av fartygens utsläpp av kväveoxid vill man minska luftburet kväve som faller ner i Östersjön. Inom Helcom utarbetas som bäst under Finlands ledning ett förslag för IMO om att klassa Östersjön som ett särskilt område för minskning av utsläppen av kväveoxid. Avsikten är att förslaget överlämnas till IMO under år 2011.

Finland deltar aktivt

Internationellt samarbete på olika nivåer påverkar vattenskyddspolitikerna i Finland. Samarbetet kan vara globalt, regionalt eller bedrivs mellan EU och dess grannländer. Finland deltar aktivt i beredningen av internationella avtal och annat samarbete genom att tillföra sin sakkunskap och säkerställa att man i tillräcklig grad tar hänsyn till nationella aspekter. Å andra sidan ser man också till att internationellt överenskomna åtgärden genomförs i vårt land.

Nord Streams 1 224 kilometer långa gasledning från Ryssland till Tyskland. Ryssland levererar en fjärdedel av energin som används inom EU.

© Mika Launis

Källa: Nord Stream

Internationellt uppställda mål genomförs med nationella program. Finlands mål för vattenskyddet har fastställts i målprogram, där utgångspunkten har varit att få bukt med den belastning som mest skadar vattnets tillstånd och andra verksamheter som klart försämrar vattnets status.

Att skyddet av Östersjön är viktigt och brådskande bevisas av att statsrådet under senare år har antagit flera principbeslut för att förbättra tillståndet i havet genom att minska belastningen och skador orsakade av mänsklig aktivitet. Som exempel kan nämnas Finlands program för skydd av Östersjön, där bekämpningen av eutrofieringen intar en central plats, och Finlands nationella handlingsprogram för den biologiska mångfalden, med vilket man vill etablera en gynnsam utveckling av Finlands natur, samt programmet Rikt-

linjer för vattenskydd fram till 2015, som ger anvisningar för förvaltningsplaner för sju vattenförvaltningsområden.

Östersjöns tillstånd kan inte förbättras enbart genom minskad belastning. Användningen, skötseln och skyddet av havs- och avrinningsområdet måste granskas på ett övergripande sätt och så att ekosystemets funktion och struktur bevaras. Målet för ramdirektivet för vattenpolitiken har fastställts utifrån detta övergripande betraktelsesätt: yt- och grundvattnen ska skyddas, förbättras och istandsättas så att deras status inte försämras och är åtminstone god inom hela EU senast år 2015. Utgångspunkten för havsstrategidirektivet är likaså ekosystembaserad, avsikten är att den marina miljön kontinuerligt skyddas och bevaras så att dess status inte försämras. Målet är att alla hav i Europa kan uppnå en god miljöstatus senast 2020. För att nå målsättningarna behövs mycket effektiva vattenvårdsåtgärder.

Det nationella genomförandet av havsstrategidirektivet bereds som bäst. Medlemsstaterna ska utarbeta en nationell

havsstrategi för sina havsområden och ett nationellt åtgärdsprogram för att förbättra havsområdets status. När åtgärdsprogrammet görs upp ska länderna analysera särdragen och förhållandena i de marina vatten samt belastningarna och påverkan på dessa, och göra en ekonomisk och social analys av vattnens användning och de kostnader som föroreningen av den marina miljön för med sig.

Men inte ens den ekosystembaserade utgångspunkten anses vara tillräcklig för att motsvara behovet av havsskydd. Inom EU har man kommit överens om en integrerad havspolitik som är övergripande och sektoröverskridande och omfattar alla aspekter av vårt förhållande till havet. Med den integrerade havspolitikerna ska man hantera helheter och förbättra beslutsfattandet.

Europeiska kommissionen godkände ytterligare i juni 2009 en strategi för Östersjöområdet jämte handlingsplan. Enligt kommissionens syn kan man med hjälp av EU:s Östersjöstrategi skapa ett regionalt ramverk, inom vilket unionen och medlemsländerna kan fastställa sina behov och anpassa dessa till de befintliga finansieringskällorna. På detta sätt kan en

Genom satsningar på avloppsrening i S:t Petersburg kan Östersjöns tillstånd förbättras på ett kostnadseffektivt sätt. Det nordvästra reningsverket i S:t Petersburg, som togs i bruk 2005, har avsevärt minskat näringsbelastningen på Finska viken.

© John Nurminens Stiftelse

hållbar miljövård i Östersjöområdet och en framgångsrik ekonomisk och social utveckling skapas.

I dagens havsskydd vill man alltså bortse från det traditionella sektortänkandet och ta in ett övergripande perspektiv.

Samarbete med Ryssland

Ingen näringsgren och inget land är ensamma ansvariga för Östersjöns problem och kan inte på egen hand lösa problemen. För att förbättra tillståndet i Östersjön behövs alltså gemensamma och samordnade åtgärder av alla stater i avrinningsområdet för att minska belastningen.

Finland kan med egna skyddsåtgärder närmast påverka tillståndet i sina egna kustvatten, men det samarbete som bedrivs med Ryssland påverkar i betydande grad tillståndet längre ut i Finska viken.

Det viktigaste syftet för miljöministeriets samarbete med Ryssland är att förebygga och minska miljöolägenheterna och riskerna för Finland, förbättra tillståndet framför allt i Östersjön, skydda naturens mångfald och främja frågor som är viktiga för Finland i samarbetet mellan EU och Ryssland i regionala och multilaterala samarbetsorgan, till exempel inom den nordliga dimensionen.

Finland har stött samarbetsprojekt inom miljövärderna i nordvästra Ryssland sedan 1991. De största projekten har varit det sydvästra avloppsreningsverket i S:t Petersburg och en slamförbränningsanläggning vid S:t Petersburgs norra avloppsreningsverk.

Projektet har genomförts bilateralt och i samarbete med internationella finansinstitut, framför allt Nordiska Investeringsbanken (NIB), Nordiska Miljöfinansieringsbolaget NEFCO och Europeiska banken för återuppbyggnad och utveckling (EBRD) samt den nordliga dimensionens miljöpartnerskapsfond och projektberedningsfonden för aktionsprogrammet för Östersjön.

Genom investeringar i avloppsvattenhanteringen i S:t Petersburg kan Finska vikens tillstånd förbättras på ett kostnadseffektivt sätt. Cirka 15 procent av avloppsvattnet från S:t Petersburg släpps fortfarande obehandlat ut i Finska viken. Avsikten är att S:t Petersburgs vattenverk senast 2015 ska uppfylla de rekommendationer som Helcom ställt upp för avloppsvattenhanteringen. Detta förutsätter att projektet med Nevans direkta utsläpp genomförs. Det finns en överenskomelse om att finansieringen av projektets första skede ska genomföras som internationell samfinansiering. Andra aktuella samarbetsprojekt med S:t Petersburgs vattenverk är investeringar i avskiljning av näringsämnen vid medelstora och små reningsverk samt ett drifts- och underhållsprojekt för reningsverken.

Den kraftigt växande husdjursproduktionen i Leningrads län är ett nytt hot

för miljön och de framsteg som redan skett. Det finns inga säkra beräkningar av jordbrukets inverkan på vattendragen, men utredningar visar att de stora djurgårdarna i Leningrads län utgör en risk för Finska viken. Redan nu rinner det ut näringsämnen i vattendragen från djurgårdarna, och problemet växer när 2,2 miljoner ton spillning varje år sprids ut i terrängen och på åkrarna.

Förutom miljöministeriet har också Helcom med EU-finansiering kartlagt det ryska lantbrukets belastning inom Östersjöns avrinningsområde och utarbetat ett förslag om pilotprojekt på stora djurgårdar. Också NEFCO, Finlands jord- och skogsbruksministerium, projektberedningsfonden för aktionsprogrammet för Östersjön och den nordliga dimensionens miljöpartnerskapsfond och Baltic Sea Action Group (BSAG) har arbetat för att främja miljövärderna inom jordbruket på området och flera projekt som syftar till att minska belastningen från jordbruket är under planering.

Är klimatförändringen ett hot eller en räddning för Östersjön?

Forskarsamhället är övertygat om att den klimatuppvärmning som observerats under de senaste trettio åren beror på ökade halter av växthusgaser i atmosfären. Utifrån klimatmodeller har man uppskattat att uppvärmningen av jordklotet kommer att fortsätta när halterna av växthusgaser stiger och att den allra största förändringen kommer att ske på de nordliga breddgraderna.

De stora variationerna i klimatet i Östersjöområdet beror på att Östersjön ligger nära Nordatlanten. Lufttemperaturen har ökat med i genomsnitt 0,08 grader på ett årtionde i Östersjöområdet (Climate Change in the Baltic Sea Area, HELCOM, 2007). Likaså har luftens minimi- och maximitemperaturer stigit, vinternederbörden har ökat, havsisens största utbred-

ning har minskat och tiden då havet är istäckt har blivit kortare. De observerade förändringarna ligger dock ännu inom ramen för naturlig variation. Enligt uppskattningar kommer klimatet i Östersjöområdet att bli 3–5 grader varmare under de närmaste hundra åren. Uppvärmningen uppskattas vara störst under vinterperioden i Bottenviks- och Bottenhavsområdet, där den kan vara 4–6 grader.

Klimatförändringarna uppskattas höja vattentemperaturen i Östersjön, öka nederbörden under vintern, minska Östersjöns istäcke och få medelvattennivån att stiga. Ökad vinternederbörd kan sänka ytvattnets salthalt märkbart i Östersjöns huvudbassäng och den antas också öka näringsbelastningen och eutrofieringen. Enligt modellberäkningar gjorda av Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut skulle ytvattnets salthalt i Östersjöns huvudbassäng sjunka från ungefär sju promille till fyra promille på hundra år. En så betydande sänkning av salthalten skulle avsevärt påverka utbredningsområdena för arter som är beroende av den.

Östersjön, som är litet och grunt hav, värms upp snabbare än djupa och stora vattenområden. År 2009 rapporterade en

Det antas att stormar och översvämningar blir vanligare på grund av klimatförändringen. Under en vinterstorm 2005 skyddades Salutorget i Helsingfors mot översvämningar med balar av pappersavfall.

© Suvi Laine/Lehtikuva

amerikansk forskargrupp att temperaturen i Östersjön har stigit med 1,3 grader. När vattnet blir varmare påverkar det inte endast skiktningen av vattnet utan också arternas livsfunktioner, utbredning och förökning. Organismer som har specialiserat sig på speciella förhållanden som kallt vatten eller havsis kommer att drabbas, vilket kan leda till att en funktion som är viktig för ekosystemet försvinner. Högre temperaturer gynnar troligen blågröna alger och främmande arter från sydligare vatten. Högre koldioxidhalter – den viktigaste orsaken till uppvärmningen av det globala klimatet – medför förändringar i vattnets surhetsbalans och ökad surhet kan skada också Östersjöns havsorganismer.

Forskarna är tämligen eniga om de meteorologiska och fysikaliska förändringarnas existens och storleksklass, men

uppskattningarna om klimatförändringens följder för ekosystemet är fortfarande osäkra.

Att klimatförändringen eventuellt ökar eutrofieringen försvårar bedömningen av hur tillståndet i Östersjön kommer att utvecklas: den kan också spoliera effekterna av de vattenskyddsåtgärder som fastställts enligt det nuvarande tillståndet.

Det finns således tillräckligt med utmaningar för skyddet av Östersjön också under kommande år. Det finns en rätt stabil programmässig grund för skyddet av Östersjön och likaså har mål och åtgärdsprogram godkänts på såväl nationell som internationell nivå. Utmaningen består i att genomföra de överenskomna åtgärderna och att effektivt använda och förbättra de nationella och internationella metoderna som genomförandet vilar på. För skyddet av Östersjön behövs också både en stark grundforskning och tillämpad forskning.

Vi måste få till stånd synliga resultat i skyddet av Östersjön: vi ansvarar för våra handlingar också inför kommande generationer.

Mer information:

HELCOM, 2007: *Climate Change in the Baltic Sea Area – HELCOM Thematic Assessment in 2007*. Balt. Sea Environ. Proc. No. 111

HELCOM, 2010: *Ecosystem Health of the Baltic Sea – HELCOM Initial Holistic Assessment*. Balt. Sea Environ. Proc. No. 122

HELCOM 2010: *Maritime Activities in the Baltic Sea – An integrated thematic assessment on maritime activities and response to pollution at sea in the Baltic Sea region*. Balt. Sea Environ. Proc. No. 123

HELCOM 2010: *Hazardous substances in the Baltic Sea – An integrated thematic assessment of hazardous substances in the Baltic Sea*. Sea Environ. Proc. No. 120A & B

Östersjöportalen: www.itameriportaali.fi

Myrberg, Kai, Matti Leppäranta & Harri Kuosa. *Itämeren fysiikka, tila ja tulevaisuus*. Helsinki: Yliopistopaino 2006.

Raateoja, Mika, Kai Myrberg, Juha Flinkman & Jouni Vainio. *Kotimeri Itämeri ympärillämme*. Helsinki; Edita 2008.

Bäck, Saara, Markku Ollikainen, Erik Bonsdorff, Annukka Eriksson, Eeva-Liisa Hallanaro, Sakari Kuikka, Markku Viitasalo & Mari Walls. *Itämeren tulevaisuus*. Helsinki: Gaudeamus 2010.

Kaisa Kononen säger att man kan arbeta för Östersjön genom att gå med i Naturskyddsförbundet, Greenpeace eller WWF.

© Tuulikki Holopainen

Myt eller verklighet?

"Östersjön är kroniskt sjuk och behöver målinriktad vård."

KAISA KONONEN
direktör för forskningsprogrammet
BONUS Baltic, som finansierar och bildar
ett nätverk för Östersjöstaternas miljö-
forskning.

Östersjöforskning är slöseri med pengar och tid eftersom den ändå inte påverkar de politiska besluten.

Stämmer inte!

– Forskarna var föregångare när man fick upp ögonen för miljöfrågorna i slutet av 1960- talet och början av 1970-ta-

let. Tack vare forskningen fick man till och med i det kalla krigets tudelade värld tillstånd Östersjökonventionen. Steget från forskning till praktisk tillämpning tar cirka 20 år. Hanteringen av Östersjön och reaktionerna på klimatförändringen är bra exempel på detta.

– Jag doktorerade 1992 på algbloomingar i Östersjön och samtidigt började tidningarna skriva om problemet. Också frivilligorganisationerna aktiverade sig. 18 år senare hölls i Helsingfors en Östersjökonferens där presidenten, statsministern och en betydande opinionsbildare inom näringslivet stod som initiativtagare.

– Nu talar forskarna om att i skyddet av Östersjön borde utgångspunkten vara målinriktad vård och att man ska förena naturvården med användningen av havet. Östersjön måste skyddas men samtidigt ska näringarna i anslutning till havet också blomstra. Vi bör kunna åka båt på Östersjön, fiska och semestra längs dess stränder. Det saknas ännu faktainformation om hur dessa behov ska kunna kombineras. Forskningen bör kunna ge svar på följande frågor: vad kostar skyddet av Östersjön och vad baseras det på? Endast på så sätt kan man få folk motiverade att skydda miljön. Målinriktad vård betyder att samma åtgärder inte passar alla. Det behövs forskningsrön till exempel om vilka åtgärder som behövs för att minska olika näringsämnen i åkermarken.

gödningen är problematisk därför att om all tillförsel av näringsämnen skulle stoppas nu, så skulle eutrofieringen ändå fortsätta i 30 år framåt

Östersjön är sjuk, men det går ännu att återställa dess hälsa.

Stämmer!

– Läkemedlen är målinriktad vård och ett långsiktigt arbete. Man kan också tänka som så att Östersjön är kroniskt sjuk, men att sjukdomens framskridande kan förhindras. Redan det är ett gott resultat.

– Tid är ett relativt begrepp. 20 år är en lång tid för människan, en kort tid för vår planet, men för fiskar och vattenloppor är det en evighet. Om man ser på havets evolution är människans tidsbegrepp mycket begränsat.

Gör något!

– Fråga en politiker vad han eller hon tänker göra för Östersjön.

– Sök dig till en miljövänlig arbetsplats.

– Uppfostra dina barn till miljömedvetenhet.

Skyddskommissionen för den marina miljön i Östersjön, Helcom, har verkat i 30 år, men samtidigt har Östersjöns tillstånd försämrats. Betyder det att ingen på allvar vill skydda Östersjön?

Stämmer inte!

– Utan Helcom skulle det finnas så mycket gifter i Östersjön att vi inte alls kunde äta Östersjöfisk. Det är sant att övergödningen, dvs. eutrofieringen, har ökat. För att förhindra den behövs forskning och målinriktad vård. Över-

Jordbruket och Östersjöns tillstånd

JOUNI LIND

© Soili Jussila/Vastavalo

I framtiden kommer Östersjöområdet – åtta EU-länder och Ryssland – att vara betydelsefulla jordbruksområden, också globalt. I och med klimatförändringen kommer områden alltmer norrut att vara gynnsamma för jordbruk. Uppvärmningen antas medföra torka längre söderut, men förbättra produktionsförhållandena i Östersjöområdet.

Östersjöstaterna har olika historiska bakgrunder och jordägarförhållandena avviker från varandra. De bildar emellertid ett allt mer integrerat och harmoniserat ekonomiskt område, och blir allt mer beroende av varandra. Livsmedelsindustrin i området är exempelvis redan nu övernationell.

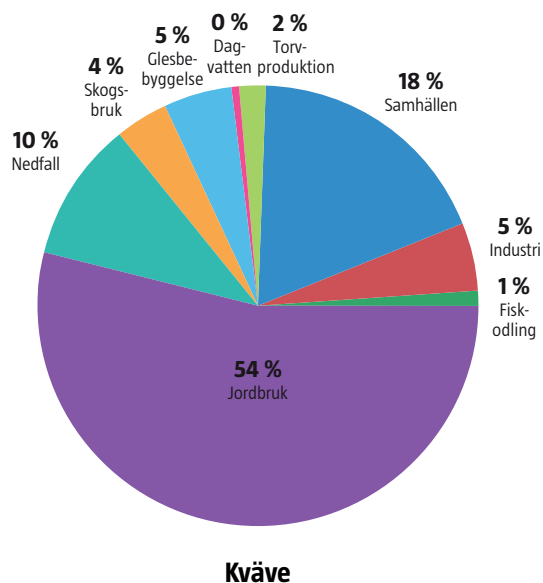
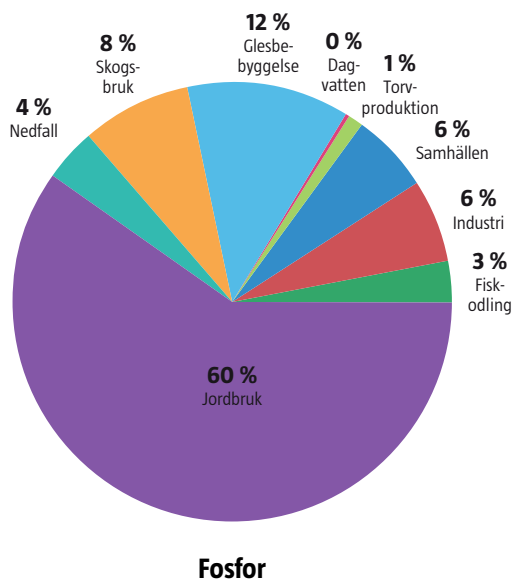
I Baltikum, Polen och Ryssland sjönk jordbruksproduktionen på 1990-talet. Nu genomgår produktionen en effektivisering och mer gödsel används. Stora husdjursföretag har också grundats. Faran med denna utveckling är att avrinningen av näringsämnen ökar.

Den diffusa belastning som jordbruket orsakar är betydligt svårare att skära ner än punktbelastningen eftersom den inte kan minskas med tekniska reningsåtgärder. Väderfaktorerna påverkar också variationerna i belastningen från jordbruket. Hällregn och regn under vinterperioden samt att marken är ofrusen nästan hela vintern ökar markerosionen och utsköljningen av lösta näringsämnen. En extra utmaning för vattenvärden är den ökade utsköljningen av näringsämnen till följd av klimatförändringen.

Östersjön klarar inte av en ökad belastning. För att ekosystemet ska kunna tryggas måste näringsbelastningen minskas, ju förr dess bättre.

Helcom bildar grunden för samarbetet

I Östersjöns skyddskommission Helcoms handlingsprogram har man ställt upp mål för minskningen av näringsbelastningen för varje kuststat, i synnerhet gällande kväve- och fosforutsläppen. De

Finlands fosfor- och kvävebelastning på Östersjön.

© Mika Launis

Källa: Antti Räike, SYKE

största utsläppsminskningarna har ålagts Polen och Ryssland.

Vid Helcoms ministermöte i Moskva i maj 2010 kunde man konstatera att kväveutsläppen från marken till Östersjön har minskat med 30 procent och fosforutsläppen med 45 procent under åren 1990–2006. Dessutom har det atmosfäriska nedfallet av kväve minskat med en tredjedel sedan 1980. Jordbruket är fortfarande den största källan för den diffusa belastningen och en minskning av utsläppen från jordbruket spelar en avgörande roll.

Det behövs effektivare åtgärder för att minska näringsbelastningen på så kallade hot spot-områden, där den största belastningen härstammar från jordbruket. Sådana områden finns alltså i flera Östersjöländer. Hos oss är Skärgårdshavets område ett sådant. En ny utmaning utgörs av stora enskilda kreatursanläggningar, där problemet är växande gödselhögar och bristfälligt omhändertagande av

dessa. Avsikten är att särskilt ta kreatursgödseln under observation i aktionsplanen för skyddet av Östersjön. Enligt planerna ska alla stora kreatursgårdar, som inte uppfyller kraven på miljövård, registreras på en hot spot-lista senast 2010, men processen pågår fortfarande.

Helcom skapar ett informationsunderlag om Östersjöns tillstånd och konkretiserar målsättningarna. Medlemsländerna har emellertid ansvaret för åtgärderna, eftersom aktionsplanen endast är en rekommendation. Det återstår att se om det mål om en god vattenkvalitet som Helcom ställt upp kan förverkligas före 2020.

Jordbruket är en särskild utmaning för Finland

Aven i Finland intensifierades jordbruksproduktionen på 1960- och 1970-talen. Mer gödsel började användas och maskinerna förde med sig nya arbetsmetoder. Folk flyttade till städerna, men jordbruket kunde producera allt mer livsmedel. Då kunde man knappt alls se några följder av den intensifierade produktionen på miljön och man bekymrade sig inte om dem i någon större grad.

Det var först på 1980-talet som man mer började fästa mer uppmärksamhet vid miljökonsekvenserna, men metoder för att minska näringsbelastningen är inte något som går att införa snabbt.

Efter att Finland gått med i Europeiska unionen blev det möjligt att införa ett miljöprogram för jordbruket. Med hjälp av det kan man genomföra betydligt effektivare åtgärder än vad de lagstadgade kraven – exempelvis nitratrektivet – förutsätter. Miljöstödet har ständigt utvecklats. De gödselnivåer som krävs för stödet har fastställts enligt växternas näringsbehov, varvid belastningen av vattendragen minskar. Miljöstöden innehåller en hel mängd riktade specialåtgärder, med vilka man försöker påverka särskilt känsliga områden.

Finland har ställt upp som mål att minska näringsbelastningen från jordbruket med en tredjedel fram till 2015. Enligt den senaste mellanrapporten från MYTIVAS-utredningen, som utreder jordbrukets miljökonsekvenser, har man gjort framsteg i minskningen av näringsutsläppen de senaste åren. Jordbrukets belastning har kontinuerligt minskat både i fråga om kväve och framförallt fosfor – särskilt tack vare minskad användning av

Mycket näringsämnen rinner ut i vattendragen från det intensiva jordbruket. Man försöker skära ner på utsläppen, men effekten av mindre gödselanvändning syns först efter en tid.

© Aarno Isomäki/Vastavalo

konstgödsel. I vattendragen syns följderna först efter en tid, eftersom vattendragens interna belastning är stor och fosfor som är lagrad i marken frigörs långsamt.

Tanken är att miljöstödet ska vidareutvecklas så att åtgärderna inriktas allt bättre på de områden som står för den största belastningen. EU:s ramdirektiv för vatten förutsätter att vattnen ska ha en god status år 2020 och detta kräver intensifierade åtgärder av jordbruket. Åtgärder behövs bland annat för att få näringsutsläppen under kontroll (optimal gödsling), ökat växttäck, fler skyddszoner och våtmarker, mer reglerbar dränering och bättre vattenvård gällande odlade åkrar på grundvattenområden samt bättre omhändertagande av gödsel. Utbildning och rådgivning behövs för att åtgärderna ska ge resultat.

Nationella åtgärder som vidtagits för att minska näringsbördan är bland annat

byggandet av biogasanläggningar för gödselhanteringen. Rådgivningen och jordbrukarnas delaktighet har främjats med ett så kallat TEHO-projektet, som speciellt inriktar sig på rådgivning gårdsvis. Rådgivarna besöker gårdarna och funderar tillsammans med jordbrukaren på vad man kan göra på gården och var man kan få information och finansiering för åtgärderna.

Östersjöstrategins möjligheter

EU:s Östersjöstrategi lyfte på ett nytt sätt upp jordbruket och landsbygdsutvecklingen i Östersjöområdet på den politiska agendan. Engagemanget för att ta hand om miljön har stärkts på många nivåer och ett samarbete har inletts. Det behövs konkreta åtgärder för att målen ska bli verklighet, och finansieringen måste säkras.

Vid Baltic Sea Action Summit den 10 februari 2010 förband sig Finlands regering att vidta intensifierade åtgärder inom alla sektorer för att nå en god status

i Skärgårdshavet före 2020. Finland vill också föregå med gott exempel när det gäller att återvinna näringsämnen, och effektiverade insatser för att förbättra tillståndet i Skärgårdshavet vidtas inom alla sektorer. Andra länder förband sig på motsvarande sätt till egna åtaganden och likaså utlovade ett flertal enskilda aktörer och företag konkreta åtgärder.

Jord- och skogsbruksministeriet samordnar prioriteringsområde nummer 9 i EU:s Östersjöstrategi. I prioriteringsområdet som fokuserar på miljöfrågor och näringsämnenas omlopp ingår jord- och skogsbruk samt fiske (inklusive landsbygdsutveckling och livsmedels- och foderbestämmelser). I januari 2010 arrangerade Finland ett tvådagars seminarium med 160 deltagare. I cirka 20 olika workshops lyckades man enas om samarbete mellan medlemsländerna för att genomföra konkreta projekt. Handlingsplanen preciserades, så kallade flaggskeppsprojekt utvecklades och likaså kom man överens om ansvaret för projektledningen.

Seminarieret hölls lämpligt i början av 2010, så att projekten hann ansöka om finansiering av Interreg och Nordiska rådet. Sommaren 2010 har det redan bekräftats att Nordiska rådet har beviljat finansiering för ett flertal skogsprojekt och för bekämpning av djursjukdomar. Odlarorganisationernas miljörådgivningsprojekt har fått finansiering, men finansieringen av projektet BATMAN (Baltic Forum for Innovative Technologies for Sustainable Manure Management), ett viktigt teknologiprojekt för gödselhantering, är fortfarande öppen. Projektet har dock inletts eftersom Finland har beviljat finansiering för dess första skede ur jord- och skogsbruksministeriets forskningsanslag.

Ett viktigt flaggskeppsprojekt är främjandet av fosforåtervinning. Pilotprojekt med bortfiskning (för att avlägsna fosfor med hjälp av fiske) pågår redan åtminstone i Finland och Sverige. De erfarenheter som projekten ger ska senare tillgodogöras inom vattenbruket och dess foderan-

Djurfarmerna belastar Finska viken.
På senare år har man också börjat föda upp mer exotiska djur – bland annat strutsar.

© Terho Pelkonen/Vastavalo

Finland har lovat att minska jordbrukets näringsbelastning med en tredjedel fram till 2015.

© Eero J. Laamanen/Vastavalo

landets storlek ger vid handen, när det gäller ett renare jordbruk.

De åtgärder som vidtas på gårdarna måste vara effektiva, men samtidigt ha ekonomisk lönsamhet. Konkreta åtgärder som genomförs i samarbete med gårdarna kan många gånger vara effektivare och ge snabbare resultat än lagstiftningsreformer. Kväve och fosfor borde avskiljas från största delen av all gödsel. Då kunde näringsämnen bättra tas tillvara för vidareanvändning och belastningen överförs från kreatursgårdar till växtodlingsgårdar. Både helheten och miljön skulle gagnas av detta. Det är antagligen inte möjligt att helt få stopp på utsläppen av näringsämnen från jordbruket, men den nuvarande belastningsnivån kan ytterligare sänkas, och tack vare ny teknik kan man bekämpa miljöhoten från det intensiva jordbruket i de nya medlemsländerna. Bland annat Baltic Compass har gjort en omfattande utredning av tänkbar teknik.

När miljöstödet förnyas i Finland inför den nya programperioden som inleds 2014 finns det mycket mer information än tidigare att tillgå. Informationen fås från den pågående forskningen, uppföljningen av effekterna av miljövårdsåtgärder inom jordbruket och en kontinuerlig utvärdering på både regional- och gårdsnivå. Nu gäller det att skapa sådana stimulanssystem och marknader att den nyaste kunskapen och tekniken tas i användning i bred omfattning. Viktigt är att de nya lösningarna garanterar ekonomiskt bärkraftiga gårdar. Samhällets energi- och avfallslösningar måste också stödja utvecklingen. Med gemensamma ansträngningar och genom att öka och sprida vårt kunnande kan vi skapa en bättre framtid.

vändning. Avsikten är att åstadkomma ett slutet omlopp av näringsämnen genom att använda fisk som fiskats i Östersjön som foder i vattenbruket.

Meningen är att prioriteringsområde nummer 9 ska fungera som ett samarbetsforum för Östersjöländerna. Genom gemensamma och målinriktade åtgärder får vi alla tillgång till den bästa kunskapen och därmed kan vi starta konkreta projekt och få finansiering för dessa.

Östersjöns tillstånd är ett gemensamt bekymmer

De nordiska länderna har redan tidigare tacklat problemen med näringsbelastningen, och förvaltningen har en stark roll när det gäller att införa styrinstrument. Det kommer att vara en särskild utmaning att få alla inom Östersjöområdet med i verksamheten. Vi måste alla bära vårt ansvar för utvecklingen. Tack vare sina kunskaper kan Finland vara en viktig aktör, betydligt större än

Säkerhet

© Riku Lumiaro

Östersjön och Ryssland

HISKI HAUKKALA

© Juha Metso/Str/Lehtikuva

Anda sedan S:t Petersburg grundades år 1703 har Ryssland varit en utpräglad Östersjöstat. Historiskt sett har Ryssland haft nära anknytning till områdets dynamik genom krig, handel och diplomati. Det var egentligen först oktoberrevolutionen 1917 och bolsjevikernas maktövertagande som isolerade Ryssland från regionen i övrigt. Den tidigare nära växelverkan ersattes av Sovjetrysslands autarkiska isolering och förberedelser inför ett storkrig, vilket sedan fördes i regionen under andra världskriget. Nazitysklands fall förbättrade dock inte väsentligt den politiska situationen i området. Det kalla kriget inleddes och Östersjön indelades politiskt i tre delar: Warszawapaktsländerna under ledning av Sovjetunionen, Natoländerna under ledning av USA och de neutrala länderna Finland och Sverige som balanserade mellan dessa två allianser.

Idag kommer vi knappt ihåg att Östersjön de facto var en farlig plats under det kalla kriget. Östersjön var då en av de centrala potentiella skådeplatserna för ett krig mellan Sovjetunionen och väst – och Nordeuropa var ett av de mest militariserade områden i världen. Området hade också en verklig storstrategisk betydelse, eftersom den kortaste banan för interkontinentala kärnvapenbärande missiler mellan USA och Sovjetunionen gick över Nordeuropa. Det finns knappast någon annan plats på jorden som har dragit lika stor nytta av det kalla krigets slut som Östersjöområdet. Östersjön som varit delat av intressekonflikter och som Sovjetunionen cyniskt gett epitetet ”fredens hav” öppnades för en bredare europeisk integration. Samtidigt försvann rädslan och motsatsförhållandet.

Också Ryssland började söka sin nya plats i den regionala dynamiken. Framför allt i början av 1990-talet verkade det som om en ny tid verkligen hade grytt, där de tidigare skiljelinjerna skulle ersättas av ett dynamiskt och integrerat Östersjön med samarbetsintentioner, ett område med

en växande gemensam identitet. Riktigt så bra har det inte gått eftersom Ryssland har haft svårigheter att hitta sin naturliga plats inom Östersjöområdet. Trots det är situationen i Östersjöområdet idag två årtionden efter det kalla krigets slut alltså bättre än någonsin tidigare – ingen talar på allvar om krig eller allvarliga konflikter i området. Problemen är av annat slag, men allvarliga: säkerheten, miljön och överhuvudtaget det att man vill värna om det resultat som uppnåtts och bevara den positiva situationen i Östersjöområdet.

Rysslands roll i Östersjöområdet kan med fördel dryftas ur två olika perspektiv: Östersjön ur Rysslands perspektiv och Ryssland ur Östersjöns perspektiv. Artikelns centrala budskap är att trots otvetydiga resultat besvärar området fortfarande av att Ryssland i grunden är avskilt från den ekonomiska och politiska dynamiken i resten av området – vilket i framtiden rentav kan utgöra ett potentiellt hot. Under Östersjöns yta bubblar en politisk misstro, vilken i värsta fall kan visa sig vara en fruktbar grogrund för politiska missförstånd, tvister och till och med konflikter. En stor utmaning för alla aktörer i området är att se till att Ryssland hittar sin plats i områdets samarbetsstrukturer – en plats som motsvarar landets betydelse och roll. Detta kräver insatser både av Ryssland och av de andra staterna i området.

Östersjön ur Rysslands perspektiv

Kalla krigets slut öppnade helt nya utvecklingsmöjligheter för Östersjöområdet. Trots att Östersjön vann så förlorade Ryssland på det – i alla fall om man anlägger ett traditionellt geopolitiskt perspektiv. Under det kalla kriget behärskade Sovjetunionen eller dess satellitstater Östersjöns södra kust nästan ända till de danska sunden, och de neutrala staterna Finland och Sverige garanterade dessutom att Östersjön i praktiken dominerades militärt av Sovjetunionen. USA och Nato hade ingenting att göra i området.

De två årtionden som förflutit sedan det kalla krigets slut har förändrat situationen i väsentlig grad. Östersjön som behärskades av Sovjetunionen har blivit ett hav för aktörer från väst – Nato och EU. Idag behärskar Ryssland endast den innersta delen av Finska viken och Kaliningrad. Den pensionerade ryske diplomaten Juri Derjabin har uttryckt det så här: det fönster som Peter den store slog upp mot Europa har återigen blivit enbart ett vädringsfönster, som västmakterna lätt kan stänga om de så vill. Rysslands försvagade militära ställning syns väl av vidstående tabell, som visar hur Sovjetunionens och Rysslands militära kapacitet utvecklats i Östersjöområdet mellan 1991 och 2009. Men man måste dock komma ihåg att siffrorna endast visar Rysslands stationära militära närvaro i området. Vid behov kan Ryssland förflytta en stor mängd trupper till området relativt snabbt, vilket Ryss-

SOVJETUNIONENS OCH RYSSLANDS MILITÄRA KAPACITET I ÖSTERSJÖOMRÅDET 1991 OCH 2009

	Sovjetunionen år 1991	Ryssland år 2009
Antal flottbaser	4	2
Antal fartyg i Östersjöflottan	300	175
Antal militärflygplan	250	150
Källa: IISS, Military Balance.		

lands stora militärövningar Ladoga 2009 och Zapad 2009, visade.

Det kan verka konstigt att framställa kalla krigets slut som en olycka för Ryssland, men så har det bitvis varit med tanke på landets tidigare stormaktsställning och Rysslands självinsikt idag. Rysslands nuvarande premiärminister Vladimir Putin sade under sin presidenttid att Sovjetunionens sönderfall var det tjugonde århundradets största geopolitiska katastrof. Detta har tolkats så att Putin längtar tillbaka till Sovjetunionen, men så är det knappast. Men för såväl Putin som för en stor del av de vanliga ryssarna är landets (förlorade) stormaktsställning en väsentlig del av identiteten: om Ryssland inte längre är ”stort och mäktigt”, vad är det då? I Ryssland har man först nu börjat leta efter en ny, postimperialistisk och i hög grad nationalstatscentrerad identitet, och det kommer att ta tid. Så länge denna process pågår är det svårt för Ryssland att hitta en naturlig plats också i förhållande till Östersjöregionen, som har spelat en så stor roll i landets historiska strävanden för att nå en regional och till och med globalt erkänd stormaktsposition.

Ryssland har koncentrerat sina olje-transporter till hamnarna i Finska viken. Transporterna till sjöss ökar, trots att konsumtionsvarorna mestadels fortfarande transporteras landvägen.

© Ilkka Lastumäki

Rysslands starka geopolitiska och militärpolitiska tradition har också försvårat landets anpassning till det förändrade läget. Docent Alpo Juntunen har sett närmare på den ryska mentaliteten i sin bok *Itään vai länteen? Venäjän vaihtoehtot.* (Mot öst eller väst? Rysslands alternativ.) De förlorade landområdena och den klart reducerade militära kapaciteten smärтар Ryssland. Förlusten av stormaktspositionen gör ont och man längtar tillbaka till den. Trots en minskad kapacitet, är man fortfarande stor i orden. I synnerhet Rysslands fortfarande överlägsna kärnmaktsställning sätter kraft bakom orden, och den skrämselfmetoden använder man i ansträngda och också mindre ansträngda situationer: ”Om ni inte tar oss på allvar och beaktar våra synpunkter, så placerar vi (mer) kärnvapen i Kaliningrad!”

Rysslands problem är inte bara kvan-

titet utan också kvalitet. Den militära materielen är föråldrad, trots att man kraftigt försökt modernisera den på sistone. Fartytgen rostar och utrustningen motsvarar inte i övrigt heller helt teknologin i väst. Rysslands militära slagkraft i Östersjöområdet har försvagats mer än vad siffrorna ger vid handen. Detta är förstås en god nyhet för de andra länderna i området: det allmänna säkerhetspolitiska läget har förbättrats i takt med att nivån på den militära utrustningen har sjunkit.

Men den traditionella kärnfrågan i den internationella politiken, det så kallade säkerhetsdilemmat, har emellertid blivit aktuell. Tanken bakom begreppet är att säkerheten mellan staterna alltid är relativ: ökad säkerhet (till exempel i form av upprustning) för en stat innebär osäkerhet och bekymmer för andra, när styrkeförhållandena ändras. Säkerhetsdilemmat leder lätt till en ond cirkel med en ständig upprustningsspiral. Det kanske mest sorgliga exemplet på detta är USA:s och Sovjetunionens hetsiga kärnvapenupprustning på 1960- och 1970-talen: trätobrodererna tog fram helt sanslösa arsenaler av tiotusentals kärnspetsar, trots att redan en mindre mängd hade räckt till för att förintä motparten, och i själva verket hela jorden. Upprustningen hade givetvis också inverkan på Nordeuropas och Östersjöområdets storstrategiska situation.

För närvarande kämpar Ryssland med sitt eget säkerhetsdilemma. Landets militära ställning är den svagaste på nästan hundra år. Samtidigt har Nato, som upplevts som den traditionella fienden, brett ut sig längs med Östersjöns stränder. I Ryssland anser många att landet är kringränt – vilket Derjabin avsåg med vädringsfönstret. För Ryssland är situationen komplex och direkt schizofren – en situation som ytterligare förvärras av att de länder som är upphovet till den akuta känslan av osäkerhet gång på gång försäkrar sina fredliga avsikter och sin vilja att effektivisera sitt samarbete med Ryssland. Framför allt efter att relationerna mellan

USA och Ryssland på president Obamas initiativ återställts har också Ryssland varit tvunget att betona de positiva dimensionerna i ländernas relationer. Men samtidigt är de gamla fiendebilderna seglivade. Den här tudelade situationen gör sitt till för att förvärra Rysslands identitetskris. Vad borde Ryssland och framför allt ryssarna i gemen tänka om allt detta?

Det vore emellertid fel att påstå att Ryssland närmar sig Östersjöområdet enbart ur ett säkerhets- och militärpolitiskt perspektiv. Idag är Östersjön för Ryssland primärt en logistisk rutt, en motorväg till sjöss. Under det gångna årtiondet har Ryssland målmedvetet koncentrerat sina oljetransporter till hamnarna i den innersta delen av Finska viken: år 2000 transporterades 40 miljoner ton olja via Finska viken, medan transportererna nu uppgår till över 150 miljoner ton. Prognosen för 2015 är hela 250 miljoner ton; mer än en sexfaldig ökning av oljetransportvolymen på femton år.

I första hand har Ryssland uttryckligen försökt koncentrera oljetransporterna, vilka anses ha strategisk betydelse, till sina egna hamnar. Importen av konsumtionsvaror har inte ansetts lika viktig, vilket kunnat ses i hamnarna i södra Finland och också som ett oavbrutet långtradarally på landsvägarna. Rysslands regering antog emellertid redan 2005 en trafikstrategi, som speciellt lyfte fram bättre infrastruktur för den ryska utrikeshandeln och en så stor logistisk självförsörjning som möjligt genom att utveckla hamnarna, den logistiska infrastrukturen och varvsindustrin. Målet är att över 90 procent av varuströmmarna inom den ryska utrikeshandeln senast 2020 ska gå via egna hamnar. Genom tariffpolitik försöker man ytterligare styra trafiken i första hand till ryska hamnar. Här återstår ännu mycket för Ryssland att göra. Infrastrukturen i hamnarna, vägnätet och järnvägarna samt överhuvudtaget logistikcentralerna och kunnandet är ännu inte på tillräckligt hög nivå. I synnerhet före den ekonomiska

krisen 2008–2009 ökade utrikeshandeln betydligt snabbare än hamnkapaciteten, vilket ökade Rysslands beroende av hamnar utanför landet.

Strävan till självförsörjning i fråga om hamnarna visar på ett utbrett ryskt tänkesätt, enligt vilket ömsesidigt beroende och därmed förknippad arbetsfördelning fortfarande är en rätt främmande tanke. I stället försöker Ryssland med egna krafter och insatser kontrollera logistikkedjan och därmed in- och utförseln av varor. Det finns delvis också goda affärsekonomiska grunder för detta, men det står också klart att en hamnpolitik som närmar sig autarki inte är förenlig med 2000-talets globalisering och en ökad regionalisering och integration av Östersjöområdet. I stället för påbud från centralförvaltningen i Moskva skulle det behövas ett utvecklat samarbete mellan hamnarna i Östersjön. Målet borde vara ett allsidigt nät av specialiserade hamnar med plats både för rysk och annan kapacitet. För jämförelsens skull kan man konstatera att Europas verkliga ekonomiska jätte Tyskland inte har några som helst problem att använda sig av Rotterdam i Nederländerna, som är en större utrikeshandelsterminal än till och med Hamburg.

Ett annat exempel på ett liknande tänkande i Ryssland är Nord Streams gasledning. Av tradition har Ryssland exporterat naturgas till Centraleuropa i rörnät via Ukraina och Central- och Östeuropa. Med hjälp av en ny ledning som ska sänkas ner i Östersjön vill Ryssland frigöra sig från beroendet av de nuvarande transitländerna, framför allt Ukraina. Ukraina har otvetydigt visat sig vara en problematisk partner vid transiteringen av gas, vilket upprepade betalningssvårigheter som orsakat gaskriser också i EU-länderna är exempel på. Men gasledningen har också varit ett sätt att stärka de bilaterala relationerna med vissa nyckelländer i EU, framför allt Tyskland, på bekostnad av ett bredare samarbete på EU-nivå.

På det hela taget visar Rysslands

hamnpolitik och gasledningspolicy på en viss avskildhet i förhållande till det övriga Östersjöområdet. Ryssland har inte förmått, eller ens varit intresserat av att söka sig till ett aktivt samarbete inom Östersjöregionen. Uppmuntrande tecken är kanske dock att Ryssland vill vara med i Östersjöstaternas råd och premiärminister Putins beslut att delta i Baltic Sea Action Summit i Helsingfors i februari 2010. Via den av Finland initierade nordliga dimensionen har man också försökt få med Ryssland i Östersjösamarbetet. Men trots det präglas Rysslands Östersjöpolitik av en viss konturlöshet. Någon egentlig övergripande Östersjöpolitik existerar inte, och Ryssland har inte förmått ta initiativ till att fördjupa samarbetet inom regionen eller skärpa sin egen roll. Ryssland upplever däremot Östersjön å ena sidan som en livsviktig logistisk rutt och å andra sidan betraktar man fortfarande området genom militärpolitiska glasögon. Det är klart att dessa två faktorer också har ett nära samband, vilket är ägnat att väcka oro i många Östersjöländer.

Ryssland ur Östersjöns perspektiv

Om Östersjön är en rätt perifer fråga för Ryssland, så kan man inte säga detsamma om Ryssland och dess roll för de övriga Östersjöländerna. Det råder de facto en rätt stor brist på jämvikt i området, där de övriga länderna kring Östersjön är tvungna att ta Ryssland i betraktande i högre grad än vad man gör i Ryssland visavi Östersjön. Till exempel i Finland måste vi hela tiden fundera på vad Ryssland gör utan att vi nödvändigtvis hamnar – eller syns – på den politiska radarskärmen i Moskva.

Hanteringen av förhållandet till Ryssland är en utmaning för Östersjöområdet: Ryssland har genom sin blotta närvaro och sina handlingar betydande inverkan på områdets övriga aktörer och för miljön, utan att landet har en politisk laddning eller roll i området som motsvarar Rysslands närvaro. För de övriga Östersjö-

Ryssland söker ännu sin plats i Östersjöns samarbetsnätverk. Landet vill minska sitt beroende av hamnar utanför landets gränser.

© Ilkka Lastumäki

länderna är det en central utmaning att få med Ryssland i Östersjösamarbetet och i utvecklingen av området.

För Östersjöområdet har Rysslands försvagade militära ställning inneburit avspänning. Det har skapat möjligheter för en frigörelse i området och för en politisk och ekonomisk integration. Också Nato blev en aktör i området kring millennieskiftet när Polen (1999) och de baltiska länderna (2004) anslöt sig till militärpakten. Ryssland har upplevt Natos utvidgning som ett negativt fenomen, men den har emellertid utan tvekan haft positiva följder: läget längs med Östersjöns södra kust är lugnt och Nato har för sin del därmed cementerat ländernas självständighet. Under senare år har emellertid spänningarna mellan i synnerhet de baltiska länderna och Ryssland väckt oro på Östersjöns sydkust, där man funderat över om Natos säkerhetsgarantier är tillräckliga. Länderna har önskat och kommer

att få stabilare militära garantier av Nato. Förhoppningsvis kan dessa länder känna sig så trygga att de i lugn och ro kan koncentrera sig på angelägna ekonomiska och sociala reformer. Visst skulle man önska att stabilitet och fred på 2000-talet kunde uppnås på annat sätt än genom säkerhetsgarantier från en militärpakt.

Rysslands kraftiga satsning på Östersjön som en logistik farled har medfört utmaningar för områdets övriga aktörer. Den ökade trafiken framför allt på Finska viken ökar miljöriskerna och skapar ekonomiska och politiska spänningar när Ryssland strävar efter att minska sitt beroende av utländska hamnar. I synnerhet Östersjöns ökande roll som en viktig oljetransportled för Ryssland har klart ökat risken för en allvarlig oljeolycka. Finska viken är smal och full av grynnor. Östersjöns ekosystem är exceptionellt sårbart, eftersom Östersjön är ett grunt hav där vattenutbytet sker långsamt. Östersjöbasängen är dessutom redan rätt förorenad och mår dåligt. Trots vackra ord finns det tills vidare inget övertygande prov på att Ryssland har vidtagit åtgärder för att effektivisera oljebekämpningen på det sätt

som den ökande hamn- och sjötrafiken förutsätter.

Inte ens alla Östersjöländers hopräknade bekämpningsutrustning räcker till för att bekämpa en eventuell olycka. En utmaning i sig är de annorlunda myndighetskulturerna i Ryssland och områdets övriga länder, vilket säkert kan försvåra samarbetet om en olycka sker. Trots att till exempel processen kring Nord Streams gasledning lyfte upp Rysslands säkerhetspolitiska roll i Östersjöstaterna, är risken för en olycka och en miljökatastrof i anslutning till olje- eller andra transporter till sjöss utan tvekan det största säkerhetsproblemet i Östersjön idag.

Även om Ryssland och Tyskland har velat presentera Nord Stream som ett europeiskt samarbetsprojekt, har gasledningen inte alls sammanfört Östersjöregionen utan snarast skapat skiljelinjer inom den, liksom också inom EU:s led. Framför allt på Östersjöns sydkust har man ända sedan projektstarten upplevt att det är ett bilateralt projekt mellan Tyskland och Ryssland som inte tar hänsyn till andra länder. Resultatet är att EU har splittrats i Rysslandsfrågan. Det är antagligen fel att säga att Nord Streams gasledning skulle vara upphovet till problemen med att skapa en enhetlig Rysslandspolitik i EU, men en slags symbol har den blivit: den har delat upp medlemsländerna i två läger och försvårat uppbyggnaden av en gemensam Rysslandspolitik. Vi får hoppas att alla medlemsländer har besinning nog att söka sig fram till en gemensam standpunkt i de så viktiga yttre relationerna gällande energin. Det är uppenbart att Nord Stream hade varit betydligt mindre komplicerad att genomföra om Tyskland i tid hade förankrat projektet hos alla sina EU-partner.

Också politiskt har Rysslands roll visat sig vara en utmaning. Ryssland har protesterat mot utvidgningen av Nato, trots att de övriga länderna i regionen upplevt att processen varit positiv. När EU utvidgats har Ryssland blivit utanför

de viktiga politiska forumen som har betydelse för områdets framtid. EU:s första Östersjöstrategi som antogs i oktober 2009 lyckades till en början väcka rätt stor indignation i Ryssland. Det var dock fråga om en EU-intern strategi, och endast unionens medlemmar kunde fullt ut delta i beredningen av den. Trots det strävade EU efter att beakta Rysslands önskemål och försökte se till att processen var så öppen som möjligt.

Efter att EU utvidgats till Östersjöområdet, och Ryssland nu är den enda av kuststaterna som står utanför unionen, sker en stor del av diskussionerna och besluten om områdets framtid antingen på EU-nivå eller i regionala forum inom EU. Ett exempel är Nordic-Baltic 6/8-möten som de nordiska och de baltiska länderna bildat. Mer traditionella regionala samarbetsformer som exempelvis Östersjöstaternas råd, där Ryssland är medlem, håller snabbt på att marginaliseras. Denna utveckling ökar Rysslands isolering från samarbetet i området. Det torde också stå klart att Ryssland inte – i alla fall i en nära framtid – kommer att bli EU-medlem. Därför måste Ryssland på något annat sätt hitta sin naturliga plats inom Östersjöområdet.

Mot ett tätare samarbete

Ryssland har redan länge varit en betydande Östersjöstat: dess närvaro syns, känns och hörs starkt inom Östersjöregionen. Ändå har Östersjöns betydelse för Ryssland – paradoxalt nog – samtidigt förblivit rätt liten. Pekka Sutela har slagit huvudet på spiken när han sagt att Ryssland inte har någon egentlig Östersjöimage eller identitet. Därför har Ryssland inte heller någon klar politik för området. Ryssland, som gärna ger ut olika strategier och doktriner, har dock inte ansett det nödvändigt att skapa en egen Östersjöstrategi – trots att exempelvis de arktiska områdena har en egen strategi.

Projektet med Nord Streams gasledning har understrukit och troligen fördju-

För Ryssland är Östersjön i första hand en transportled. När nya hamnar tas i bruk ökar sjötrafiken ytterligare.

© Ilkka Lastumäki

pat Rysslands avskildhet. Resultatet av två årtionden av regionalt samarbete är rätt skralt: det finns endast få stora framsteg gällande Ryssland och det mest iögonfallande hittills är att Ryssland står vid sidan om både den ekonomiska och den politiska dynamiken i området.

Denna avskildhet understryks av Rysslands roll i det annars livliga och ständigt ökande nätverkssamarbetet i Östersjöområdet. Eftersom Ryssland inte är EU-medlem har landet nästan helt och hållet stått utanför den ekonomiska integration och det fördjupade samarbete som Östersjöområdet har fått ta del av under de senaste två årtiondena. Ryssland har inte lyckats ta sig in i nästan ett enda av nätverken i området. Ett bra exempel på Rysslands isolering är S:t Petersburg: metropolen med fem miljoner invånare och en bländande historia har inte utvecklats till ett lyskraftigt centrum för nordvästra Ryssland eller i vidare bemärkelse för hela Östersjöområdet, trots att staden borde ha alla förutsättningar för det. S:t Petersburg har förblivit en provins till Moskva, som inte har kunnat utveckla en egen stark regional identitet eller en identitet som Östersjöstad.

Den största utmaningen gällande Rysslands roll i Östersjöområdet är tudelad: å ena sidan borde man hantera

de nuvarande elementen av misstro så att de inte leder till ett omotiverat motsatsförhållande inom Östersjöområdet, och å andra sidan borde man få med Ryssland i Östersjöområdets samarbete. Några enkla sätt finns inte. Trots allt är utgångsläget inför framtiden dock rätt bra. Östersjöområdet har aldrig tidigare varit ett så säkert och dynamiskt område som idag. En av nycklarna till Rysslands modernisering och framgång finns också i Östersjöområdet. S:t Petersburg kan vara mer för Ryssland än det lilla vädringsfönster som Derjabin nämnde. Staden kan, och bör, vara en paraddörr, genom vilken Ryssland kommer med, inte bara i det regionala samarbetet, utan också i en bredare europeisk integration.

Mer information:

Juntunen, Alpo (2003) *Itään vai länteen? Venäjän vaihtoehdot*. Helsinki: Ajatus.

Sutela, Pekka (2008) *Itämeri Venäjän näkökulmasta*. Kansallinen Itämeri-foorumi, Åbo, 15–16.5.2008, finns på adressen http://www.centrumbalticum.org/files/93/Pekka_Sutela.pdf.

Anni Sinnemäki säger att det effektivaste sättet att avvärja oljeolyckor är att minska användningen av olja.

© Tuulikki Holopainen

Civiltjänstgörare utbildas för oljebekämpning

När den nya lagen om civiltjänstgöring trädde i kraft 2008 blev det möjligt att arbetstjänsten kan utföras i uppgifter inom miljövården och kulturväsendet. Lagstiftarna hade tänkt på bland annat beredskap för oljeolyckor, där risken ökade i takt med allt fler oljetransporter.

Enligt den nya lagen får en del av civiltjänstgörarna utbildning i oljebekämpning. Utbildningen är i huvudsak teori-baserad, men några grupper har också fått praktisk handledning i tvättning av oljenedsmutsade fåglar.

Civiltjänstgörare utbildas för oljebekämpning vid Lappträsk utbildningscentral.

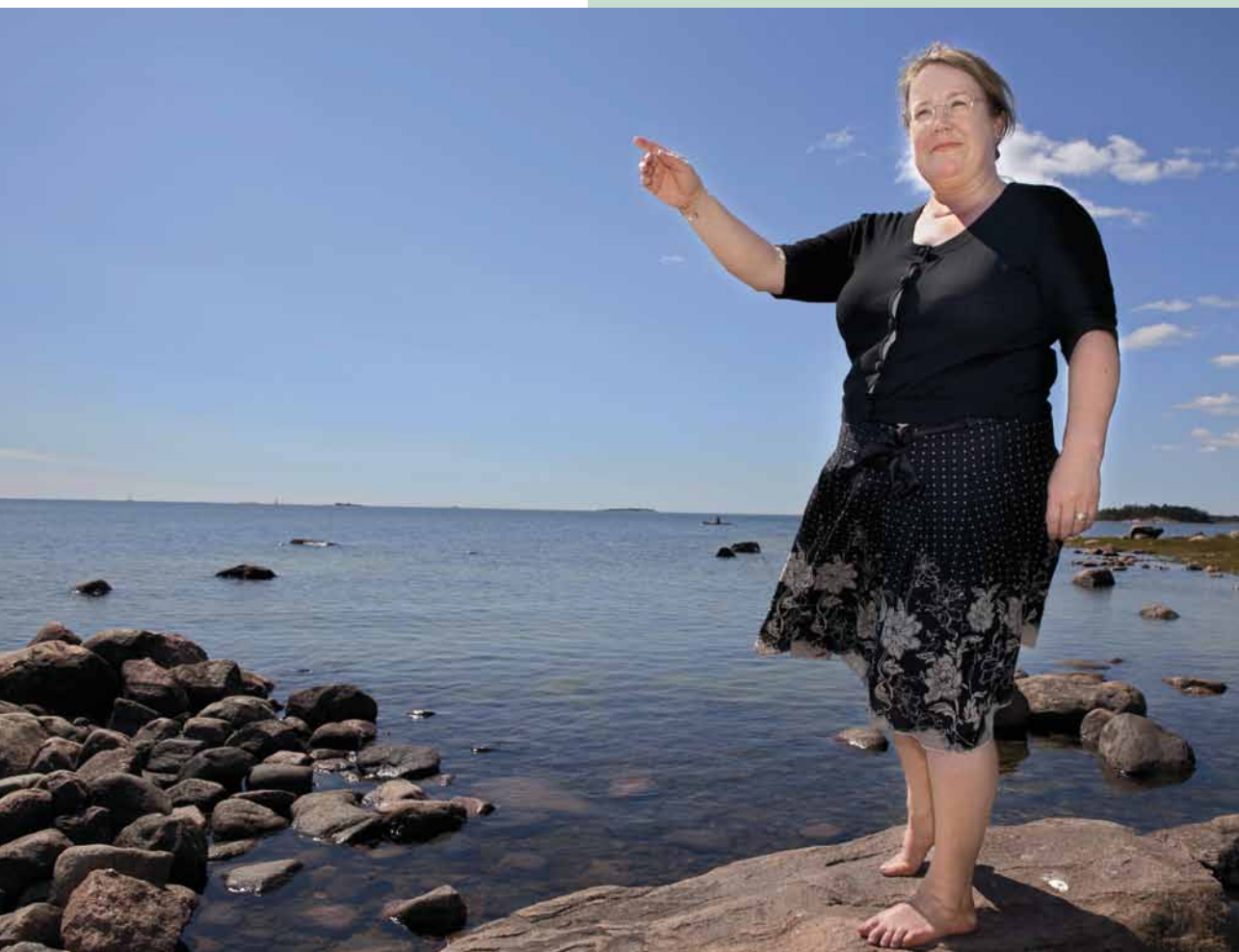
© Eetu Kempainen

"Lagen gör det möjligt för civiltjänstgöringscentralen att kalla in civiltjänstgörare vid oljeolyckor", säger arbetsminister och De grönas ordförande **Anni Sinnemäki**.

I Finland styrs civiltjänstgöringen av arbets- och näringsministeriet. Civiltjänstcentralen som lyder under det ordnar grundutbildningsperioden för alla som valt civiltjänst. Idag vet ingen till hur stor hjälp de civiltjänstgörare som bekantat sig med oljebekämpning kan vara om en olycka inträffar. Lyckligtvis har kunskaperna ännu inte behövts provas i praktiken.

En oljeolycka är inte den enda eventuella miljökatastrof där civiltjänstgörarna kan vara till hjälp. Om vi också i framtiden får heta somrar, kan skogsbränder bli vanliga. Sinnemäki säger att civiltjänstgörarnas arbetsinsats kan behövas för att bekämpa skogsbränder eller evakuera befolkningen vid exempelvis industriolyckor.

Sinnemäki framhåller att det allra effektivaste sättet att avvärja oljeolyckor är att minska användningen av olja. Ju mindre olja som används, desto mindre olja behöver pumpas och transporteras runt jorden. "Vi borde nå en situation där vi använder mindre olja och i stället satsa på oljeenergieffektivitet och förnybar energi. Detta skulle också minska risken för eventuella katastrofer."

"För havet har kväveutsläppen, som ökar eutrofieringen i Östersjön, den största betydelsen. Forskning visar att under sommaren står fartyg för hela 50 procent av kvävenedfallet från luften", säger Anita Mäkinen.

© Tuulikki Holopainen

Myt eller verklighet?

"Nya arter är också ekonomiskt till förfång."

ANITA MÄKINEN
chef för havsmiljöenheten
vid Trafiksäkerhetsverket Trafi

Den globala lågkonjunkturen är bra för Östersjön eftersom sjötrafiken minskar.

Stämmer, tillfälligt!

– Lågkonjunkturen har inte minskat sjötrafiken, utan endast kapat tillväxten. Östersjön är fortfarande ett av de mest trafikerade haven i världen.

Främmande arter som äter upp ursprungsarterna i havet förs med fartyg till Östersjön.

Stämmer!

– När båtarna går utan last har de ballastvatten i tankarna för att balansera fartyget, och nya arter förs in med ballastvattnet. Internationella sjöfartsorganisationen IMO rankar de nya arterna som ett av de fem största hoten för arternas mångfald i världen.

– En ny art som kom redan för hundra år sedan är den släta havstulpanen, ett litet kräftdjur med kalkskal som fäster sig vid båtskrov. Den här havstulpanen är också ekonomiskt till förfång. Den orsakar mycket bekymmer för stora kraftverk, till exempel alla kol- och kärnkraftverk, som använder mycket kylvatten. Den släta havstulpanen fäster sig vid rör och ledningar, där den växer och förökar sig. Växtligheten orsakar stor friktion och kraftverken måste använda mer energi för att pumpa in vatten. Vid kärnkraftverkens årliga service går det år mycket tid till att putsa rör och ledningar rena.

– Rovvattenlopporna, som är små kräftdjur, hänger ihop i en sörja som liknar äppelsylt. När sörjan fäster sig vid fiskena näten ser fiskarna näten och låter sig inte fångas. Det finns också misstankar om att strömmingarna i Östersjön blivit magrare på grund av att rovvattenlopporna äter samma föda som strömmingen.

För klimatförändringens skull är det bäst att gynna passagerarfartyg på Östersjön i stället för flygtrafik.

Det beror på hur man räknar!

– Det beror till exempel mycket på hurdana flygplan och fartyg vi talar om. Det är också viktigt att beakta vilket bränsle de använder. Passagerarfartygen

använder i dag bunkerolja och dieselolja, men användningen av kondenserad gas planeras redan.

– Om vi för enkelhetens skull jämför en flygresa Helsingfors–Tallinn–Helsingfors med samma resa med en snabb passagerarbåt, så är utsläppen av växthusgaser ungefär lika stora. För varutransporter är sjötransporterna synnerligen ekoeffektiva. Men om det är frågan om en båt som transporterar endast passagerare, kan den beroende på valet av bränsle producera större utsläpp än flygtrafiken.

Gör något!

– **Gynna ekologisk turism i hemlandet och bekanta dig med Skärgårdshavets nationalpark. Den hör till Pan-park-systemet, som godkänner endast pärlorna bland Europas naturturismobjekt.**

– **Titta på filmen End of The Line om överfiskningen. Filmen distribueras av WWF. Den hjälper oss att förstå vilka problem överfiskningen av torsk orsakat också Östersjön.**

Framtiden

© Tomi Muukkonen/Lintukuva.fi

Mot regionalt samarbete

**BJÖRN GRÖNHOLM och
MARKO JOAS**

© Johannes Jansson/norden.org

Arhundraden av långa traditioner kring handel och utbyte ger Östersjöregionen en god grund för att utveckla ekonomin och det regionala samarbetet. Till regionens styrkor hör en riklig språklig variation och en mångkulturell identitet. Östersjöregionen, som frigjort sig från det kalla krigets spänningar mellan öst och väst, håller nu på att utvecklas till en modellregion för ett lyckat internationellt samarbete.

Miljön

Under senare årtionden har vi allt oftare blivit påmind om hur sårbar och känslig Östersjön är. Östersjön, omgivet av högt industrialiserade länder med ett intensivt jordbruk är ett av världens mest förorenade och övergödda hav. Östersjöns tillstånd påverkas förutom av kustnationerna också av ett stort avrinningsområde befolkat av nästan 90 miljoner invånare. Även utsläpp från Ukraina och Vitryssland belastar Östersjön via de floder och vattendrag som rinner ut i Östersjön.

Riskerna med den växande transporten av olja och handelsvaror utgör vid sidan av övergödningen ett hot för Östersjön. Parallellt med hotbilderna kan även positiva aspekter lyftas upp. De nordiska länderna har under flera årtionden varit innovatörer och föregångsländer i miljöfrågor och utvecklingen av miljöförvaltningen på såväl nationell, regional som lokal nivå. Inom hela Östersjöregionen har man börjat följa deras exempel.

Politik

Politiskt sett är Östersjöområdet ett intressant om också ett utmanande område att förstå. Östersjöområdet med nio direkta kustländer inbegriper olika kulturer, religioner, språk och förvaltningstraditioner. Därtill påverkas Östersjön direkt eller indirekt av flera andra länder och områden på olika sätt. Till Östersjöområdets särdrag hör geopolitisk känslighet och aktivitet och skarpa mot-

sättningar under samtidshistorien.

Slutet på det kalla kriget innebar en ny öppning för ett mellanstatligt politiskt samarbete i Östersjöregionen. Ett brett nordiskt samarbete – inom kultur, politik och ekonomi – hade pågått länge. Samarbetet med de baltiska länderna inleddes redan innan de på nytt blev självständiga och har sedan utvecklats ytterligare på alla förvaltningsnivåer. På lokalnivån har speciellt städerna samarbetat på det internationella planet, vilket haft stor betydelse för de baltiska ländernas lokalförvaltning och politiska utveckling. I och med Polens, Estlands, Lettlands och Litauens medlemskap i Europeiska unionen har behovet av samarbete och erfarenhetsutbyte ökat ytterligare.

Ekonomi

Östersjöregionen har en lång historia av handel och utbyte ända sedan Hansaförbundets tid. De traditionella handelsrutterna har upprätthållits och omdirigerats efter andra världskrigets slut. Den starka ekonomiska tillväxten, ökade handeln och det ömsesidiga ekonomiska beroendet har lett till

Det ökande antalet skarvsamhällen har väckt en livlig debatt. Skarvarnas avföring förstör naturen runt häckningsplatserna.

© Tomi Muukkonen/Lintukuva.fi

att Östersjöregionen har uppnått en aldrig tidigare upplevd nivå. Förutom handeln och investeringarna har antalet arbetsplatser och arbetskraftens rörlighet mellan länderna ökat.

Den globala recessionen har slagit hårt, om än olika hårt, mot ekonomierna i Östersjöregionen. Speciellt utsatta har de baltiska ländernas ekonomier varit. Dessa länder som erhållit sin självständighet relativt nyligen har utvecklats snabbt, men har trots allt mycket att vidareutveckla för att kunna uppnå en starkare stabilitet, inte minst på det ekonomiska området.

En mångfald av samsamarbetskanaler

Samhället förändras i tekniskt och ekonomiskt hänseende i allt snabbare takt. Den teknologiska utvecklingen har möjliggjort ett växande flöde av kunskap med allt färre mellanhänder som påverkar och förändrar innehållet. Den globala ekonomins arbetsfördelning

mellan kunskapskapital och arbetskraft har fått ekonomierna att specialisera sig. Detta har för sin del kraftigt ökat handeln och staternas beroende av varandra.

Utöver rent tekniska och ekonomiska förändringar har också individernas preferenser förändrats. Ökat välbefinnande och högre kunskapsnivå har gjort att dagens aktiva generationer har klart förändrade preferenser jämfört med tidigare generationer. I synnerhet i västliga demokratier sätter medborgarna alltmer individen framom gruppen. Individernas attityder och beteende styrs alltmer av egenintresse, hellre än av kollektiva värderingar.

Samhällsutvecklingen har medfört helt nya utmaningar för den representativa demokratin och dess traditionella förvaltningsmodeller. Individerna uppfattar allt oftare att den traditionella politiska vägen inte leder till önskade resultat – och vill därför påverka via andra kanaler, såsom proteströrelser, passivitet och utanförskap eller negativ medborgaraktivitet. Allt oftare vill medborgarna påverka förvaltningen direkt, utanför de partipolitiska kanalerna.

Medborgarnas vilja att påverka saker de upplever som viktiga har skapat en marknad för organisationer, men även för formella och informella nätverk, som kanaliserar verksamhet på lokal, regional och internationell nivå.

De suveräna nationalstaterna är ännu centrala aktörer, men inte ensamma om att styra utvecklingen. Utöver statliga aktörer kan man i dag se en mångfald av mellanstatliga och lokala aktörer och rörelser. Medborgarna och överstatliga organisationer har en mångfald kanaler till sitt förfogande och via dessa kanaler kan de förbigå nationalstaternas traditionella politiska processer.

Nätverken tättnar

Östersjöområdet är kanske världens nätverks- och organisationstätaste område. Traditionen skapades redan på Hansaförbundets tid och det

intensiva samarbetet mellan de nordiska länderna har upprätthållit aktiviteten. Den maktpolitiska bipolariteten under det kalla kriget har ersatts av ett stort antal aktörer som rätt fritt påverkar regionens utveckling.

Samarbetet har intensifierats också genom det återuppbyggnadsarbete som de baltiska ländernas EU-medlemskap förutsatte. Europeiska unionen har kommit starkt med i bilden som aktör inom Östersjöområdet, när alla Östersjöstater med undantag av Ryssland hör till EU.

Det finns ett stort antal organisationer på olika nivåer i regionen och konkurrensen om finansiering och inflytande är hård.

Vissa gamla mellanstatliga organisationer som skapades före 1990-talet har emellertid överlevt de politiska förändringarna i regionen. Till exempel Östersjöns skyddskommission Helcom som grundades på 1970-talet är alltjämt en viktig aktör inom miljöpolitiken. Helcom är idag kanske starkare än någonsin.

Det nordiska samarbetet och därmed Nordiska ministerrådet har gett en bas för den nya politik som skapats sedan början av 1990-talet. Nya mellanstatliga organisationer har inrättats för att styra den hållbara utvecklingen och näringslivet inom regionen. Av dem representerar till exempel CBSS (Östersjöstaternas råd) mellanstatligt samarbete och Baltic 21 (Agenda 21 för Östersjöregionen) en ny form av internationella nätverk.

Många nya verksamhetsformer bygger på samarbete mellan stater, kommuner och icke-statliga organisationer, och många nätverk har utvecklats till gränsöverskridande organisationer. Också regioner, städer och kommuner vill agera och påverka långt utanför sina egna gränser, till och med över nationsgränserna.

Dessa nya institutioner, aktörer och nätverk har satt press på de internationella aktörerna och nationella myndigheterna – och nationalstatens roll har förändrats klart. Utöver nationalstaten med traditionellt internationellt samarbete utövas

SAMARBETSFORMER INOM ÖSTERSJÖREGIONEN		
Styrningsform	Nationell nivå	Internationell nivå
Statlig styrning	Statliga aktörer såsom regeringar och ministerier i de olika Östersjöstaterna	Över- eller mellanstatligt samarbete/styrning baserat på internationella organisationer och avtal: <i>EU, Nordiska ministerrådet, Helcom, CBSS</i>
Hybrida styrningsformer	Förändringen av traditionella former av statlig styrning mot samarbetsbetonande institutioner. Rådgivande organ med flera aktörer, gemensamma samarbetsprojekt såsom <i>LA21-nätverk</i> och offentligt-privat samarbete såsom <i>Håll skärgården ren</i> rf.	Förändringen av traditionell mellanstatlig styrning mot governance: <i>EU, Helcom</i> Nya former av institutioner med icke-statliga internationella aktörer och policynätverk: <i>Baltic 21</i>
Icke-statlig/ privat styrning	Nationella frivilliga organisationers inflytande över nationella, regionala och lokala myndigheter (lobbyverksamhet) <i>Natur och miljö</i> m.fl.	Inflytande över internationella institutioner via icke-statliga organisationer (lobbyverksamhet och deltagande): transnationella organisationer som Coalition Clean Baltic, internationella stadsnätverk såsom Union of the Baltic Cities och det sub-regionala samarbetsnätverket BSSSC (The Baltic Sea States Subregional Co-operation).
Baserat på Joas, Kern, Sandberg: Actors and arenas in Hybrid Networks, Ambio 36 2007.		

Figuren här intill beskriver mångfalden inom samarbetsnätverken i Östersjöregionen.

I den traditionella nationalstatsmodellen har nationalstaten en egen nivå med ett eget autonomt politiskt och administrativt system. Detta system definierar klart de aktörer som beslutar om policyprocessen: staterna kommer sinsemellan överens om ramarna för samarbetet, som sker inom internationella institutioner, såsom FN eller EU.

Modellen som kallas hybrid styrning kombinerar i en nätverksstruktur offentliga samhällsaktörer och icke-statliga aktörer, politiskt deltagande, enfrågerörelser och sakkunskap. På nationalstatsnivå förändrar dessa lösningar klart förutsättningarna för det politiska deltagandet och öppnar kanaler för olika aktörers och organisationers inflytande.

På den internationella nivån har olika samarbetsinstitutioner kraftigt ökat antalet aktörer som kan bli hörda bland annat i EU:s beslutsfattande. Mycket nära dessa strukturer kommer också privata instansers internationella verksamhet.

inflytande också av transnationella och lokala aktörer.

EU:s strategi för Östersjöområdet som igångsattes 2007 kommer att påverka och i viss mån förändra samarbetet inom Östersjöregionen. Strategin kommer troligen också att aktivera diskussionen om EU:s nordliga dimension och om ett aktivare deltagande från Rysslands sida i Östersjöregionens utveckling. Den största effekten kommer dock EU:s strategi för Östersjöområdet att ha på andra EU-regioner och deras samarbete.

Samarbete mellan städer

Ett gott exempel på samarbete i Östersjöregionen är det samarbete som byggts upp på den lokala förvaltningsnivån, det vill säga mellan städer. Till en början organiserades städernas samarbete och erfarenhetsutbyte som bilateralt vänortssamarbete. Samarbetet breddades efter andra världskriget och det präglades av ceremonier och kulturutbyte.

I och med de baltiska ländernas självständighet och den geopolitiska avspänningen i regionen föddes snabbt ett behov att återuppbygga förvaltningarna i de nya självständiga staterna. Speciellt städer fungerade som innovatörer och tog konkreta samarbetsinitiativ med de nya medlemsländernas städer.

Detta ”nya” samarbetsbehov tog sig uttryck i att olika typer av stadsnätverk etablerades, såväl nationella som internationella. Ett exempel på ett internationellt stadsnätverk är Östersjöstädernas förbund (Union of the Baltic Cities, UBC), som grundades i Gdansk i Polen 1991. Totalt 32 städer inledde då ett samarbete för att stärka sina medlemsstäders och hela Östersjöregionens integration, demokratiska utveckling och miljöpolitik.

Stadsnätverket har engagerat flera plan i stadsförvaltningen. Det politiska och administrativa ledarskapet och också den operativa sektornivån i städerna har involverats i verksamheten

genom erfarenhetsutbyte, gemensamma utvecklings- och utbildningsprojekt och genom utvärdering av arbetsrutiner och processer.

Efter tjugo år av samarbete har Östersjöstädernas förbund idag drygt 100 medlemsstäder och samarbetet har utvecklats efterhand som städernas behov och inflytande har ökat. Listan på medlemsstäder inbegriper stora städer som S:t Petersburg och även medelstora och små städer. UBC har inneburit en plattform där städerna kan medverka i samarbets- och utvecklingsprojekt, som ofta är EU-finansierade. På detta sätt kan de även få en inblick i EU-politiken och dess följder ur ett annat perspektiv än från stats- och regeringsnivå.

Stadsnätverken har under senare år kraftigt vuxit i antal. Såväl tematiska nätverk som intressenätverk har bildats och det är inte ovanligt att städer hör till flera olika nätverk. Städerna har blivit allt mera aktiva samarbetspartners också på det globala planet – och detta är troligen en växande trend.

Alternativ för framtiden

Utöver nationalstaterna och EU finns inom Östersjöområdet ett stort antal aktörer som har inflytande på utvecklingen. Speciellt intressant är förhållandet mellan den militära stormakten Ryssland och den ekonomiska stormakten EU, eftersom nätverken i regionen har fått utvecklas rätt fritt med insatser från EU och andra internationella aktörer. Ofta går de olika aktörernas intressen mot samma håll, speciellt inom miljöpolitikens område.

Nätverk lever och nätverk dör enligt behov och finansieringsbas. Tjugo år av snabb politisk utveckling har skapat en av världens mest dynamiska regioner, med överlappande organisationsstrukturer som genom sin blotta existens garanterar mångfalden av idéer och aktörer. EU:s regionala politik har till vissa delar stött utvecklingen där nationalstatens roll har minskat.

Östersjöstädernas förbund UBC är ett nätverk av städer som vill stärka Östersjöområdets integration och utveckling.

© Mika Launis

Källa: Björn Grönholm och Marko Joas

Framtidsutsikterna kan vara flera. Vi presenterar tre möjliga utvecklings-scenarier.

• *EU mot starkare exkluderande federala strukturer*

Hur ser utvecklingen ut inför framtiden? Hur kommer samarbetet inom området och mellan olika nivåer att utvecklas? Kommer flerstyrringsnivån att fortsätta på samma aktiva nivå som nu?

Förhållandet mellan Ryssland och EU kommer att åtminstone i viss mån påverka samarbetet i hela regionen. Klart är att EU fortsätter att tillämpa olika strukturer oberoende av hur framtiden ser ut mellan stormakterna, men olika utvecklingsalternativ kan generellt påverka aktivitetsnivån.

Om EU börjar utvecklas mot en maktlysten förbundsstat föreligger en klar risk för starkare bipolarisering av förhållandet mellan EU och Ryssland. Ryssland riskerar att åtminstone delvis lämnas utanför nätverksbygget inom regionen. Detta skulle kringskära samarbetsförutsättningarna i synnerhet om den interna politiken i Ryssland polariseras på samma sätt. En sådan utveckling är dock föga trolig. Den ryska nationalstatens styrmekanismer är mera begränsade idag än tidigare, vilket

gör att lokala aktörers intresse och möjlighet att delta i samarbetet ändå är större.

Trots eventuella ryska maktintressen har EU knappast intresse att utestänga Ryssland från Östersjösamarbetet eller försvåra landets medverkan. Uttrycket ”business as usual” beskriver träffande samarbetet i regionen också i framtiden. Samarbetet i vardagen fortsätter.

- *EU mot en starkare inkluderande federal statsroll*

Om EU:s utveckling däremot går mot federalism utan en bipolarisering mellan EU och Ryssland kan man se en förstärkt regional profil för Östersjöområdet. Så kommer det också att gå utan medlemsstaternas medverkan. Överstatliga enheter har en tendens att försöka utöva inflytande förbi de regionala enheterna – i detta scenario alltså förbi nationalstaterna. Detta kan redan nu ses i många nätverk och i de finansieringsinstrument som EU-kommissionen erbjuder. Skillnaden mellan EU:s och nationalstaternas policy är för tillfället relativt liten.

Enligt detta utvecklingsscenario kommer samarbetet att öka i betydelse inom

VTS-centralerna som övervakar fartygstrafiken strävar efter ökad säkerhet till sjöss genom att förutse farliga situationer.

© Ilkka Lastumäki

regionen, eftersom samarbete på olika nivåer, åtminstone till en början, är den mest troliga formen för integrationen mellan Ryssland och EU.

- *EU mot minskad integration – en ”öppen marknad”*

I det sista scenariot utgår vi från tanken att EU:s roll i framtiden minskar och att integrationen får en bakåtsträvande riktning. Nationalstaterna, dvs. de enskilda medlemsstaterna, får en större roll och kan styra utvecklingen utifrån sina egna intressen. Den överstatliga koordineringen minskar, likaså finansieringskällorna. Ett EU med mindre gemensamma funktioner och mindre intresse att påverka kommer att minska på antalet finansieringskanaler och på samarbetet. Däremot är det högst troligt att verksamheten fortsätter på gräsrotsnivå, som därmed visar exempel för andra. Olika typer av ad

hoc-grupper och nätverk kan i denna modell förekomma oftare än i de två andra scenarierna.

Samarbete på denna ”öppna marknad” kräver mer egna resurser av aktörerna.

Europas modellområde

Klart är att en återgång till det läge, närmast ett dödläge, som rådde under det kalla kriget är föga troligt. En sådan negativ bild av framtiden skulle kräva mycket stora politiska omvälvningar i regionens maktcentra Ryssland och EU.

Rysslands intresse för regionen och det framtida samarbetet är viktiga faktorer för Östersjöregionens fortsatta utveckling. Östersjöns tillstånd, sjöfarten, energipolitiken, säkerhetsfrågorna och ekonomin är utmaningar som regionens stater tillsammans måste ansvara för. En aktiv rysk medverkan är nödvändig för att lösa problemen.

Stadsnätverken kommer troligen även att mera rikta in sig på den globala marknaden och blir på detta sätt mindre känsliga för regionala spänningar.

Samarbetet i Östersjöregionen är

aktivt och omfattande. Ett samarbete på flera olika nivåer ökar påverkningsmöjligheterna, och Östersjösamarbetet är inte enbart beroende av traditionella kanaler. Detta stabiliserar utvecklingen i regionen. När medborgarverksamheten ändrar karaktär kommer framtidens samlingsformer att influeras av väldigt olika fenomen. Vissa aktiviteter styrs centralt av nationella regeringar och EU, andra inte.

Den regionala utvecklingen kommer att öka i betydelse i Europa. EU:s strategi för Östersjöområdet kommer att ha en central roll i arbetet för att stärka unionens konkurrenskraft och som första regionstrategi kommer den att väcka intresse på många håll. Donauregionen utvecklar som bäst en egen strategi och till exempel Adriatiska havets region och Joniska havets region har inlett liknande diskussioner. Konkurrensen mellan olika regioner ser ut att stärkas i Europa. Östersjöregionen kan, om den så vill och dessutom har förmågan att koordinera sina resurser, bli den ledande regionen.

Samarbetet i Östersjöregionen kommer att fungera som en god modell för andra europeiska regioner.

Johanna Leino anser att den ekonomiska krisen också kan ses som en faktor som stärker det regionala samarbetet kring Östersjön.

© Tuulikki Holopainen

Myt eller verklighet?

"Miljön och den ekonomiska utvecklingen har ett direkt samband."

JOHANNA LEINO
projektchef,
Finlands Östersjöinstitut

Östersjöns kuststater bildar ett dynamiskt ekonomiskt område.

Stämmer!

– Största delen av Östersjöländernas utrikeshandel sker inom Östersjöområdet, trots att området kulturellt sett är heterogent. Utbildningsnivån är hög och det finns universitet och högskolor

av toppklass. Samarbetet inom forskning och utbildning är dock ganska obetydligt, trots att det har en central betydelse för utvecklingen av det gemensamma ekonomiska området och samarbetet kring innovationer. Studerande och experter inom området borde lockas att delta i utbyten, och studerande och experter utifrån borde lockas hit. Detta kan ske genom att göra området attraktivt och genom samarbete mellan universitet.

Ekonomisk tillväxt tar fram innovationer också för Östersjöns miljövård.

Stämmer och stämmer inte!

– Ekonomisk tillväxt tar fram innovationer också för Östersjöns miljövård, men det sker inte automatiskt. Det kräver stark styrning och stödåtgärder från EU, och också från andra politiska aktörer och finansiärer. Miljön och den ekonomiska utvecklingen har ett direkt samband, men i huvudsak ser man ännu dem som separata fenomen. Miljöutmaningarna i Östersjöområdet och det därmed förknippade miljösamarbetet kunde allt mer uppfattas som utvecklingsmöjligheter för miljöteknik och affärsverksamhet med anknytning till miljön.

Polen är den värsta förorenaren av Östersjön helt enkelt för att man där inte alls bryr sig om det gemensamma havet.

Stämmer inte!

– Polen är den värsta förorenaren av Östersjön för att det råkar vara det näst största landet i området geografiskt och befolkningsmässigt sett, efter Ryssland. En stor del av Polens yta är dessutom jordbruksmark. I Polen är man säkert intresserad av det gemensamma havet,

men för närvarande står det inte högt på den politiska prioriteringslistan. Polen har under senare år fokuserat på att avskaffa arbetslösheten och uppfylla EU:s krav inom olika sektorer, också inom miljösektorn. Med EU-stöd har man exempelvis förnyat de flesta av landets avloppsreningsverk, vilket också har hjälpt upp tillståndet i Östersjön.

– Den största inverkan på Östersjön har dock avrinningen från odlingsmarker, och man har ännu inte kunnat fästa lika stor uppmärksamhet vid skyddszoner som till exempel i Finland. Polen vill dock lyfta upp sin naturliga jordbruksproduktion till en konkurrensfördel. Jag tror att man också i Polen senare kommer att fästa mer uppmärksamhet vid läckagen från jordbruket.

Gör något!

– Du som åker ut på studentutbyte välj ett Östersjöländ! Bättre kunskap om Östersjöländerna är en förutsättning för ett effektivt och framgångsrikt samarbete.

Medborgarna

© Outi Pyhäranta/HS/Lehtikuva

Östersjön behöver vårt engagemang

SUSANNA NIINIVAARA

© Europeiska kommissionen

S om att resa till Tammerfors. Lika enkelt är det att ta båten från Helsingfors till Tallinn. På sommaren finns det snabba båtförbindelser nästan varje timme. När båtarna håller tidtabellen tar resan mellan en och en halv och två timmar, det vill säga lika länge som en tågresa från Helsingfors till Tammerfors.

Tack vare att Estland är med i EU och Schengen behövs inget visum. Passkontroller existerar inte och biljetten kan köpas bekvämt just innan färjan lägger ut, om man så vill.

Numera går det lyckligtvis lugnare till på båtarna än under det värsta spritrallyt mellan Tallinn och Helsingfors. Resor till Tallinn har för många blivit vardagsmat. Med lätt bagage gör man en dagstripp dit, äter kanske lunch i Tallinn och far hem igen.

Många arbetsresor företas också över Finska viken, de går mestadels från Estland till Finland. Till följd av den globala ekonomiska krisen som började 2008 har allt fler ester sökt arbete i Finland på grund av arbetslösheten hemma.

De alldagliga resorna till Tallinn är ett nytt fenomen. Under sovjettiden var turismen kraftigt begränsad. Under det kalla kriget gick vi över en ideologisk frontlinje då vi reste med M/S George Ots till ett land bakom östgränsen.

”Den här gränsen syns faktiskt än i folks inställning till skyddet av Östersjön”, säger Anita Mäkinen, som är chef för havsmiljöenheten vid Trafiksäkerhetsverket Trafi. Hon arbetade tidigare på WWF Finland och är väl insatt också i frivilligorganisationernas verksamhet.

Förenklat kan man säga att medborgarna i de gamla socialistländerna är mindre intresserade av Östersjöns öde än vad man är i de övriga länderna runt Östersjön. Finländarna och svenskarna har den starkaste Östersjöidentiteten, medan man i Danmark och Tyskland mer riktar sig mot Nordsjön.

Anita Mäkinen anser att medborgarnas inställning till hur Östersjön behandlas är nyckeln till allt. Om medborgarna

En tredjedel av de utrotningshotade arterna i Finland lever i traditionella landskap. WWF återställer traditionella landskap vid Östersjöns stränder och i skärgården och skyddar arterna där.

© Kristiina Tolvanen/WWF

inte ställer krav gör beslutsfattarna ingenting. Östersjön behöver medborgarnas engagemang.

I Finland är det bland annat WWF Finland, Greenpeace och Finlands Naturskyddsförbund som har Östersjön på sin agenda. Det pågår flera forskningsprojekt om Östersjön och politikerna ställer upp för Östersjön – i alla fall i festtalen. Massmedierna följer med Östersjöns tillstånd.

Östersjön har också fått näringslivet på benen. Ett exempel på det är Östersjötoppmötet som hölls i februari 2010 i Helsingfors, där statsmakten och Baltic Sea Action Group tillsammans stod som arrangörer.

Information om Östersjön hittas på ett flertal webbplatser, till exempel på Östersjöportalen www.itameriportaali.fi och Östersjön finns förstås också på facebook.

Sverige, Norge och Danmark

Sverige verkar flera tankesmedjor som regelbundet ordnar seminarier om Östersjön. Också i politiska organisationers folkbildningsarbete är Östersjön ett viktigt tema. De största och synligaste organisationerna är WWF och organisationen Baltic 2020, som grundats av affärsmannen Björn Carlsson. De svenska politikerna håller Östersjön framme på sin agenda och även kungahuset arbetar aktivt för Östersjön.

Till skillnad från Finland behandlas

fisket mycket i svenska medier. Budskapet är tydligt: i Östersjön bör vi kunna fånga ätbar fisk och överfiskning godkänns inte

Norge hör inte till Östersjöns kuststater, men i Norge framhåller man att nedsmutsningen av Östersjön också är ett bekymmer för Norge. Via Skagerrak och Kattegatt kan föroreningen av Östersjön påverka exempelvis tillståndet i Oslofjorden.

Den norska miljöorganisationen Bellona har spridit information om Rysslands planer på att bygga flytande kärnkraftverk, vilka skulle transporteras från S:t Petersburg över Östersjön längs den norska kusten till Sibirien. Bellona anser att projektet är förknippat med enorma säkerhetsrisker.

Norska staten finansierar ett projekt,

Det är dyrare och mer arbetskrävande att samlas stränder från olja än att samla in den på öppet hav. Frivilliga samlar in fåglar som dött av olja på stränderna i Kebabu i Estland.

© Raigo Pajula/AFP/Lehtikuva

där ryska, radioaktiva RTG-fyror i Finska viken ersätts med solpaneler eller andra alternativa kraftkällor.

I Tyskland påverkas Östersjödiskussionen också av att Tyskland är en förbundsstat: huvudstaden Berlin är belägen inne i landet, och såväl ur Berlins och förbundsregeringens som ur förbundsdagens perspektiv är Östersjön endast ett område bland många andra. I Tysklands norra delstater är Östersjön dagligen nära och därför är också diskussionen livligare där.

De nordtyska delstaterna Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern och Schleswig-Holstein bedriver ett tätt samarbete inom Östersjöpolitiken. Ambitionen att utveckla Östersjöområdet till en ekonomiskt betydande motvikt till Medelhavsområdet är en drivkraft bakom Nordtysklands satsningar på Östersjösamarbetet.

De nordtyska delstaterna har i ett antal deklarationer förbundit sig att främja ett hållbart skydd av områdets naturresurser och att söka bundsförvanter för att lösa problemen med den ökande trafiken och nedsmutsningen av Östersjön. Såväl för Mecklenburg-Vorpommern som för Schleswig-Holstein har turismen ekonomisk betydelse, och därför är frågor om Östersjöns tillstånd och skyddet av havet viktiga också för näringslivet.

Estland, Lettland och Litauen

Jüri-Ott Salm, verksamhetsledare för WWF Estlands partnerorganisation Eestimaa looduse fonds (ELF), framhåller att sovjettiden påverkade esternas Östersjöidentitet. Trots att Estlands sjögräns är längre än landets landgräns har esterna ingen stark havsidentitet och det beror på sovjettiden.

Många stränder användes då av mili-

tären eller var av säkerhetsskäl stängda för vanligt folk. För att komma ut till öarna måste man ha tillstånd som kontrollerades av gränsbevakarna. Segelbåtar och surfning som nu blivit populärt har kommit in i bilden först efter Sovjetunionens fall.

Den estniska regeringen har uttalat sig vackert om Östersjön, men enligt Salm har några konkreta åtgärder inte syns till. Han anser att det största problemet inom Östersjöns miljöskydd är att Estland saknar forskningsrön om havet.

Östersjön finns inte på den estniska regeringens prioriteratslista för EU-politiken. Östersjön behandlas sällan i medierna och i så fall gäller det oftast Nord Streams gasledning eller utsläppen från ryska hamnar. Östersjötoppmötet i Helsingfors uppmärksammades emellertid synligt av

tv-kanalerna i Estland.

Jüri-Ott Salm menar att esternas kännedom om Östersjön så småningom börjar öka, men här gäller detsamma som ofta också i andra länder beträffande miljöfrågor. Man understöder naturvård bara man inte behöver ändra på sina levnadsvanor.

År 2006 vaknade man i Estland upp till att det finns en risk för att en oljeolycka kan inträffa på Östersjön.

I januari hittades på Estlands nordvästkust ett par tusen fåglar – alffåglar, dykänder, knipor och knölsvanar – som hade dött eller var nedsmetade av olja. Oljefläckar syntes vid kusten på en sträcka av femton kilometer mellan hamnen i Dirham och Kolviku udden. Det var inte några stora mängder, men miljömyndigheterna befarade att det fanns olja också under isen.

Såväl myndigheterna som miljöorganisationerna var eniga om att ett fartyg som kört förbi avsiktligt hade släppt ut oljan, men det var svårt att ta reda på vilket fartyg var. Undersökningar visade att det var fråga om bunkerolja, inte olja från lasttankar.

I mars hittade man åter en gång oljebälten utanför Estlands nordkust. Också finländska oljebekämpningsfartyg sändes till platsen för att samla in oljan. Orsaken klarnade: fartyget Runner 4, som seglade under Dominikanska republikens flagg, sjönk den 5 mars efter att ha kolliderat med det ryska fraktfartyget Svjatoi Aposto Andrei i en isbrytaröppnad isränna. Runners besättning räddades, men fartyget låg på havets botten utanför ön Vaindloo, 50 kilometer från den plats där oljan upptäcktes. De estniska miljömyndigheterna uppskattade att nästan 137 ton olja runnit ut från fartyget som hade aluminiumlast.

Salm berättar att man däremot inte fick någon klarhet i vem som var skyldig till det första utsläppet som smutsade ner fåglarna 2006. ”Därför har vi börjat kalla fallet Mr Spill”, säger Salm.

ELF-organisationen har utbildat frivil-

liga oljebekämpare på samma sätt som WWF i Finland.

Estland, Lettland och Litauen har deltagit i ett EU-finansierat Life-projekt kallat ”Marine Protected Areas in the Eastern Baltic Sea”. Projektet gav rikligt med viktigt forskningsmaterial och åtgärdsförslag. På Lettlands territorialvatten föreslås till exempel sju områden bli skyddade.

I Litauen verkar ett tiotal naturvårds- och miljöorganisationer, men deras aktivitet och synlighet är anspråkslös. Skyddet av Östersjön behandlas knappt alls i medierna. Östersjötoppmötet i Helsingfors fick ett litet omnämnande, men det handlade främst om mötet mellan president Dalia Grybauskaitė och Rysslands premiärminister Vladimir Putin.

En av de aktivaste organisationerna i Litauen är den 1987 grundade organisationen Atgaja (www.atgaja.lt), som också är grundande medlem av den Gröna rörelsen i Litauen. Atgaja var med och ordnade en småskalig demonstration utanför Finlands ambassad den 15 juli 2010 mot Finlands kärnkraftsbeslut. Vid demonstrationen förde man också fram kärnkraftverkens skadliga effekter för Östersjömiljön.

Polen

Polens huvudstad Warszawa finns inne i landet, vilket har sin betydelse för Polens inställning till Östersjön. Riksmedierna i Polen behandlar sällan Östersjön.

Nord Stream-gasledningen har gått över nyhetströskeln och i samband med översvämningar har man också i viss mån tagit upp den nedsmutsning som dessa för med sig. Kampanjen Międzynarodowe Sprzątanie Bałtyku, en internationell kampanj om rening av Östersjön som ordnades 2008–2009, nådde över nyhetströskeln. Kampanjen inriktade sig på att informera om hur aktiviteten hos invånare i inlandet, bolag och jordbruket via avrinningen påverkar åar, floder och till och med Östersjön.

Frivilliga aktiviteter med anknytning till havet har koncentrerats till kuststäderna i norr och frivilligorganisationerna spelar en stor roll vid informationsspridningen. Stora internationella organisationer som WWF och Greenpeace bedriver verksamhet i Polen. Därtill finns lokala föreningar som närmast fokuserar på naturvård och via dem kan medborgarna hitta påverkningskanaler.

Till exempel organisationerna Federacja Zielonych Gaja och Polski Klub Ekologiczny uppger som sin uppgift att sprida information och öka kunskapen om Östersjöns nuvarande tillstånd och om bättre åtgärdsmodeller för att minimera miljöbelastningen. Portalen naszbaltyk.pl förmedlar information och ger tips om vad man konkret kan göra för Östersjön.

Ryssland

För att bilda sig en uppfattning om civilsamhällets verksamhet i Ryssland måste man förstå de icke-statliga organisationernas ställning i Ryssland. Där har medborgarorganisationerna ett helt annat förhållande till staten än exempelvis i Finland. I Ryssland är det inte vanligt att organisationerna har ett naturligt samarbete med myndigheterna. I Finland kan frivilligorganisationer få ekonomiska bidrag av staten och använda det för att kritisera statliga åtgärder. Men så är inte fallet i Ryssland.

Därför kan man grovt indela medborgarorganisationerna i sådana som samarbetar med beslutsfattarna och sådana som kritiserar beslutsfattarnas åtgärder. Medborgarorganisationerna har ringa inverkan på besluten, men de har betydelse som opinionsbildare.

Aktivast är människorättsorganisationerna. Miljömedvetenheten håller däremot först nu på att växa fram. I Ryssland finns också medborgarorganisationer och grupper som på bred bas vill motarbeta missförhållanden. Deras verksamhetsfält kan omfatta både mänskliga rättigheter och miljövård.

För de allra flesta ryssar ligger Östersjön långt borta och för ryssarna i gemen är Östersjön endast ett hav bland andra hav. Östersjön är inte ett ledande miljötema i Ryssland.

Om man ser på saken från ett Moskva-perspektiv så uppfattas Ryssland knappast i första hand som en Östersjöstat. Om Moskvaborna åker på strandsemester, så tar de snarast flyget till Goa i Indien eller Turkiet framom till Östersjöns sandstränder. Strandsemester vid Svarta havet kan också tänkas.

Trots att både den ryske presidenten och premiärministern har starka band till S:t Petersburg syns Östersjön inte på den politiska agendan. I Moskvatidningarna tas Östersjön mycket sällan upp till behandling.

Även om invånarna i S:t Petersburg bor och lever intill Östersjön skriver tidningarna där sällan om Östersjön. Om miljövärden stiger över nyhetströskeln så sker det oftast i samband med ekonomiska nyheter.

Nord Streams omtvistade gasledning fick de ryska medierna att ta upp Östersjön, men i Ryssland behandlades projektet mer ur ett politiskt perspektiv än som en aktualitetsfråga gällande Östersjön.

Överlag behandlar de ryska medierna sällan miljöfrågor, så i den meningen särbehandlas inte Östersjön.

Medborgaraktiviteten kring Östersjön är aktivast i S:t Petersburg. Där verkar bland annat lokala organisationer som Baltiiski fond prirodi (bfn.org.ru) och Zeljonyi mir (www.greenworld.org.ru), som båda samarbetar med internationella organisationer.

S:t Petersburgs vattenverk Vodokanal (www.vodokanal.spb.ru) har ett eget utbildningscenter som sprider miljöfostran bland barn och unga.

Finlands ambassader i Östersjöns kuststater har hjälpt till att samla material för artikeln.

Idag finns det uppskattningsvis 600 tumlare i Östersjön. Tumlaren, som är en av de minsta valarna, är synnerligen utrotningshotad.

© Antti Halkka

Mexikanska golfens inverkan

En natt i april 2010 skedde en explosion på oljeborrningsplattformen Deep Horizon i Mexikanska golfen. Den av British Petrol hyrda oljeborrningsplattformen sjönk i havet. Ett hundratal arbetare räddades medan elva anmäldes försvunna. Det här var bara början på katastrofen.

Oljan från borrhålet på havsbotten sprutade nu direkt ut i havet. Till en början uppgavs det att oljeflödet var 1 000 barrel per dag. En vecka efter olyckan meddelade de amerikanska myndigheterna att volymen var 5 000 barrel, dvs. nästan 800 000 liter olja per dag.

Det tog cirka tre månader innan BP lyckades stoppa oljeflödet med en tillfällig propp. Men trots att man lyckats täppa till hålet, fanns risken att oljan söker ett annat utlopp och fortsätter att rinna ut i havet.

Sommaren 2010 fanns det ingen helhetsbild av miljöskadornas omfattning. Man hade ju inte ens några garantier för

att man definitivt fått stopp på oljeflödet. Ett är säkert, skadorna är omfattande. Nedsmetade fåglar och fisket, som redan nu har tagit skada, är endast de mest uppenbara skadorna som snabbast blivit synliga.

Oljeolyckan har gjort att USA:s president Barack Obama förlorat i politisk trovärdighet och BP har förlorat miljarder euro samt sitt renommé.

På ett obarmhärtigt sätt har oljeolyckan i Mexikanska golfen väckt insikten om och oron för att en oljeolycka också eventuellt kan drabba Östersjön. Den enorma olyckan har följts upp i alla kuststaters medier. I Finland har tidningarna ställt följande frågor: Tänk om en olycka av samma storleksklass, eller en mindre, händer i Östersjön?

Efter olyckan i Mexikanska golfen ställde WWF Ryssland följande fråga på sin webbplats: Är ni för ett förbud mot nya oljefält på det ryska området av den arktiska kontinentsockeln tills säkra oljeborrningsmetoder har tagits fram?

De flesta som deltog i enkäten svarade ja och merparten trodde att ett förbud skulle främja utvecklingen av förnybara energikällor i Ryssland.

Carl Haglund är övertygad om att det inte utgör en hälsorisk att äta rimliga mängder Östersjöfisk, tvärtom kan det vara bra för hälsan.

© Tuulikki Holopainen

Myt eller
verklighet?

"Östersjöns tillstånd bör få mera uppmärksamhet i den finländska politiken."

CARL HAGLUND
Europaparlamentariker (SFP)

Östersjön är världens mest förorenade hav därför att Östersjön inte röner uppskattning i EU.

Stämmer inte!

– Östersjön är en viktig och uppskattad region inom EU. Det här styrks framför allt av det faktum att unionen i slutet av 2009 fastställde sin första makroregionala strategi som handlar om just Östersjön. Strategin har tre huvudmål:

Östersjön ska bli renare, regionen ska bli mera dynamisk och ekonomiskt välmående och säkerheten ska bli bättre. Rent konkret handlar det om allt från att förbjuda fosfater i tvättmedel för att minska algbloomingen till att bekämpa människohandeln och minska hindren för gränsöverskridande handel.

En lösning av miljöproblemen i Östersjön borde bli en ännu viktigare uppgift inom Finlands utrikespolitik.

Stämmer delvis!

– Östersjöns miljöproblem är bara delvis ett utrikespolitiskt ärende. Det är dock viktigt att Östersjöarbetet och Östersjöstrategin fortsättningsvis står högt uppe på Finlands EU-agenda. Östersjöns tillstånd bör också få mera uppmärksamhet i den finländska politiken. Nationellt kan vi ännu göra mycket för att bland annat förbättra tillståndet i våra kustvatten. Det här kan göras genom fortsatta utsläppsminskningar från såväl näringsidkare som konsumenter.

Det är tryggare att äta norska fiskpinar än dioxinströmming från Östersjön.

Stämmer delvis!

– Fram till slutet av 2011 har Finland och Sverige undantagstillstånd för att konsumera strömming fångad i Östersjön. Det här beror på att strömmingen innehållit skadliga ämnen som överskridit de gränsvärden som EU slagit fast. Det här är givetvis ett oroande tecken. Men samtidigt är det bra att minnas att den odlade fisken från Norge också kan innehålla skadliga tillsatser och antibioter, som inte heller nödvändigtvis är så hälsosamma. Personligen är jag övertygad om att det inte utgör en hälsofarisk att äta rimliga mängder Östersjöfisk – tvärtom.

Nord Stream-gasledningen är ett hot mot EU:s säkerhet.

Stämmer inte!

– Jag skulle dock inte beteckna Nord Stream som ett säkerhetshot. Däremot ser jag Nord Stream som ett potentiellt miljöhot. Vi har sett vad som hänt i Mexikanska golfen under våren 2010. I teorin kunde en olycka i anslutning till gasröret ha förödande följder för vårt hav. Av den här orsaken har jag varit kritisk till Nord Stream.

Gör något!

– Byt ut båtens gamla tvåtaktsmotor mot en modern fyrtaktsmotor.

– Tvätta och skölj mattor på land.

– Stöd lokala organisationer som Håll skärgården ren och internationella organisationer som Världsnaturfonden (WWF).

Liisa Rohweder påminner om att ju bättre tillståndet är i Östersjön, desto bättre kan havet klara av följderna av klimatförändringen.

© Tuulikki Holopainen

Myt eller verklighet?

"WWF:s oljebekämpningskår hjälpel myndigheterna."

LIISA ROHWEDER
WWF:s generalsekreterare

Om en oljeolycka inträffar kan folk inte göra annat än hjälplöst titta på bilder av nedsmutsade fåglar i teve och tidningar.

Stämmer inte!

– WWF grundade redan 2003 en frivillig oljebekämpningskår. Alla som har fyllt 18 år och som vid en oljeolycka vill ställa upp och rengöra stränder och ta hand om nedsmutsade fåglar kan gå med i

frivilligkåren. WWF:s oljebekämpningskår bistår myndigheterna och arbetar under myndigheternas ledning. Stränderna måste putsas för hand. Arbetet är tungt och tidskrävande, och många hjälpande händer behövs. Fåglar som smutsats ner av olja tvättas för hand och det behövs flera personer endast för att hålla rent i utrymmena där fåglarna tas om hand. Idag finns det mer än 5 600 frivilliga i vår oljebekämpningskår. Av dem har drygt 300 utbildats till strandsanerare och närmare 150 frivilliga har fått utbildning i att tvätta och ta hand om oljenedsmutsade fåglar.

En oljeolycka i Östersjön är en större säkerhetsrisk än ett främmande lands u-båt.

Stämmer!

– Trots att trafiken på Östersjön övervakas noggrant, föreligger det ett faktiskt hot för en allvarlig fartygsolycka. Isförhållandena på vintern och de trånga sunden ökar olycksrisken. Uppskattningsvis kommer oljetransporterna på Östersjön att uppgå till 250 miljoner ton år 2015, och tankfartygen som transporterar oljan kommer också att bli större.”

– Allvarliga oljeolyckor på olika håll i världen, till exempel Prestigeolyckan i Spanien 2002 och Exxon Valdez i Alaska 1989, har visat att spåren efter en oljeolycka syns i naturen ännu efter flera årtionden. Det som kanske syns mest är oljenedsmutsade fåglar, men oljan påverkar också fiskarnas rom och fiskynglen, bottendjuren, planktonen och strandvegetationen. I kalla och syrelösa förhållanden bryts oljan ner långsamt, och under höststormar eller då havet är täckt av is på vintern är det synnerligt svårt att samla in oljan.

Det är onödigt att tala så mycket om skyddet av Östersjön när klimatförändringen är ett mycket allvarligare miljöhot.

Stämmer inte!

– Klimatförändringen påverkar också tillståndet i Östersjön, så arbetet för att avvärja klimatförändringen stödjer arbetet för att skydda Östersjön och vice versa. Ju bättre tillståndet är i Östersjön, desto bättre kan havet klara av följderna av klimatförändringen. Klimatförändringen gör att temperaturerna stiger och regnen ökar. Den ökade avrinningen från åar och älvar sänker salthalten i kustvattnen och framför allt ökar mängden näringsämnen som rinner ut i havet från avrinningsområdet. När näringsämnena i havet ökar och vattentemperaturen stiger ökar de skadliga algbloomningarna som drar nytta av detta. Klimatförändringen trappar alltså upp eutrofieringen i Östersjön.

Gör något!

– Gå med i WWF:s frivilliga oljebekämpningskår.

Leif Johansson hoppas liksom många andra fiskare att EU ska göra något för att minska skarv- och sälbestånden.

© Leif Weckström

Fiskaren kalasar gärna på stekt flundra

Fiskare **Leif Johansson**, 62, skulle gärna fiska gös. Men han får sällan gös i sina nät. "Ännu för fem år sedan fanns det gott om gös, men nu har den minskat", berättar Johansson. Därför fiskar han mestadels abborre. Johansson har bott och yrkesfiskat på Stora Ängesö i över 40 år – och lagt märke till förändringarna i havet och framför allt i det som havet ger. Han är en Finlands ungefär 700 yrkesfiskare i havsområdet.

"Fiskbeståndet minskar hela tiden. Och vi yrkesfiskare blir också hela tiden allt färre", säger Johansson.

Leif Johansson vill helst få gös (t.v.) i sina nät, men flundra och abborre (t.h.) duger också som matfisk.

© Tuulikki Holopainen

I yrkesfiskarnas ögon är braxen en skräpfisk och mängden braxen i havet ökar. Också skarvar och sälar finns det allt mer av, och Johansson misstänker att de äter den värdefulla gösen. Johansson tycker det vore bra om EU skulle göra något för att skarv- och sälbestånden kunde minskas. Östersjöströmming och abborre är fiskar som alla känner, medan flundran är mer obekant för många.

Flundran är en platt fisk som konstigt nog har båda ögonen på samma sida. Flundran lever på botten och gömmer sig gärna i sanden. "Östersjöflundorna är rätt små, jag vet inte varför de inte blir större. Det finns hur mycket små flundror som helst", säger Johansson.

Men också småflundorna är goda, säger Johansson.

Hans recept är enkelt:

- Vänd filéerna i rågmjöl smaksatt med salt.
- Stek med smör i stekpanna.
- Servera med kokt potatis.

Juha Nurminen säger "att de politiska aktörerna borde våga prioritera åtgärderna för att skydda Östersjön och effektivt genomföra dem, eller medge att Östersjön enligt deras mening inte är någon prioritet".

© Tuulikki Holopainen

Myt eller verklighet?

"Finländarna har ingen orsak att yvas över avloppsvattenreningen."

JUHA NURMINEN
styrelseordförande för
John Nurminens stiftelse,
Nurminen Logistics Abp och
John Nurminen Oy.

Kuststaterna kan inte ensamma rädda Östersjön, utan åtgärder behövs också på Östersjöns avrinningsområde som i Vitryssland.

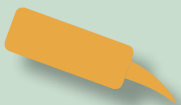
Stämmer!

– Fosforutsläppen i Östersjön skulle kunna minskas med 1 300–1 500 ton endast genom effektivare avloppsvattenhan-

tering i Vitryssland. Därför verkar också John Nurminens stiftelse i Vitryssland.

– Nästan 90 miljoner människor i 14 länder belastar Östersjön. Östersjöns problem berör alla dess kuststater samt städerna och landsbygden på avrinningsområdet. Vi som bor längs Östersjöns kuster eller i städer vid floder och älvar som mynnar ut i havet har bidragit till övergödningen av Östersjön genom att vi under årtionden släppt ut vatten från hushåll, jordbruket och industrianläggningar i Östersjön. I Finland är jordbruket fortsatt den största förorenaren av våra kustvatten, men om man ser på hela Östersjön så kommer de största enskilda fosforutsläppen med avloppsvatten från Kaliningrad och stora städer i nordvästra Ryssland, Vitryssland och Polen.

Det är helt onödigt att finländarna betalar för reningen av avloppsvatten i S:t Petersburg och Hatsina. Låt Ryssland ta hand om sitt eget smutsvatten.

Stämmer inte!

– En effektiv rening av avloppsvattnet från städer som S:t Petersburg och Hatsina är det snabbaste och mest kostnadseffektiva sättet att minska belastningen av Östersjön och därmed förbättra tillståndet också i Östersjöns mest eutrofierade bassäng, det vill säga Finska viken. Det är i praktiken omöjligt att i samma omfattning minska utsläppen i Finland utan extremt radikala beslut som att helt och hållet upphöra med jordbruket.

– Finländarna betalar endast en liten bråkdel av vattenreningen i S:t Petersburg och Hatsina – ryssarna betalar själva lejonparten både av investerings- och driftskostnaderna. Med detta katalytiska stöd kan vi föra in modern teknik för rening av avloppsvatten till dessa städer, en teknik som inte tidigare överhuvudtaget varit känd i Sovjetunionen.

– Finländarna har ingen orsak att yvas över sin avloppsvattenrening. Fram till

1985 leddes vattnet från reningsverket i Nordsjö ut i Gammelstadsviken. År 1987 började man leda ut avloppsvattnet i havet åtta kilometer från kusten. Fortfarande avskiljer Finland inte kväve i den omfattning som EU:s avloppsvattendirektiv kräver.”

– I Finland anses det på många håll att en effektiviserad kväveavskiljning i reningsverken är besvärlig och svår. Men ändå avskiljer till exempel Helsingfors frivilligt och till rimliga kostnader ungefär 90 procent av kvävet från avloppsvattnet. I många andra kommuner i vårt land får invånarna skämmas. I S:t Petersburg avskiljs kväve effektivare än i Finland.

Staterna och kommunerna har inte råd eller vilja att rädda Östersjön, därför måste privata företag finansiera olika projekt.

*Stämmer inte –
men påståendet
innehåller
en viss sanning!*

– Finansiering från privata företag och enskilda kan inte ersätta offentliga aktörers finansiering, men den kan fungera som katalysator för innovativa skyddsåtgärder och föra in nya perspektiv.”

– Trots att det är viktigt att statsledningen synligt engagerar sig i olika projekt, verkar det ibland som om festtalen inte leder till resultat. Politiskt engagemang och politiska beslut är viktiga, men också medborgaraktivitet behövs.”

Ilkka Herlin anser att företagen behövs i arbetet för att skydda Östersjön, eftersom samhället inte ensamt kan ta hand om alla projekt.

© Tuulikki Holopainen

Myt eller verklighet?

"Finansiering från företag behövs om man snabbt vill rädda Östersjön."

ILKKA HERLIN

styrelseordförande för Cargotec Oy
och grundare av stiftelsen
Baltic Sea Action Group (BSAG)

Ett stort problem i Östersjön är omfattande syrelösa bottenområden, och någon lösning på detta problem har inte hittats.

Stämmer!

– Ungfär en sjundedel av Östersjöns botten är död. Det finns så stora mängder näringsämnen på havsbotten att den interna belastning de orsakar och syrebristen har blivit ett av de största

problemen i Östersjön. Lösningar söks för att minska belastningen men några undergörande medel finns ännu inte. I det här skedet är det värt att skära ner på all belastning utifrån, det vill säga från länderna i avrinningsområdet, och att satsa på forskning om hur havsbotten kan rehabiliteras. Om torskbeståndet skulle vara normalt och torsk kunde fiskas på ett hållbart sätt, skulle man samtidigt få bort en betydande mängd näringsämnen och dioxin från havet.

De löften som gavs vid Östersjötoppmötet Baltic Sea Summit, som arrangerades av finska statsmakten och Baltic Sea Action Group, kommer inte att ge några resultat eftersom rekommendationerna inte är bindande enligt internationell rätt.

Stämmer inte!

– Vid konferensen gavs förbindelser om konkreta åtgärder. Arrangörerna ville ha en så stor politisk tyngd som möjligt bakom redan överenskomna åtgärder. Vidare ville man öka staternas satsningar och framför allt sammanföra den privata och offentliga sektorns krafter för att genomföra åtgärderna. Hela idén var att gå från ord till handling och från avtal till resultat, och för det behövs stöd från högsta möjliga politiska nivå, vidare behövs företagens know-how och medborgarsamhällets insatser.

Staterna har varken råd eller vilja att rädda Östersjön, därför måste privata företag finansiera olika projekt.

Stämmer inte!

– En stor del av allt som görs är samhällsprojekt, som inte ens formellt kan överföras på den privata sektorn. Privatsektorn kan under inga omständigheter ta hand om alla projekt för evig tid, utan myndigheterna måste ta huvudansvaret.

– Finansiering från företag behövs för att snabba på aktionerna för att rädda Östersjön. Den mest betydelsefulla finansieringsformen är företagets egen forskning och produktutveckling, där deras satsningar sammantaget är enormt mycket större än det offentliga stödet för att ta fram nya metoder och tillämpningar. Om vi får företagen att öka sin egen verksamhet visavi Östersjöarbetet, så ger det enormt stora summor för arbetet med att rädda Östersjön. Detta i kombination med den offentliga sektorns åtgärder är det bästa sättet att hjälpa Östersjön.

Gör något!

– Titta på BSAG:s animationsfilmer på adressen www.bsag.fi. De ger tankar om sambandet mellan exempelvis jordbruket och avloppsvattnet.

– Man inser snabbt att Östersjön är ett pilotområde i världen vars problem och lösningar inte endast har att göra med att rädda Östersjön, utan med hela jordens, människans och naturens framtid.

Projektet Tankerskydd

När trafiken ökar i Finska viken ökar också risken för en oljeolycka. Arbetet för att förhindra oljeolyckor måste tas på lika stort allvar som förhindrandet av en kärnolycka: en oljetankerolycka får helt enkelt inte inträffa. Det står helt klart att navigeringspraxis i Finska viken måste ändras.

John Nurminens stiftelse har tillsammans med Trafikverket, Trafiksäkerhetsverket och Neste Oil samt många andra expertorganisationer initierat projektet Tankerskydd, som ska införa samma säkerhetspraxis i sjötrafiken som inom flygtrafiken.

Avsikten är att senast 2013 ska alla tankfartyg som trafikerar i Finska viken använda sig av en ny, förutseende och dubbelriktad navigationstjänst, som gör det enkelt att sända färdplanen från kommandobryggan till en fartygstrafiktjänst i land. Den planerade rutten kan alltså i realtid meddelas trafiktjänsten i land och där kan man bättre än tidigare förutse eventuella risksituationer och ge rekommendationer om alternativa rutter. Den mest sannolika orsaken till en olycka är ett mänskligt misstag vid navigeringen och avsaknaden av information på kommandobryggan om att fartyget är på väg mot ett grund.

Projektet Tankerskydd är ett exempel på ett konkret projekt, som gagnar både den offentliga och privata sektorn och dem som använder tjänsten. Parterna och aktörerna är flera: oljeproducenter och oljebolag, befraktare, hamnar och rederier samt myndigheterna som dirigerar fartygs-trafiken och ansvarar för trafiksäkerheten. Stiftelsens roll i denna typ av projekt har varit att fungera som katalysator och brobyggare.

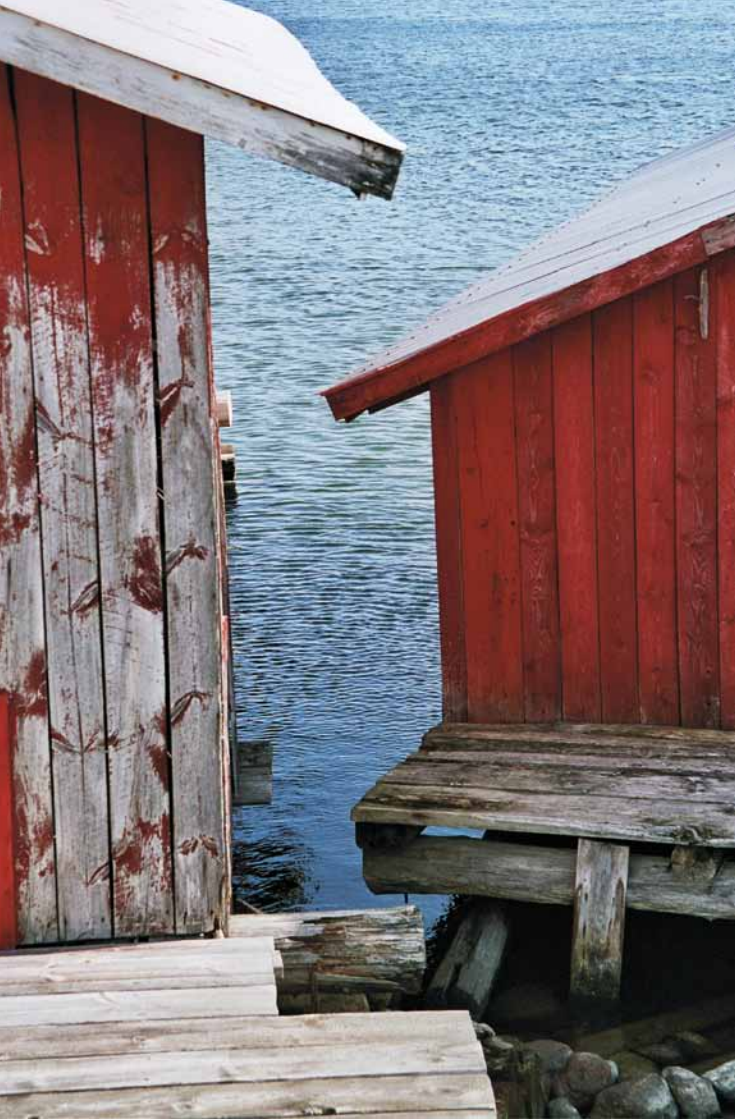
Korpo, Katthammarsvik, Kuolka

Nio korta kapitel om kärleken till ett hav

© Tuulikki Holopainen

KJELL WESTÖ

© Janne Gröning/Baltic Sea Action Group

*Ute på de solvarma lavarna kilar småkrypen,
de har bråttom som sekundvisare - tallen kastar en skugga,
den vandrar sakta som en timvisare – inne i mig står
tiden stilla, oändligt med tid, den tid som behövs för att
glömma alla språk och uppfinna perpetuum mobile.*

Tomas Tranströmer: Östersjöar (1974)

1

Den 27 juli 1988, berättar den fångstdagbok jag sedan skulle föra i många år, gjorde jag min första fisketur i vuxen ålder. Det var i Korpo i Åbolands skärgård. Jag var en nykomling vid havet: jag hade tillbringat mina barndomssomrar i insjö-Finland, men nu hyrde min fru och jag och vår lilla son ett strandhus i Galtby by. Huset var förfallet och vi fick hyra det för en spottstyver per år, för vi kände ägarna och dessutom hade affärstänkandet inte nått Åbolands skärgård då ännu.

Jag hade nog fiskat som pojke men aldrig varit mycket till fångstkarl. Men nu hade jag suttit i en motorbåt och sett en kompis drillar en stor gädda vid en vasskant. Det hade skett en vecka tidigare medan värmeböljan ännu pågick, gäddan hade kommit undan men jag hade gripits av tanken att det kanske kunde finnas fisk i vattnen väster om Galtby.

Högsommaren 1988 var het (men inte på långt när lika het som rekordsommaren 2010 skulle bli 22 år senare). Den 27 juli hade det redan börjat regna, regnen var ihållande men det var fortfarande varmt. Mina svärföräldrars sommarhus låg bara några kilometer från vår hyrstuga. Jag körde dit och frågade min svärfar om jag fick låna hans lilla aluminiumbåt och ett kastspö och en rulle och några skeddrag, jag tänkte åka till Fölisholmssundet och kasta efter gädda, sa jag. Min svärfar, som hade slutat spinnfiska tio år tidigare för att det kom så dåligt med fisk, svarade att jag fick låna allt jag ville, men jag gjorde nog bäst i att inte förvänta mig någon fångst.

Jag begav mig till sundet där kompisens hade tampats med den stora gäddan, och där i det varma sommarregnet och den sydvästliga brisen fick jag – så står det i fångstdagboken som jag omedelbart började föra – tre gäddor inom loppet av fyrtio minuter, och dessutom hade jag några till på kroken. När jag visade upp gäddorna för min svärfar tändes en intresserad glimt i hans ögon. ”Jaså,

har dom kommit tillbaka”, sa han, och inom loppet av några dagar hade han kontaktat sin fiskekumpan Reidar och de hade återupptagit den redan nerlagda hobbyn.

2

Jag förstod det först efteråt, sedan när allting hade blivit sämre, men den tioårsperiod som följde blev en fiskets guldålder för mig. De gyllene åren började med en lärlingsperiod. Min svärfar var en skicklig och mångsidig fiskare, kunnig i spinnfiske och mete och nätläggning, och under de följande somrarna visade han mig de bästa fiskeplatserna nära Galtby och de rätta sätten att fiska.

I början var mitt nybörjarskap så uppenbart att det blev pinsamt. En stilla lördag med duggregn den första hösten fiskade jag från en båt och min svärfar och Reidar från en annan. Vi låg för ankar i samma innerfjärd, vid varsin grynna kanske en halv sjömil från varandra. Jag fick inga napp, men med jämna mellanrum kunde jag se hur det plaskade, nästan kokade i vattnet nära deras båt: jag såg att de drillade fisk, av plaskandet att döma stor fisk dessutom. Jag tog upp ankaret, startade motorn, åkte den knappa kilometern över fjärden och föreslog att jag skulle få fiska en stund vid deras grynna och ta en fisk hem till familjen jag också. Samtidigt kastade jag en förstulen blick in i deras båt och såg att det låg tre stora gäddor, en mindre havsöring och några abborrar i fångstlådan. Min svärfar och Reidar nickade bifall, tog upp ankaret och körde iväg – rakt till grynnan där jag legat. Nöjd började jag kasta vid min nya fiskeplats. Inget hände. Minuterna gick, kast följde på kast men vattnet låg stilla och dött. När jag efter en stund vred på huvudet såg jag hur det plaskade vilt i vattnet där på andra sidan fjärden. Min svärfar drillade en stor gädda vid stenen där jag just kastat i över en timmes tid utan resultat.

Men jag lärde mig.

Jag lärde mig var gäddorna stod under olika årstider och vid olika vindar, jag lärde mig när det lönade sig att fiska efter dem på grunt vatten med skeddrag och när det fungerade bättre med djupgående wobblers.

Jag lärde mig att abborren gick i stora stim från och med augusti, och efter några år hittade jag på egen hand en brant som låg intill en djupränna och gav abborrar på över kilot till den som använde jigg i stället för spinnare eller skeddrag. Det var första gången jag fick undervisa min läromästare: min svärfar hörde till en fiskargeneration som betraktade jiggen med viss misstänksamhet.

Jag lärde mig hur man skulle lägga ut flundernäten med Notaholmsgrundet som riktmärke för att nätraden skulle ligga rakt över Flundergropen. Flundergropen var en sandbank på cirka åtta meters djup mitt i Kyrkfjärden. Banken drog till sig blåmusslor som i sin tur drog till sig sandskäddor och piggvarar, och ibland kändes det som om alla människor i norra Korpo lade ut sina sommarnät där. Ändå räckte flunderorna till för alla.

En iskall kväll i början av juni fick jag min första havsöring inne i en gäddvik. På hösten samma år fick jag en jätteöring, över sju kilo, vid ett stenrev bara femtio meter från den stora farleden där Sverigebåtarna och lastfartygen går. Småningom lärde jag mig att öringen höll till vid steniga uddar och rev på hösten, men på våren kunde den finnas var som helst där vattnet var lite varmare än i omgivningen.

Det var inte bara drömmen om fångst som drev mig. Nog pirrade det av förväntan när båten puttrade ut från hemmahamnen i gryningen eller några timmar före solnedgången. Och visst hade jag en varm, nästan loj segerkänsla i kroppen när jag återvände med välfylld fångstlåda i skymningen eller en bit in på förmiddagen. Men det var så mycket annat också. Det var tjärdoften och den ständiga halvskymningen i båthuset. Det var holmarnas lavskrovliga klippor. Det var djupblå septemberdagar och rena, jodbruna tångruskor som vajade i de skyddade sunden. Det var ankarets metalliskt svala tyngd och kvällssolens rost i trädtopparna. Det var de skära maneterna som pumpade sig fram i ytvattnet när hösten kommit och havet kylts av, det var sättet på vilket de förvandlades till oformlig gelé när man försökte lyfta upp dem. Det var lukten av järn på mina fingertoppar från krokarna jag nyss vässat. Det var också de fåtaliga morgnarna då ingen fisk ville hugga: att då ligga för ankar och hålla upp en mugg kaffe och äta en ostsmörgås och fundera på vilka specialknep man skulle ta till för att få igång dem. Det var novembers fula brungula färgskala, det var de grå och frostkalla vindarna kring mina stelfrusna fingrar som slöt sig kring gasreglaget, och det var till och med nollfisket genast efter islossningen, de där första isfria vårdagarna då både fisken och jag var huttrande olustiga trots att solen redan stod högt på den blekblå himlen.

Jag förälskade mig helt enkelt i hela konceptet. Konceptet hade först ett snävt namn, eller egentligen två: Åbolands skärgård, Skärgårdshavet. Senare, när erfarenheterna blivit fler, fick förälskelsen ett utvidgat, mer heltäckande namn: Östersjön.

Det paradoxala är, att där jag bara såg de rena tånggruskorna – botten såg frisk ut också i Fölisholmssundet närmast åkrarna – och det kraftigt gröna abborrgräset och den djupblå himmelsspegligen och de skära maneterna, där talade de äldre, de som mindes 1950- och 1960-talen, redan om något förlorat.

Kanske är det så, att förälskelsen måste vara blind, medan sorgen över en förlorad kärlek lätt blir skoningslös.

I varje fall så talade de äldre om svunna vatten så klara att man kunde se abborrar och stora gäddor simma nere på sex meters djup, de talade om vassruggar där gäddorna stod så tätt att wobb-lern träffade en fisk i huvudet vid varje kast, de talade om tångskogar så vajande och väldiga att jag inte ens kunde föreställa mig dem.

Det här var alltså under åren då vi fortfarande kunde få 100 flundror på fyra nät i Flundergropen och då alla båtförsedda Galtbybor lade ut ytnät för lax och öring på hösten. Jag lyssnade inte på de äldres historier. Eftersom jag vistades intill ett ymnighetshorn, kunde jag inte föreställa mig annat än att allting skulle förbli just så bra som det var.

3

*I det klara vattnet lyser tångskogarna, de är unga,
man vill emigrera dit, lägga sig raklång på sin spegelbild
och sjunka till ett visst djup – tången som håller
sig uppe med luftblåsor, som vi håller oss uppe med idéer.*

Tomas Tranströmer: Östersjöar (1974)

När min förälskelse började utvidgas och treva efter sitt nya namn, skedde det i etapper.

Den första etappen: Ett nytt fiskeställe. Det låg i Finska viken, i Nyland, i det yttersta havsbandet cirka tio mil väster om Helsingfors. Jag fick fiska där tack vare en barndomsvän som hade tillgång till vattnen. Och det var inte vilka vatten som helst. Där fanns några av de bästa havsöringsstränderna jag sett. En av öarna vette mot söder men hade en smal, mer än hundrafemtio meter lång udde ut mot sydväst och den öppna fjärden. Botten var perfekt. Fin ljus sand, täta tånggruskor, mindre stenar nära land, stora stenblock

på flera meters djup. En så kallad leopardbotten, ljus och mörkt om vartannat, havsöringens favoritbiotop. Om vattnet var tillräckligt kallt och det var pålandsvind stod det alltid en öring eller fler i strandvattnet längs udden.

Och en sjömil längre ut, som sista utpost mot det öppna havet, låg en handfull släta klipphällar, Trutgrunden. Vid deras sydstränder var vattnet kristallklart och nere på fem meters djup vajade tångskogar så yviga och jodbruna att jag plötsligt förstod att de gamla inte ljugit när de talat om hur havet sett ut på 1950-talet och tidigare.

4

Det finns dagar då Östersjön är ett stilla oändligt tak.

Dröm då naivt om någonting som kommer krypande på

taket och försöker reda ut flagglinorna,

försöker få upp

trasan –

flaggan som är så gnuggad av blåsten och rökt av

skorstenarna och blekt av solen att den kan vara allas.

Men det är långt till Liepaja

Tomas Tranströmer: *Östersjöar* (1974)

Under de där gyllene fiskeåren råkade jag en majmånad resa omkring i Lettland. Det var när murarna nyss hade fallit och gränserna öppnats. En dag förde våra värdar oss upp längs Rigabuktens västsida, ända upp till Kuolka-udden. Där stod vi sedan inför Östersjöns anlete, stod i den starka solen och den hårda vinden och talade med några liviska fiskare. En av dem hette Alfons Berthold. Han var nästan nittio redan då, han lever nog inte längre. Berthold hade studerat till yrkesfiskare i Finland i början av trettioalet. Han talade fortfarande en fullt begriplig finska. När han i tiden

återvände hem från Finland hann han utöva sitt yrke bara några år. Så kom kriget. Och efter kriget fick han fortfarande inte fiska. Sovjetarmén behövde kusten och havet för militära ändamål, och liverna tvingades stanna på land. Fiskebåtsvraken låg fortfarande kvar på stranden efter mer än femtio år. Berthold och de andra Kuolkaborna bjöd på röka flundror, så pyttesmå och magra att jag omedelbart tyckte synd om våra värdar. Ändå förstod jag att liverna verkligen hade bullat upp för oss. Men jag levde själv vid ymnighetshornet och var van vid sandskäddor stora som tallrikar och piggvarar stora som dasslock. I mina sjutton år gamla anteckningar om Kuolka står det: "Sanden så ljus att den är nästan vit. Också solljuset vitt. Båtvraken grå, murkna, inte ens lik längre, bara skelett. Den gamle fiskarens flaggstång lika grå i träet, lutar som tornet i Pisa. Vägen härifrån till Helsingfors är kortare än vägen från Helsingfors till Vasa. Ännu för några år sedan låg det här stället som på en annan planet."

5

Vinden går i tallskogen. Det susar tungt och lätt,

Östersjön susar också mitt inne på ön, långt inne i skogen

är man ute på öppna sjön.

Den gamla kvinnan hatade suset i träden. Hennes ansikte

stelnade i melankoli när det blåste upp:

"Man måste tänka på dem som är ute i båtarna."

Tomas Tranströmer: *Östersjöar* (1974)

Min förälskelse beseglades strax före millennieskiftet. Det var då jag upptäckte Gotland, den stora ön mitt ute i Östersjön.

Det är i huvudstaden Visby jag vistas. Sedan 1999 åker jag dit för att skriva varje år. Jag brukar stanna två eller tre eller fyra veckor. Jag är aldrig där under högsommaren, då Visby kallas Rosornas stad och Stockholms politiska elit kommer farande för Almedalsveckan. I stället åker jag under vintern. Då är det stilla och tyst i den forna hansastaden innanför de gamla murarna, det är bara stormen som väsnas. Det drar kallt i husen uppe på klinten och man sveper in sig i en filt eller går ner till domkyrkan och tänder ett ljus för dem som måste vistas ute på haven. Hösten är

också bra, grönskan dröjer sig kvar länge och havet har magasinerat värme under sommaren. Eller våren, sena aprilkvällar då Östersjön ligger stilla och den japanska magnolian blommar på bar kvist i stadsträdgården och öringfiskarena står i sina vadarbyxor i strandvattnet strax nedanför lasarettet och kastar sina drag ut mot pallkanten där strömmarna är starka och havet blir bråddjuft.

Jag har hyrt bil och kört omkring på Gotland många gånger, sådana årstider då turisterna är få och allt ter sig så som det tett sig i århundraden, det vill säga ganska kargt och fattigt.

Ingen by är för liten för att ha en egen kalkstenskyrka. I det starka vårljuset ser kyrkorna nästan vita ut. I närheten av kyrkan finns alltid en beteshage ingärdad av en mossbelupen mur eller en gisten gårdsgård, och i hagen betar får. Jag brukar önska att minst ett av fåren skall vara svart, och jag blir aldrig besviken.

Uppe på Fårö står raukarna som gympumpade, vresiga giacomettifigurer och vakar över havet. På Ingmar Bergmans tid vakade de levande fåröborna över honom: de turister som frågade efter regissörslegendens hus guidades alltid i fel riktning.

Jag tar färjan från Fårö och kör tillbaka söderut, väljer öns östra sida och köper fisk från rökeriet i Katthammarsvik, äter av den feta fisken och kisar ut över havet och inbillar mig att jag skymtar Liepaja och Ventspils. Det är en illusion förstås, avståndet är för långt. Men där jag står är det närmare till Baltikum än till Stockholm.

Nere i sydost har jag ett favoritställe. En flack och stenig halvö som verkar fortsätta minst en mil ut i havet. (I själva verket handlar det bara om några kilometer.) Stormen har vräkt omkull enbuskar-na, de klamrar sig envist kvar, i skymningen ser de ut som knotiga troll. Längst ute på udden finns en övergiven fyr med en stor fyrvaktarstuga, på andra sidan bukten ligger en gammal fiskehamn. Halvön heter Närsholmen, och i en bok jag skrev ”gav” jag den till en romankaraktär, en finsk yngling som använde droger och smugglade sprit och var vilse i livet på alla sätt, han hette Ariel och jag ville ge honom något vackert. Också andra har fascinerats av Närsholmen: den ryska filmregissören Andrej Tarkovskij spelade in sin sista film *Offret* där ute.

6

Jag måste först skriva detta:

I vår befogade och rättmätiga oro för hur det skall gå med hav-ven, med sjöarna, älvarna, med hela naturen, begår vi ofta ett tankefel. Vi tyr oss till tanken på ett enkelt, oskyldigt och rent förflutet.

Det har inte – åtminstone inte på väldigt länge – funnits något

”rent” ögonblick, där människorna levt på ett förnuftigt och ekologiskt hållbart sätt.

I en bok om Barcelonas historia läser jag att floderna som under senmedeltiden flöt genom staden kallades Cagalell och Merdanca. Både namnen betyder ungefär ”Skitfloden”.

Londonfloden Themsen var sannolikt mer förorenad under industrialismens första årtionden än den är i dag.

I Helsingfors förbjöd man på 1910-talet arbetarkvinnorna att byka vid Sörnäs strand, vattnet var för smutsigt. Så sent som på 1930-talet, berättar en källa, undvek älskande par att ta sina kvällspromenader runt Tölövikens sommartid. Där var vackert, men där stank för mycket, sannolikt på grund av avfallet som rann ner från fabriker uppe i Berghäll.

Många människor i min generation minns barndomsberättelser om farfäder som löste problemet med sommarstugans sopor genom att ro ut på fjärden och dumpa soporna där vattnet var som djupast. Sådant skedde både i skärgården och vid insjöarna. Vattendragen var stora och mäktiga och man trodde att de kunde svälja allt.

Vi som lever i dag beter oss inte nödvändigtvis sämre än människorna förr. Det är till och med troligt att det förhåller sig tvärtom: dagens västerländska människa är i genomsnitt mer miljömedveten än hennes föräldrar och förfäder var. Många gör sitt bästa för att leva på ett ansvarsfullt och ekologiskt hållbart sätt.

Men vi är många, vi är fler än tidigare. Och vi är resursstarka. De flesta av oss har råd med bekvämligheter och rekreation som en gång var lyx för ett fåtal. Och vi har också vuxit upp i ett rastlöst och dynamiskt samhälle där vi tagit till oss tankar om ständig tillväxt och ständig maximering av allt. Visst vill vi att haven skall må bättre, visst vill vi minska vårt ekologiska fotavtryck. Men vi vill göra det utan att ge avkall på något. I intima samtal talar vi om *down-shifting* och om att leva ett enklare liv, men idén om en tillvaro där vi frivilligt begränsar oss och skär ner är inte internaliserad ännu, varken på individ- eller kollektiv nivå.

Vi är inte nödvändigtvis mer själviska eller mer destruktiva än våra förfäder och anmödrar. Men vi råkar leva sent på jorden.

7

*Nu, hundra år senare. Vågorna kommer in från no man 's water
och slår mot stenarna. Det är inte som det var att gå längs stranden.
Man måste gapa över för mycket, föra många samtal på en gång,
man har tunna väggar.
Varje ting har fått en ny skugga bakom den vanliga skuggan
och man hör den släpa också när det är alldeles mörkt.*

Tomas Tranströmer: *Östersjör* (1974).

Jag har aldrig kommit över det som hände under den senare hälften av 1990-talet och strax efter millennieskiftet.

I vissa fall kändes det som om det som hände hände över en vinter. I andra avseenden var förändringarna mer smygande.

Plötsligt en sensommar var abborrbranten, den som varit så bombsäker, tom. Där fanns ingen fisk, och jiggen studsade inte längre mot ren stenbotten utan var täckt av en brungrön algmassa när den kom upp till ytan.

Flundergropen gav inga flundror längre, bara simpor. Där kunde jag nästan räkna ut hur det hela gått till: död algmassa hade fallit till botten och täckt sandbanken, blåmusslorna hade försvunnit och med dem flundrorna. Jag mindes fiskarena i Kuolka och deras miniatyrflundror. De hade ändå fångat *något*ing, vi fick inga flundror alls längre.

Följsholmssundets lerbotten hade blivit svart och stinkande. Blåstången fanns nog kvar men var övervuxen av alger. Abborgräset orkade inte längre växa upp till ytan, och gäddorna trivdes inte i sundet längre. Småningom började gäddorna minska också i de andra sunden och vassvikarna, och en bit in på 2000-talet började minskningen synas i den lokala gäddfisketävlingens resultat, båtla-gen fick ingen fisk längre.

Det som hände med Östersjön märktes också vid min perfekta öringstrand, den långsmala udden i yttersta havsbandet. Sanden fanns kvar, och stenarna, men det hade blivit glest mellan tångruskorna. Jag fick fortfarande en och annan öring, men udden svek oss allt oftare. Inte ens ute vid Trutgrunden vajade tångskogarna lika täta som förr.

Förändringarna gjorde mig bestört. Ändå försökte jag intala

mig att det handlade om naturliga fluktuationer. Sådana hade ju förekommit förr: via min svärfar visste jag att fisket varit uselt på 1970-talet, och jag hade sett hur överraskad och glad han blev när han upptäckte att fisken återvänt.

I början av 2000-talet hade min svärfar redan slutat fiska, hans hälsa hade blivit sämre. Jag berättade inte för honom hur dåligt havet mådde, jag sa bara att det kom mycket mindre fisk än under våra glansdagar i början av 90-talet, och tillade att jag inte hann fiska särskilt ofta, jag hade så mycket skrivjobb i stan.

8

Människans anpassningsförmåga är märklig, beundransvärd – och skrämmande.

Efter Tjernobylexplosionen 1986 följde en period då väderleksrapporterna hade ett tillägg: nivån av radioaktiv strålning. Vi vande oss.

Efter katastrofrapporterna om ett allt tunnare ozonskikt började väderleksskartorna varna oss för stark UV-strålning. Snart blev varningarna en del av vår vardag.

Någon gång under den senare hälften av 1990-talet blev de blå-gröna algerna en del av Östersjösommarerna. Snart mindes ingen den gamla tillvaron, där simförbud vid badstränderna på grund av giftiga algbälten skulle ha betraktats som science fiction.

När jag var ung journalistvikarie på *Hufvudstadsbladet* fanns det vissa reportage som hörde sommaren till. Till exempel reportaget om människor som gillar glass, eller reportaget om hur stadens parkavdelning jobbar för att hålla grönområdena i skick. Ett nyare men redan hävdvunnet sommarreportage är det med bilder av havsforskare som håller upp rör med svarta och stinkande bottenprover. Rubrik: "Havet mår dåligt."

Vi har vant oss. Varför skulle vi inte? När man tvingar oss, vänjer vi ju oss till och med vid mångåriga krig.

Ibland tänker jag på alla hetsiga och onödiga diskussioner jag lyssnat till och deltagit i, diskussioner där man försökt finna en syndabock, velat peka ut en skurk som ensam är skyldig till att Östersjön mår dåligt. Länder skyller på varandra, yrkesgrupper skyller på varandra, stadsbor skyller på jordbrukare och vice versa. Än heter skurken Wisla, än Neva, än Jordbrukaren, än Fiskodlaren, än Seglarens Septitank.

Ett sådant utväxlande av beskyllningar är lönlöst, det visste den svenske poeten Tomas Tranströmer när han gav ut den fina diktsam-

lingen *Östersjöar* år 1974. I dikterna rör sig Tranströmer över hela Östersjöområdet och fram och tillbaka i tiden, och varje rad i boken andas insikten att dået är en del av nuet, att vi har detta hav gemensamt, att vi delar villkor, att Östersjön är allas.

Eller ingens, skulle kanske den spetsfundige säga.

Men det är bättre att säga "allas", det är det första steget till att bära ansvar.

9

Marinmålningen och skogsmålningen mörknar tillsammans.

Också femvåningsträdens grönska blir svart.

"Varje sommar är den sista". Det är tomma ord

för varelserna i sensommarmidnatten

där syrsorna syr på maskin som besatta

och Östersjön är nära

Tomas Tranströmer: *Östersjöar* (1974).

En tryckande varm juliförmiddag 2010 står jag på verandan i Korpo och sorterar min avlidna svärfars fiskeredskap.

Jag kasserar de flesta av näten. De är gamla, de är smutsiga av torkade alger, maskorna har redan blivit alltför sköra.

Jag hittar några urgamla Hi-Lo-wobblers från Abu Svängsta. De kunde ha blivit samlarobjekt ifall de inte varit i så flitig användning: krokfästena och de ställbara hakskedarna är ärgade och rostiga.

Jag hittar min svärfars fina Gary Loomis-kastspö, en sen gåva som jag misstänker att han aldrig hann ta i bruk.

Jag bestämmer mig för att använda det vid höstens havsöringsfiske. Spöet är åtta fot långt, smäckert och hyperkänsligt. En fullvuxen, vilt hoppande öring där i andra ändan av linan skulle säkert vara en upplevelse.

Under den svenska tiden, på 1700-talet, levererade fiskarbefolkningen i Korpo socken ibland strömming till hovet i Stockholm.

Nu finns det ingen yrkesfiskare kvar på Korpolandet, och de rökta flundrorna som säljs på sommartorget har redan i flera år kommit från Göteborg eller Gotland.

Dagen då jag står och plockar med min svärfars redskap intervjuar *Hufvudstadsbladet* en yrkesfiskare i den nyländska skärgården. Fiskaren berättar om sin nya giv: han försöker fiska innerviksbottnarna fria från braxen och fångar hundratals och åter hundratals ton skräpfisk i sina ryssjor. Den mal han sedan ner och säljer som gödsel.

Min magiska öringudde ligger inte särskilt långt från stället där yrkesfiskaren bor. Udden, som för mig representerar både den goda ensamheten och det vildaste vilda, är trängd av civilisationen från alla håll. Några sjömil ut skall den stora naturgasledningen från Ryssland till Tyskland gå. En bit österut, ute på öppna havet, planeras en jättestor vindkraftspark. Och en bit norrut, in mot fastlandet, växer ett ”exklusivt skärgårdsparadis för folk med krav på god service” fram.

Mina fiskedagar finns förevigade i den gamla fiskedagboken. Där finns de djupgröna sensommareftermiddagarna, de rödschiftande abborrfiskeskymningarna, de tysta morgnarna, de kulna och byiga novembervindarna, de annalkande åskvädren från Houtskär och Skiftet.

Lika magiska som de där ögonblicken var – språk utan ord – lika torftiga ter sig mina beskrivningar nu. Ord utan språk: *vind SW ca 7 m/s, växl. moln, luft +8, vatten +6, öring 4,6 kg* berättar inget om hur jag kände mig den majkvällen, inget om hur jag bär Skärgårdshavet och Finska viken och hela Östersjön med mig.

Så djupt inom mig bär jag de här vattnen och de här landskapen, att jag tänker förbli en programmatisk optimist. Så länge jag hittar sund och vikar dit blåstången återvänt, så länge jag hör om någon som lagt sitt nät i vägen för ett abborrstim, så länge jag får en öring eller två om året, så länge vattnet fortfarande klarnar upp till hösten och maneterna börjar pumpa sig fram, så länge tänker jag tro på att havet kommer att överleva oss och vår framfart. För egen del drömmer jag om att en enda gång få yttra repliken: ”Jaså, har dom kommit tillbaka.”

English Summary

© Mikko Paartola/Vastavalo

A Bucket of Fish, a Gas Pipe and an Oil Spill

The Baltic Sea is first and foremost about trade. The numbers back this claim up: 85 percent of Finnish foreign trade is transported by sea.

However, an ever increasing part of that trade is energy. And it is difficult to imagine a category of merchandise more political than natural fossil fuels. As a result, the underwater Nord Stream pipeline from Russia to Germany served to drastically divide opinions in the nations that make up the Baltic Sea coastline.

According to numerous experts, the most significant threat to the Baltic is that of an oil spill. This risk is growing as the amount of oil transport traffic increases. The harsh winter conditions and narrow fjords of the Baltic serve to increase this risk. Many experts feel that an oil spill will happen – it is merely a question of when.

In Finland the national oil spill response effort is coordinated by the Environmental Administration. The Administration considers the possibility of a 30,000-ton spill resulting from an oil transport hull breach to be quite realistic. In this event the resources of the Finnish oil spill response team would be inadequate.

Jari Luoto

The Baltic Sea and the European Union

For centuries the Baltic Sea has served as a travel route for people, culture, ideas and goods. For some countries in the region, the sea is the main gate to the world outside. Around 85 percent of Finland's foreign trade passes through the Baltic Sea. The figure is high for some other states, too, including Russia, which has

sharply increased her port capacity on the Gulf of Finland.

Secondly, the total number of ship passengers on the Baltic Sea routes is over 90 million per year. Thirdly, the Baltic is an important route for transporting or transferring energy, and increasingly also for producing it. The transportation of energy – oil and gas – forms a major factor when calculating environmental load and risks in the marine environment.

Nowadays the Baltic Sea holds a prominent place in the joint agenda of the heads of state and government of the region, and with good reason. It is a sad fact that the Baltic Sea is one of the most polluted seas in the world. The bad state of the marine environment is partly due to the fact that the sea is exceptionally sensitive to external load: It is brackish (a mixture of salty and fresh water) and it is shallow (average depth only 55 metres, whereas the Mediterranean Sea has an average depth of 1,500 meters). To these specific features you would have to add the overall environmental impact of the approximately 90 million inhabitants living in the Baltic Sea catchment area.

This combination of large catchment area, plentiful human activity and small body of water makes the sea very sensitive to nutrient enrichment and eutrophication. Other serious problems include hazardous substances that have accumulated in the sea bed.

Crude oil shipments have grown from 45 million tonnes annually some ten years ago to 175 million tonnes in 2010. New Russian oil terminals will allow for annual shipments of 250 million tonnes by 2015. Although maritime safety has improved, the risk of accidents is a serious concern.

The bad state of the marine environment and the growing risks have not gone unnoticed. The Helsinki Commission for the protection of the Baltic Sea was created back in the 1970s to serve as a joint platform for the coastal states. Because of slow progress in the recovery on one

hand and growing environmental consciousness on the other, there has been increased attention during the last three or four years from leading politicians, private actors and ordinary citizens willing to support the aim of regaining a good ecological situation for the Baltic Sea. All of the coastal states made a political commitment in 2007 as part of the Helsinki Commission's Baltic Sea Action Plan to restore the sea to a good ecological situation by 2021. This political commitment needs to be supported with many legislative and practical measures.

The Baltic Sea requires joint international action and new kinds of partnerships. This is manifested in the European Union's first ever macroregional strategy, the EU Strategy for the Baltic Sea Region, adopted in late 2009. With much focus on environmental and maritime affairs, the action plan of the strategy is based on practical projects coordinated by the countries in the region and by the European Commission. Implementation of the action plan could provide a significant boost for the protection of the Baltic Sea.

And finally, eleven states – eight of them represented by their heads of state or government, including Russian Prime Minister Putin – demonstrated a new willingness to act for the sea by gathering in Helsinki in February 2010 for the Baltic Sea Action Summit. The Summit launched some 140 projects, most of them commitments by private entities, and started a new era of public-private partnerships for the benefit of the Baltic Sea.

Eeva-Liisa Poutanen

The Vulnerable Ecosystem of The Baltic Sea

The specific features of the Baltic Sea – its semi-enclosed nature, brackish water, salinity stratification, partial ice cover in winter and large drainage area – make the

Baltic ecosystem particularly vulnerable to various environmental stresses. The sea itself consists of several different sub-basins, which are divided by sills. Therefore, the sea is not uniform. It is unique, and one of the most fascinating sea areas in the world.

The Baltic Sea receives considerable amounts of pollution from the countries around it, and the pressure generated by human activities is intense. In spite of measures already taken, environmental degradation is still severe. Pollution has been going on for such a long time that the sea will recover very slowly.

The most important and urgent challenges we are facing today are related to eutrophication; risks arising from fast-growing maritime traffic and oil transport; the occurrence of persistent harmful substances; and the loss of biodiversity.

No one country can alone be responsible for the condition of the sea or for solving its problems. Joint solutions and good cooperation are needed. Safe shipping, sustainably managed fisheries and recreational opportunities benefit everyone living on the shores of the Baltic.

The ecosystem approach is the current basis for the marine protection. It requires promoting understanding and acceptance by all stakeholders, as well as collaboration in implementing the approach. Marine protection requires a strong knowledge base, sound financial systems and well-functioning administrative structures.

There is a great number of organizations, enterprises and private stakeholders involved in the Baltic Sea related issues, and a great number of important decisions and actions have been made already. There are still many shortcomings and further efforts are needed. Actions to improve the situation are costly but there is a great risk that non-action will result in even higher costs.

This magnificent body of water should motivate us all to continue our work for

the Baltic Sea and the people living on its shores.

Jouni Lind

Agriculture and the Baltic Sea

The Baltic Sea region will be one of the key farming regions in Europe and also globally in view of the developments caused by climate change. The nine countries of the region have somewhat different background historically, for instance in land owning. However, economic integration is a driving force to the stronger cooperation in the region, including agribusiness.

Intensive farming is a threat to the environment, especially big farms, if manure processing is not done. Climate change is increasing rainfall, causing supplementary eutrophication. Therefore it is extremely important for farms to start using new methods of manure processing and environmental activities.

The Helcom process has set targets for maximum output of phosphorus and nitrogen for each country. The aim is to achieve good water quality by 2020. The ministerial conference in Moscow in May 2010 pointed out that there is already some positive progress in implementation but a lot of work still remains to be done. Farms classified as hot spots should be among the first to take part.

The Finnish government considers the EU Baltic Sea action plan an important program to be implemented. At the Baltic Sea Action Summit in February 2010, the Finnish government declared its aim to make southwestern Finland a model region with regard to the circulation of phosphorous and nitrogen.

The Ministry of Agriculture and Forestry is a coordinator for Priority Area 9 (PR9) in the Baltic Sea action plan. PR9 is a forum for closer cooperation in rural development, agriculture, forestry and

fishery. In the first meetings the eight countries have already planned several projects and some of them have got funding from Nordic Council or Interreg, including a supervisory project for farmers in environmental matters and a technology forum in manure processing. The following meeting is in Helsinki in autumn 2010.

The essential level for action is the farm level. Therefore we need more local technology for manure processing, and more development of new products and marketing. Economic profitability at the farm level is a key area where progress should be sought, and the agri-environmental programme should provide incentives for sustainable development.

Björn Grönholm and Marko Joas

Networks and Cooperation in the Baltic Sea Region

The article focuses on the history and development of the Baltic Sea Region, in particular on issues that explain the high level of networks and cooperation that are significant for the Baltic Sea Region. Furthermore, the article discusses the future of the Baltic Sea Region and how cooperation can take shape. Three scenarios are presented, based mainly on the political development in the Baltic Sea Region, focusing on cooperation between Russia and the EU.

The Baltic Sea Region has been one of the most rapidly developing regions in the world since the end of the Cold War. The new independence in the Baltic States led to a rapid increase in cooperation on different levels of society, both within the countries and between countries. Globalisation and existing new technologies also influence and change individual behavioural habits and activities, thereby also influencing the forms of and reasons for cooperation.

After about 20 years of cooperation, the Baltic Sea Region is in a new phase of development. Most of the countries around the Baltic Sea are EU members and cooperation is also much more institutionalised than before. A new initiative or process is the EU strategy for the Baltic Sea Region. The intention of this strategy is to further develop the Baltic Sea Region and improve the competitiveness of this European macroregion, as well as the whole of Europe.

The financial crises have struck the region hard and therefore the future looks, for the moment, less secure. An important element for fruitful development and cooperation in the Baltic Sea Region is the relationship between Russia and the EU. Good relations between the two will influence cooperation in the Baltic Sea Region greatly, though not as much as during the Cold War.

Hiski Haukkala

The Baltic Sea and Russia

The article discusses the role of Russia in the context of the Baltic Sea. The main argument is that the essential problem faced by the region stems from a certain disconnect on Russia's part from the wider positive economic and political dynamics in the Baltic Sea: Russia is not a member of the EU or Nato.

The article also argues that the situation is further complicated by differing perceptions between Russia and the rest of the region concerning the Baltic Sea: For Russia, the Baltic Sea is a geopolitical issue, whereas for the rest of the Baltic Sea area the main concern is soft security. As a consequence, the Baltic Sea is faced with a situation where potential exists for both deeper cooperation and mutual suspicion, as well as distrust. The challenge for the Baltic Sea region, Russia included, is to overcome these sentiments and seek to re-

alise the promise of the early 1990s in full: A Baltic Sea where Russia is fully included and where everyone feels secure.

Susanna Niinivaara

Domestic Sea Needs the Attention of its People

Old Cold War divisions among the countries along the Baltic Sea are still visible in national attitudes towards protecting the marine environment.

To put it simply: In the ex-socialist states of the Warsaw Pact, concern for the fate of the Baltic is less prevalent than in the rest of the countries bordering the common sea. The "Baltic identity" is at its strongest in Finland and Sweden. In Denmark and Germany the view is more towards the North Sea.

"The general attitude of the population towards protecting the Baltic is key", says Anita Mäkinen, head of Trafi, the Finnish national traffic authority. Before taking up her current position, Mäkinen worked for WWF in Finland, and is consequently well aware of NGO programs concerning the Baltic.

"If people don't make demands, policymakers won't take action", she says.

Kjell Westö

Korpo, Katthammarsvik, Kuolka

In his essay, Kjell Westö remembers his late father-in-law, a devoted fisherman who loved the Finnish archipelago dearly. Westö, who spent his childhood summers in the Finnish lake district and was a total stranger to the vast expanses of the seas and oceans, recalls his own first encounters with places such as Korpo (southwestern Finland), Katthammarsvik (on the island of Gotland in Sweden) and Kuolka (Latvia), encounters that gradually

made him fall in love with the barren and battered Baltic Sea.

Westö argues that today's citizens of the countries surrounding the Baltic Sea are probably more environmentally conscious than their ancestors ever were. But there are so many of us now and we're more affluent than ever before, and when national or other special interests clash, we react all too selfishly. Westö has seen the condition of the waters and shores of the Finnish Archipelago worsen during the last 22 years, but he obstinately persists in believing in both the good will of man and in miracles.

Tack: Sammandragen på engelska har granskats av redaktören för webbplatsen thisisFINLAND.fi Peter Marten på utrikesministeriet.

Författarna

© Rauno Pelkonen/Vastavalo

Björn Grönholm är politics magister och chef för Östersjöstädernas förbunds (Union of Baltic Cities) miljökommission. Grönholm har arbetat med Östersjöns miljöfrågor inom olika organisationer.

Hiski Haukkala är politics doktor och lektor i internationell politik vid Tammerfors universitet. Han har tidigare varit specialforskare vid utrikesministeriet och forskare vid Utrikespolitiska institutet och Åbo universitet.

Marko Joas är professor i offentlig förvaltning och prefekt för statsvetenskapliga institutionen vid Åbo Akademi. Joas har forskat i Finlands, Östersjöområdets och Europas miljöpolitik och samarbetet mellan dessa områden samt i lokalförvaltningen.

Jouni Lind är politics magister. Han har varit ministerspecialrådgivare och statssekreterare vid jord- och skogsbruksministeriet 2004–2010. Han har lett arbetet med prioriteringsområde 9 i EU:s Östersjöstrategi, vilket fokuserar på att minska näringsbelastningen från jord- och skogsbruket. Lind har som statssekreterare deltagit i Östersjöns skyddskommissions (Helcom) möten.

Jari Luoto är magister i samhällsvetenskaper, utrikesråd och ambassadör. Han var Östersjöambassadör vid utrikesministeriet och generalsekreterare för toppmötet Baltic Sea Action Summit 2008–2010.

Susanna Niinivaara är magister i samhällsvetenskaper och journalist med Ryssland som specialområde. Niinivaara arbetade vid tidningen *Helsingin Sanomat* 1998–2009, varav de sista fyra åren som Moskvakorrespondent. Sedan mars 2010 arbetar Niinivaara som journalist i sitt eget företag. Hon skriver regelbundet kolumner, nyhetsartiklar, analyser och reportage om Ryssland i tidskriften *Suomen Kuvalehti*.

Juha Nurminen är ekonomie magister och styrelseordförande för John Nurminens Stiftelse, som fokuserar på att värna om den maritima kulturtraditionen och på miljöprojekt för ett rent Östersjön.

Eeva-Liisa Poutanen är filosofie doktor och chef för gruppen för havsskydd vid miljöministeriets naturmiljöavdelning. Hon har bland annat varit docent vid Helsingfors universitet, sakkunnig på havsskydd vid Helcoms internationella sekretariat och överdirektör vid Havsforskningsinstitutet.

Kjell Westö är författare, född 1961 i Helsingfors där han fortfarande bor. Han debuterade år 1986 med en diktsamling och har sedan dess gett ut dikt- och novellsamlingar samt fem romaner.

År 2006 belönades Westö med Finlandiapriset för romanen *Där vi en gång gått*. Hans senaste roman *Gå inte ensam ut i natten* utkom 2009.

Westö är till sin natur en landkrabba. De gånger han fungerat som gast på sina vänners båtar har han blivit rädd så fort det börjat blåsa ordentligt. Trots det älskar han havet och i synnerhet Östersjön (han älskar också sjöar, älvar, åar, bäckar och alla andra vattendrag). Westös personliga rekord som spinnfiskare är: gädda 9,0 kg, abborre 1,4 kg, havsöring 7,5 kg.

- Östersjön, som är ett grunt hav med låg salthalt, är känsligt och sårbart. Det håller på att kvävas under näringsbelastningen och en oljeolycka skulle vara ödesdiger.

- Förutom en miljöfråga är Östersjön också en spelplan för säkerhetspolitiken i området samt en handels- och transportled, där cirka 15 procent av alla frakter i världen transporteras.

- Skyddet av Östersjön – havet som omges av åtta EU-länder och Ryssland – kräver internationellt samarbete och bindande avtal. Vilja finns för att lösa problemen – men räcker åtgärderna till?

- Hela det omfattande avrinningsområdet, därifrån utsläpp från jordbruket och industrin rinner ut i Östersjön via älvar och floder och där det bor uppemot 90 miljoner människor, måste engageras i skyddet av Östersjön.

Foto framsida: © Tuulikki Holopainen
Foto baksida: © Tomi Muukkonen/Lintukuva.fi
Bakgrundsfoto: © TerriEri – Satu/Vastavalo

50.13

ISBN 978-951-37-5857-8

PDF ISBN 978-951-724-869-3

“Så djupt inom mig bär jag de här vattnen och de här landskapen, att jag tänker förbli en programmatisk optimist. Så länge jag hittar sund och vikar dit blåstången återvänt, så länge jag hör om någon som lagt sitt nät i vägen för ett

abborrstim, så länge jag får en öring eller två om året, så länge vattnet fortfarande klarnar upp till hösten och maneterna börjar pumpa sig fram, så länge tänker jag tro på att havet kommer att överleva oss och vår framfart.”

Kjell Westö

